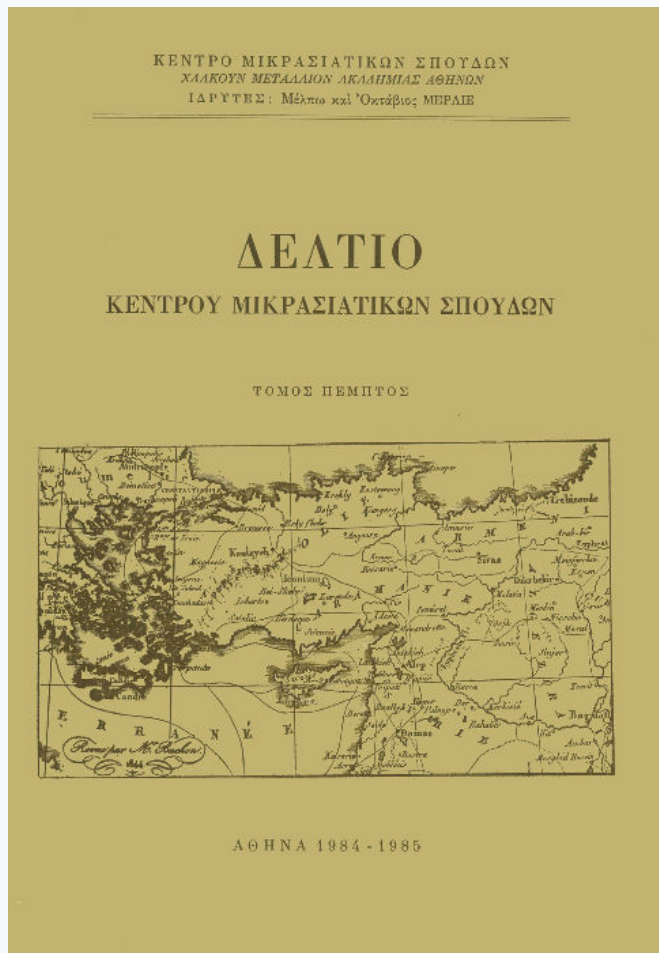

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 5 (1984)

Η Σμύρνη κατά τα ορλωφικά (1770): Εσωτερικές συγκρούσεις και ευρωπαϊκή παρέμβαση

Αναστασία Παπαδιά-Λάλα

doi: [10.12681/deltiokms.210](https://doi.org/10.12681/deltiokms.210)

Copyright © 2015, Αναστασία Παπαδιά-Λάλα

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπαδιά-Λάλα Α. (1984). Η Σμύρνη κατά τα ορλωφικά (1770): Εσωτερικές συγκρούσεις και ευρωπαϊκή παρέμβαση. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 5, 133–185. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.210>

Η ΣΜΥΡΝΗ ΚΑΤΑ ΤΑ ΟΡΛΩΦΙΚΑ (1770).

Ἑσωτερικὲς συγκρούσεις καὶ εὐρωπαϊκὴ παρέμβαση*

Στὰ πλαίσια τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος, καὶ εἰδικότερα τοῦ ρωσο-τουρκικοῦ πολέμου τῶν ἐτῶν 1768-1774, οἱ ἀντιπερισπαστικὲς κινήσεις τῆς Αἰκατερίνης Β' στὸ χῶρο τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου, ποὺ ἔμειναν γνωστὲς ὡς Ὁρλωφικά, παρουσιάζουν γιὰ τὰ ἑλληνικὰ πράγματα ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον¹. Οἱ ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων, καὶ γενικότερα τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς, ποὺ καλλιεργήθηκαν ἐπὶ χρόνια ἀπὸ τοὺς χρησμούς περὶ τοῦ «ξανθοῦ γένους» καὶ φάνηκαν νὰ πραγματοποιοῦνται μὲ τὴν ἀφίξη τοῦ ρωσικοῦ στόλου στὴν Πελοπόννησο, διαψεύδονται οἰκτρὰ μετὰ τὴν ἐσπευσμένη ἀναχώρηση τοῦ Ἀλέξιου Ὁρλώφ ἀπὸ τὸ Ναβαρίνο². Λίγο

* Θερμὲς εὐχαριστίες θὰ ἤθελα νὰ ἀπευθύνω πρὸς τὸν ἀκαδημαϊκὸ, τέως διευθυντὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν Βενετίας, κ. Μ. Ἰ. Μανούσκα, ὁ ὁποῖος μοῦ ὑπέδειξε τὸ σχετικὸ μὲ τὴν Σμύρνη φάκελο 749 τῆς σειρᾶς Cinque Savii alla Mercanzia, τὸν ὁποῖο ὁ ἴδιος εἶχε ἐντοπίσει πρὶν ἀπὸ χρόνια (βλ. Μ. Ἰ. Μανούσκα, «Τὰ ἔγγραφα τῶν Χορτάτηδων τῆς Σμύρνης (Συλλογὴ Whittall)», *Μικρασιατικὰ Χρονικά*, 10 [1963], σ. 22-24), καὶ μοῦ ἐπέτρεψε νὰ χρησιμοποιήσω στοιχεῖα του. Ἀκόμη, γιὰ τὶς γόνιμες συζητήσεις καὶ τὴ συμβολή τους σὲ βιβλιογραφικὰ καὶ γενικότερα προβλήματα κειμένου εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν καθηγητὴ κ. Gunnar Hering, τὸν ἐπίκουρο καθηγητὴ κ. Γιάννη Ἀλεξανδρόπουλο, τὴν λέκτορα κ. Ὁλγα Κατσιαρδῆ-Hering καί, ἰδιαίτερα, τὸν ἀναπληρωτὴ καθηγητὴ καὶ διευθυντὴ τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν κ. Πασχάλη Μ. Κιτρομηλίδη. Τέλος, ἰδιαίτερες εὐχαριστίες ὀφείλω τόσο στὸν κ. Ἀνδρέα Σιδέρη, στὴν κ. Κατερίνα Νικολάου καὶ στὸ συνάδελφο κ. Μιχάλη Ρωμανό, ἐπιστημονικὸ συνεργάτη, οἱ ὁποῖοι μοῦ μετέφρασαν τμήματα ἔργων γραμμένων στὰ ρωσικὰ καὶ ρουμανικὰ (βλ. παρακ., ὑποσ. 18, 150 καὶ 130, ἀντίστοιχα), ὅσο καὶ στὴ συνάδελφο κ. Μαρούλα Εὐθυμίου-Χατζηλάκου, ἐπιστημονικὴ συνεργάτιδα, γιὰ τὶς πληροφορίες της ἀπὸ τὰ Γαλλικὰ Ἀρχεῖα (βλ. παρακ., ὑποσ. 170).

1. Βλ. Παντελῆς Μ. Κοντογιάννης, *Οἱ Ἕλληνες κατὰ τὸν πρῶτον ἐπὶ Αἰκατερίνης Β' ρωσοτουρκικὸν πόλεμον (1768-1774)*, ἐν Ἀθήναις 1903, καὶ Ariadna Cămariano-Cioran, «La guerre russo-turque de 1768-1774 et les Grecs», *Revue des Etudes Sud-Est Européennes*, 3 (1965), σ. 513-547.

2. Βλ. παρακ. σ. 139.

αργότερα, ή περιφανής ρωσική επικράτηση στόν Τσεσμέ θά παραμείνει άπλή νίκη γοήτρου, πού, όχι μόνο δέ θά αξιοποιηθεί μακροπρόθεσμα, αλλά θά δώσει άφορμή γιά νέους διωγμούς σέ βάρος τών ύποδούλων. Στίς άμεσες αútες συνέπειες των γεγονότων, πού ακόλουθήσαν τη ναυμαχία τού Τσεσμέ, αναφέρονται οί άνέκδοτες βενετικές πηγές πού παρουσιάζονται στη συνέχεια· πρόκειται γιά έγγραφα τού βενετικού προξενείου τής Σμύρνης, τά όποια, σέ συνδυασμό μέ άλλα έγγραφα, δημοσιευμένα μέν, αλλά μη αξιοποιημένα από τήν έρευνα, πού αναφέρονται στήν ίδια περίοδο, και μέ σύγχρονες πρós τά γεγονότα πηγές³, εκθέτουν μέ έναργεια τόν

3. Τά έγγραφα τού βενετικού προξενείου βρίσκονται, όπως προαναφέρθηκε, στά Κρατικά Άρχεία τής Βενετίας (Α.Σ.Υ.), στη σειρά Cinque Savii alla Mercanzia φάκελος 749. Έκτός από τά βενετικά έγγραφα πού δημοσιεύονται στο Παράρτημα, ή έργασία βασίσθηκε άφ' ενός σέ πολυάριθμα έγγραφα και πηγές πού άφορούν στο θέμα και έχουν δημοσιεύσει οί Κ. Ά. Παλαιολόγος, «Ήμερολόγιον αútόγραφον Στεφάνου Πέτροβιτζ Χμετιόβσκη, κλειάρχου κατά τήν εις Πελοπόννησον έκστρατείαν τών Ρώσων», *Παρνασσός*, 8 (1884), σ. 239-242· Philip P. Argenti, *Diplomatic Archive of Chios, 1577-1841*, τ. 1, Cambridge 1954· J. G. Nanninga, *Bronnen tot de geschiedenis van den Levantischen Handel, Vierde Deel: 1765-1826*, Eerste Stuk, s- Graueuhage 1964 (έγγραφα τής όλλανδικής αútής έκδοσης μου είναι γνωστά από μετάφραση)· Ήλίος Παναγ. Γεωργίου, *Ή γαλλική πολιτική κατά τās έλληνικάς εξέγέρσεις 1770 και 1790*, Άθήναι 1970· άφ' έτέρου σέ πηγές τής εποχής (βλ. κυρίως τίς «Ίστορίες» σέ διάφορες ευρώπαικές γλώσσες, όπως: *Storia della guerra presente tra la Russia, la Polonia, e la Porta Ottomana*, Βενετία 1770 [είδα μόνο τόν 9ο και 10ο τόμο]· *Ίστορία τού παρόντος πολέμου άναμεταξύ Ρουσίας, και τής Όθωμανικής Πόρτας*, μεταφρασθείσα μέν εις κοινήν γλώσσαν παρά Σπυρίδωνος ιεροδιακόνου τού Παπαδοπούλου, παρ' αútου δέ διορθωθείσα, τ. 4, Ένετίησιν 1770· *Geschichte des gegenwärtigen Kriegs zwischen Russland, Polen und der ottomannischen Pforte*, τ. 1, neunter Theil, Φραγκφούρτη και Λιψία, 1771· τήν ιταλική πηγή, *Storia de' fatti memorabili avvenuti tra' Principi dell' Europa l' anno 1771, e principalmente quelli della guerra presente sussistente tra la Corte di Russia e la Porta Ottomana dal loro cominciamento fino al presente 1771*, Βενετία 1772· και τήν άγγλική πηγή, *An authentic narrative of the Russian expedition against the Turks by sea and land... by an officer on board the Russian fleet*, Λονδίνο 1772), και στά ακόλουθα έργα: *Mémoires du baron de Tott sur les Turcs et les Tartares, cinquième partie, contenant les Observations critiques de M. de Peyssonnel, et la réponse de M. le baron de Tott*, nouvelle édition, revue, corrigée et augmentée, Maestricht 1786· Cl. Rulhière, *Histoire de l' anarchie de Pologne, et du démembrement de cette république*, τ. 3, Παρίσι 1807· *Précis historique de la guerre des Turcs contre les Russes, depuis l' année 1769 jusqu' à l' année 1774*, tiré des Annales de l' historien Turc Vassif-Éfendi, par P. A. Caussin de Perceval, Παρίσι 1822.

άντικτυπο της ρωσοτουρκικής σύγκρουσης στη γειτονική Σμύρνη, τις αιματηρές συνέπειες επάνω στους υπόδουλους πληθυσμούς και τις απειλούμενες καταστροφικές επιπτώσεις στο εμπόριο των ευρωπαϊκών δυνάμεων με την 'Ανατολή, πού οδηγούν τους προξένους των ευρωπαϊκών χωρών, μετά από επίπονες διαπραγματεύσεις με τις τουρκικές αρχές της πόλης και επανειλημμένες συσκέψεις ανάμεσά τους, στην αποστολή πρεσβείας προς τὸ νικητή, 'Αλέξιο 'Ορλώφ⁴.

"Όπως καταφαίνεται, τὰ γεγονότα δὲν περιορίζονται στὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο ἢ, ἀκόμη, στὴ ρωσοτουρκικὴ σύρραξη· διαδραματίζονται σὲ περιοχὴ εὐαίσθητη γιὰ τὰ διεθνή συμφέροντα τῆς ἐποχῆς, ὅπου ἔχουν ἀναπτυχθεῖ ἰδιαίτερα οἰκονομικὰ ἐνδιαφέροντα καὶ κινδυνεύουν νὰ ἀνατραποῦν λεπτὲς διπλωματικὲς ἰσορροπίες. Στὶς διαβουλεύσεις, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Βενετὸ πρόξενο, μετέχουν οἱ προξενικοὶ ἀντιπρόσωποι τῆς Γαλλίας, τῆς 'Αγγλίας, τῆς Πρωσσίας, τῶν Κάτω Χωρῶν, τῆς Σουηδίας καὶ τῆς Νεάπολης, ἐκπρόσωποι, δηλαδή, δυνάμεων μὲ διαφορετικὲς θέσεις στὴ συγκεκριμένη φάση τοῦ 'Ανατολικοῦ Ζητήματος, πού, ὅμως, μπροστὰ στὸν κοινὸ κίνδυνο καὶ τὴν ἀπειλὴ κοινῶν συμφερόντων, συνενώνονται, ἀποφασίζοντας καὶ κοινὴ γραμμὴ πλεύσης.

Τὰ γεγονότα τῆς Σμύρνης, ἐπομένως, ἀποτελοῦν μεμονωμένο ἐπεισόδιο, μὲ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, πού ἐμφανίζεται, ὅμως, ὡς ἀπόρροια εὐρύτερων πολιτικῶν ἐξελιξέων καὶ ἐρμηνεύεται μόνο σὲ σχέση μὲ τὶς γενικότερες ἱστορικὲς συνθήκες τῆς ἐποχῆς. Πρὶν ἀπὸ τὴν παρουσίαση αὐτοῦ καθαυτοῦ τοῦ ὕλικου, εἶναι ἀπαραίτητη ἡ συνοπτικὴ ἐκθεση εἰσαγωγικῶν στοιχείων, πού ὀριοθετοῦν τὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο αὐτὰ διαδραματίζονται, μὲ κύριους ἄξονες, ἀφ' ἑνὸς τὸ 'Ανατολικὸ Ζήτημα, καὶ ἰδιαίτερα τὰ 'Ορλωφικά, ἀφ' ἑτέρου τὴ θέση τῆς Σμύρνης στὸ ἐμπορικὸ σύστημα τῶν ευρωπαϊκῶν δυνάμεων κατὰ τὸ 18ο αἶωνα.

Τὸ 'Ανατολικὸ Ζήτημα, ὡς ὅρος, ἀρχίζει νὰ ἐπικρατεῖ στὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰῶνα, ὅταν εἰσέρχεται στὴν ὀξύτερη φάση του, ὅπως, ὅμως, ἔχει ὑποστηριχθεῖ, ἀναφέεται, ἂν ὄχι ἀπὸ τὴν 'Αρχαιότητα, ὅπως-

4. Μνείες τόσο τῶν σφαγῶν τῆς Σμύρνης, μετὰ τὴ ναυμαχία τοῦ Τσεσμέ, ὅσο καὶ τῆς πρεσβείας τῶν Εὐρωπαίων, ὑπάρχουν στὰ περισσότερα ἔργα πού ἀσχολοῦνται μὲ τὴν περίοδο καὶ τὰ ὁποῖα θὰ ἀναφερθοῦν στοὺς οἰκείους τόπους. Οἱ εὐρύτερες ἀναφορὲς σχετικὰ μὲ τὸ θέμα δίνονται ἀπὸ τοὺς Π. Κοντογιάννη, *Οἱ Ἕλληνες*, σ. 337-343, καὶ Τάσο 'Αθ. Γριτσόπουλο, «Οἱ Ρῶσοι εἰς τὸ Αἰγαῖον κατὰ τὸ 1770», *Ἀθηνᾶ*, 71 (1969-70), σ. 124-129. Βλ. ἀκόμη, A.S.V., *Cinque Savii alla Mercanzia*, b. 749, φ. 377¹⁻²⁰, τὴν ἐκθεση τοῦ Βενετοῦ προξένου τῆς 16 Αὐγούστου 1770, πού πιθανὸν συνόδευε τὰ ἔγγραφα πού ἐκδίδονται στὸ Παράρτημα.

δῆποτε ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῶν Ὀθωμανῶν Τούρκων στὴν Εὐρώπη⁵. Μὲ τὴ μορφὴ, πάντως, ποὺ ἀπασχολεῖ τὶς εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις κατὰ τὸ 19ο αἰῶνα, ἂν, δηλαδῇ, ἡ Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία θὰ ἐξακολουθήσει νὰ ὑφίσταται ὡς κράτος, μέσα σὲ πλέγμα εὐθραυστων ἰσορροπιῶν, ἢ θὰ διαλυθεῖ καὶ θὰ διανεμηθεῖ στοὺς ἀντιπάλους, μεταβάλλοντας τὸ χάρτη τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης, ἀνακύπτει ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνα⁶, ὅταν γίνεται πλέον ἀντιληπτὸ ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ δὲν εἶναι ἀήττητοι καὶ ὑφίστανται τὶς σοβαρὲς συνέπειες τῆς ἀποτυχημένης πολιορκίας τῆς Βιέννης, τοῦ 1683. Οἱ νίκες τῶν Αὐστριακῶν καὶ ἡ συνθήκη τοῦ Karlowitz (1699), ποὺ τὶς ἐπισφραγίζει, παγιοποιοῦν στὴν εὐρωπαϊκὴ συνείδηση τὴν ἄποψη ὅτι ἡ Ἀψβουργικὴ Αὐτοκρατορία ἀποτελεῖ τὸν «ἀμύντορα τῆς Χριστιανοσύνης» ἀπέναντι στὶς ἐπεκτατικὲς βλέψεις τοῦ Ἰσλάμ· τὴν ἴδια, ὁμῶς, ἐποχὴ ἡ αὐστριακὴ διπλωματία ἔχει ἤδη ἐντοπίσει ὅτι, πιθανότατα, ἡ κυριαρχία στὴ νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη δὲν ἐξαρτᾶται πλέον ἀπὸ τὴ διάλυση, ἀλλὰ, ἀντίθετα, ἀπὸ τὴ διατήρηση τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, καθὼς οἱ κίνδυνοι γιὰ τὴν Αὐστρία δὲν προέρχονται τόσο ἀπὸ τὸ κράτος τοῦ Σουλτάνου, ποὺ παρακμάζει, ὅσο ἀπὸ τὴν ἀνερχόμενη ρωσικὴ δύναμη⁷.

Ὑπὸ τὴν ἡγεσία τοῦ Μεγάλου Πέτρου (1672-1725), ἡ Ρωσία στὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 18ου αἰῶνα θὰ κάνει σοβαρὰ βήματα ἐκσυγχρονισμοῦ σύμφωνα πρὸς τὸ δυτικὸ πρότυπο καί, μὲ μιὰ σειρὰ πολέμων πρὸς βορρὰ καὶ

5. Βλ. Μ. Θ. Λάσκαρις, *Τὸ Ἀνατολικὸν Ζήτημα, 1800-1923*, τ. Α' (1800-1878), Θεσσαλονίκη 1978 (φωτοαντ. ἔκδ. 1948), σ. 11. Ὅρισμοὶ καὶ χρονικοὶ καὶ τοπικοὶ προσδιορισμοὶ τῶν ὁρίων τοῦ ζητήματος, συχνὰ πολλὴ διαφορετικοὶ μεταξὺ τους, ἔχουν ἐπιχειρηθεῖ ἀπὸ ὅλους τοὺς μελετητὲς τοῦ θέματος· βλ., ἐνδεικτικὰ, Edouard Driault, *Ἱστορία τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος*, κατὰ μετάφρασιν Χαραλάμπους Ἀννίνου, ἐν Ἀθήναις 1910, σ. 22· Οὐίλλιαμ Μίλλερ, *Ἡ Τουρκία καταρρέουσα*, *Ἱστορία τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοῦ ἔτους 1801 μέχρι τοῦ 1913*, κατὰ μετάφρασιν Σπυρ. Π. Λάμπρου, ἐν Ἀθήναις 1914, σ. 5· J. A. R. Marriot, *The Eastern Question. An historical Study in European Diplomacy*, Ὁξφόρδη 1963 (ἀνατ. α' ἔκδ. 1917), σ. 1-3· Jacques Ancel, *Manuel historique de la Question d' Orient (1792-1926)*, Παρίσι 1927, σ. 26-28· M. S. Anderson, *The Eastern Question. 1774-1923*, Νέα Ὑόρκη 1966, σ. 388-398.

6. Βλ. Μ. Θ. Λάσκαρις, *ὁ. π.*, σ. 11-12.

7. Βλ. τὶς νεότερες ἀπόψεις τοῦ Karl A. Roeder, Jr., *Austria's Eastern Question. 1700-1790*, Princeton, New Jersey 1982, σ. 3-6, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες γιὰ τὴν Αὐστρία τὸ Ἀνατολικὸ Ζήτημα ξεκινᾷ, ὄχι ἀπὸ τὸ β' μισό, ἀλλὰ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰῶνα, καὶ ἐντοπίζεται στὸ διττὸ πρόβλημα, ἀφ' ἑνὸς τῆς ἐξασθένησης τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἀφ' ἑτέρου τῆς ρωσικῆς ἐπέκτασης στὴ νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη.

πρὸς νότο, θὰ καταλάβει τὴ θέση ὑπολογίσιμης δύναμης στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο. Οἱ συγκρούσεις τῶν Ρώσων μὲ τοὺς Ὀθωμανοὺς στοχεύουν στὴν ἐπίτευξη τοῦ μόνιμου στόχου τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς ἐπὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος, τὴν κατοχὴ τῶν βόρειων παραλίων τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τοῦ θεωρούμενου ὡς «τουρκικῆς λίμνης», καὶ τὴν παροχὴ ἐξόδου μέσω τῶν Στενῶν τοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου⁸ πρὸς τὴν Μεσόγειο, ὥστε νὰ διεξάγονται μὲ ἀνεση οἱ ἐμπορικὲς τους συναλλαγές καὶ νὰ καταστοῦν τὰ προϊόντα τους ἀνταγωνίσιμα σὲ τιμές. Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Μεγάλου Πέτρου (1725), ἡ ρωσικὴ ἐπικράτεια, ποὺ στὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνα ἀπεῖχε κατὰ πολὺ ἀπὸ τὸν Εὐξείνου Πόντο, ἔχει ἐπεκταθεῖ μέχρι τὰ παράλια του. Οἱ διάδοχοί του, παρὰ τὴν ἐσωτερικὴ ἀστάθεια, θὰ συνεχίσουν τὶς προσπάθειες πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση, ἐνῶ ἡ Αἰκατερίνη Β΄ (1762-1796), ὕστερα ἀπὸ δύο μεγάλους πολέμους καὶ ἐπιδέξεις διπλωματικὲς κινήσεις, θὰ πραγματοποιήσει τοὺς χρόνιους ρωσικοὺς στόχους, ἐπιτυγχάνοντας τὸ δικαίωμα ἐλευθέρης διακίνησης τοῦ ρωσικοῦ ἐμπορικοῦ στόλου στὰ τουρκικὰ ὕδατα καὶ τὴ διέλευσή του, διὰ τῶν Στενῶν, πρὸς τὸ Αἶγαο καὶ τὴν Μεσόγειο⁹.

Ὁ Α΄ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος ἐπὶ Αἰκατερίνης Β΄ (1768-1774) δὲν περι-ορίζεται στὴ σύρραξη ἀνάμεσα στὶς δύο δυνάμεις· οἱ ρίζες του βρίσκονται στὰ γεγονότα τῆς Πολωνίας, ποὺ ὀδήγησαν στὴν ἐγκατάσταση στὸν πολωνικὸ θρόνο τοῦ εὐνοούμενου τῆς Αἰκατερίνης Stanislas Poniatowski (1764), καὶ στὶς διπλωματικὲς διεργασίες ποὺ ἀκολούθησαν στὶς εὐρωπαϊκὲς αὐλές, μὲ ἀποτέλεσμα τὸν πρῶτο διαμελισμὸ τῆς χώρας μερικὰ χρόνια ἀργότερα, στὰ 1772¹⁰. Ἡ κήρυξη τοῦ πολέμου κατὰ τῆς Ρωσίας ἀπὸ τὸν Σουλτάνο στὰ 1768, μὲ ἀφορμὴ τὶς σφαγὲς τῶν κατοίκων τῆς ὀθωμανικῆς πόλης Balta ἀπὸ ἀπόσπασμα Κοζάκων, ὀφείλεται σὲ μεγάλο βαθμὸ στὴν πίεση τῆς γαλλικῆς διπλωματίας, ποὺ ἐπιδιώκει μὲ κάθε τρόπο νὰ ὑποκινήσει ἀνοιχτὴ σύγκρουση ἀνάμεσα στὶς δύο δυνάμεις, καί, ἐνῶ ἀρ-χικὰ αἰφνιδιάζει ὅλα τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη, καὶ τὴν ἴδια τὴν Ρωσία, κατα-

8. Γιά τὴ σημασία τῶν Στενῶν, ἀνάμεσα στὴν πλούσια βιβλιογραφία, ἰδιαίτερα γιὰ τὸ 19ο καὶ 20ὸ αἰῶνα, βλ. τὸ παλαιὸ ἀλλὰ ἐγκυρὸ ἔργο τοῦ Serge Goriainow, *Le Bosphore et les Dardanelles*, Παρίσι 1910. Στὸ πρῶτο κεφάλαιο τοῦ παραπάνω ἔργου, σ. 1-3, συνοπτικὴ παρουσίαση τοῦ προβλήματος κατὰ τὸ 18ο αἰῶνα.

9. Βλ. Albert Sorel, *The Eastern Question in the Eighteenth Century*, Λονδίνο 1898 (μετάφραση ἀπὸ τὰ γαλλικά), καὶ J. A. R. Marriot, ὁ.π., σ. 129-164, τὸ κεφάλαιο «The Eastern Question in the Eighteenth Century-Russia and Turkey. 1689-1792».

10. A. Sorel, ὁ.π., σ. 16-23, 212-223· J. A. R. Marriot, ὁ.π., σ. 145-146, 150-151.

λήγει, μακροπρόθεσμα, να εξυπηρετήσει τις έπεκτατικές βλέψεις της Αϊκατερίνης¹¹.

Ή μεταφορά του πολεμικού μετώπου από την πλευρά των Ρώσων στην καρδιά της Όθωμανικής Αυτοκρατορίας, στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου, συνδυάζεται με ευρύτερα σχέδια για την τύχη των βαλκανικών λαών, με τελικό στόχο τη διαλυση της και τη δημιουργία κρατών της Βαλκανικής προσαρτημένων στην Ρωσία ή άμεσα εξαρτημένων από τη ρωσική πολιτική. Οι προπαγανδιστικές αποστολές στα Βαλκάνια, και ειδικότερα στον ελληνικό χώρο, πρακτόρων, όπως ο Παπάζωλης και ο Σάρρος, προετοιμάζουν το έδαφος για την αποδοχή των σχεδίων της Αϊκατερίνης, που εμφανίζονται συγκαλυμμένα κάτω από τον ιδεολογικό μανδύα της άπελευθέρωσης των υπόδουλων ορθόδοξων από τη μεγάλη όμοδοξη δύναμη¹². Ή παράτολμη ανάληψη έκστρατείας του ρωσικού στόλου προς την Μεσόγειο, υπό την αρχηγία του Άλέξιου Όρλώφ, διευκολύνεται από την Άγγλία, που κατά την περίοδο αυτή δεν κινδυνεύει από τη ρωσική πολιτική και έχει σημαντικά οικονομικά συμφέροντα από τις συναλλαγές με τους Ρώσους, και αντιμετωπίζεται με σχετική αδιαφορία από την Αυστρία και την Πρωσία· μόνη ή Γαλλία υποχρεώνεται να άνεχθει τη διέλευσή του, ενώ οι μικρές μεσογειακές δυνάμεις, όπως ή φθίνουσα Βενετία, τηρούν άμφιλεγόμενη στάση, αναμένοντας τις εξελίξεις¹³.

Ή άφιξη μοίρας του ρωσικού στόλου υπό τον Θεόδωρο Όρλώφ στο λιμάνι του Οίτυλου, στις 28 Φεβρουαρίου 1770 (με το νέο ήμερολόγιο), θα δημιουργήσει ανάμεσα στους έγχώριους άκρατο ένθουσιασμό· ένθουσιασμός που ταχύτατα θα εξανεμισθει, καθώς οι Έλληνες, ιδιαίτερα οι Μανιάτες, θα άντιληφθούν τόσο την άριθμητική ανεπάρκεια των ρωσικών δυνάμεων, όσο και τις δυσκολίες συνεργασίας με τους άρχηγούς τους. Οι κάποιες άρχικές έπιτυχίες, όπως ή κατάληψη του Μυστρά, θα άμαυρωθούν από τις πράξεις βίας που ακολουθούν και θα εξουδετερωθούν από τις

11. Βλ. Α. Sorel, *δ.π.*, σ. 26-28· Ε. Driault, *δ.π.*, σ. 80-81· J. A. R. Marriot, *δ.π.*, σ. 147.

12. Βλ. Π. Κοντογιάννης, *Οι Έλληνες*, σ. 68-81.

13. Βλ. Α. Sorel, *δ.π.*, σ. 80-81, και J. A. R. Marriot, *δ.π.*, σ. 149. Ίδιαίτερα για τη θέση της Βενετίας βλ. Camillo Manfroni, «Documenti veneziani sulla campagna dei Russi nel Mediterraneo, 1770-71», *Atti del Reale Istituto Veneto di Scienze, Lettere, ed Arti*, 72 (1913), σ. 1143-1176· Anna Maria Alberti, «Venezia e la Russia alla fine del secolo XVIII (1770-1785)», *Archivio Veneto*, 10 (1931), σ. 222-283· Δέσποινα Έρ. Βλάχση, «Ή συμμετοχή των Έπτανησίων στα Όρλωφικά (1770) και ή αντίδραση της Βενετίας», *Μνήμων*, 8 (1980-82), σ. 64-84.

πολλές αποτυχημένες επιχειρήσεις¹⁴. Μέσα σέ λίγους μήνες, ή επαναστατική φλόγα, πού, μέ επίκεντρο τήν Πελοπόννησο, είχε άπλωθει στόν έλληνικό χώρο, άπό τήν Ήπειρο, τήν Θεσσαλία καί τήν Στερεά μέχρι τήν Κρήτη¹⁵, άρχίζει νά σβήνει μέ καταστρεπτικές συνέπειες γιά τόν πληθυσμό καί τή χώρα. Ή άφιξη τοῦ ίδιου τοῦ Ὀρλώφ στήν Πελοπόννησο καί ή προσπαθειά του νά κερδίσει τό χαμένο έδαφος καί νά επανορθώσει λανθασμένες στρατηγικές κινήσεις δέν αποδίδουν καί καταπνίγονται μέσα σέ κλίμα διαδοχικῶν αποτυχιῶν, πικρίας καί καχυποψίας ανάμεσα σέ Ρώσους καί Έλληνες. Ή τελευταία επιχειρησή του νά διατηρήσει τό στρατηγικό λιμάνι τοῦ Ναβαρίνου ναυαγεί, μετά τήν αποτυχημένη πολιορκία τῆς Μεθώνης, καί υποχρεώνει τόν Ὀρλώφ νά αποχωρήσει όριστικά άπό τήν Πελοπόννησο, τήν 1η (ή 6η) Ἰουνίου τοῦ 1770¹⁶, εγκαταλείποντας τοὺς κατοίκους στίς άλβανικές όρδές πού έχουν κατακλύσει τή νότια Ελλάδα¹⁷. Μέσα σέ τρεῖς περίπου μήνες, άπό τήν εμφάνιση τῶν Ρώσων στίς πελοποννησιακές άκτές ὡς τήν άναχώρησή τους άπό τό Ναβαρίνο, τό φιλόδοξο σχέδιο τῆς Αἰκατερίνης φαίνεται νά καταρρέει. Στήν κρίσιμη αὐτή καμπή ή άνάγκη γιά μιá νίκη γίνεται έπιτακτική καί ό Ὀρλώφ, ρίχνοντας όλες τίς δυνάμεις στό χώρο τοῦ Αἰγαίου, στρέφεται πρὸς άναζήτηση τῆς τουρκικῆς άρμάδας, τήν όποία, τελικά, συναντᾷ στό στενό τῆς Χίου, έξω άπό τόν Τσεσμέ¹⁸. Κατά τήν τριήμερη σύγκρουση, άπό τίς 5 ὡς τίς 7/8 Ἰουλίου 1770, οἱ Ρῶσοι, ὑπὸ τόν Ἀλέξιο Ὀρλώφ, τόν Σπυριδῶφ καί τόν Σκότω Ἐλφινστον, έπιτυγχάνουν

14. Βλ. Π. Κοντογιάννης, *Οἱ Έλληνες*, σ. 123-135· Μιχαήλ Β. Σακελλαρίου, *Ή Πελοπόννησος κατά τήν δευτέραν Τουρκοκρατίαν (1715-1821)*, Ἀθήνα 1939, σ. 162-183· Ἀ. Ἀθ. Γριτσόπουλος, *Τά Ὀρλωφικά. Ή ἐν Πελοποννήσῳ ἐπανάστασις τοῦ 1770 καί τὰ ἐπακόλουθα αὐτῆς*, ἐν Ἀθήναις 1967, σ. 63-93.

15. Βλ. Π. Κοντογιάννης, *Οἱ Έλληνες*, σ. 147-166, 343. Εἰδικά γιά τὰ γεγονότα τῆς Κρήτης βλ. καί Βασ. Λαούρδας, «Ή ἐπανάστασις τῶν Σφακιανῶν καί ό Δασκαλογιάννης κατά τὰ έγγραφα τοῦ Τουρκικοῦ Ἀρχείου Ἡρακλείου», *Κρητικά Χρονικά*, 1 (1947), σ. 275-290.

16. Βλ. Π. Κοντογιάννης, *Οἱ Έλληνες*, σ. 167-192· Μ. Σακελλαρίου, *Ή Πελοπόννησος*, σ. 183-192· Ἀ. Γριτσόπουλος, *Τά Ὀρλωφικά*, σ. 95-118.

17. Βλ. Μ. Σακελλαρίου, *Ή Πελοπόννησος*, σ. 193-199· Ἀ. Γριτσόπουλος, *Τά Ὀρλωφικά*, σ. 131-146· John C. Alexander, *Brigandage and Public Order in the Morea. 1685-1806*, Ἀθήνα 1985, σ. 51-53.

18. Γιά τή ναυμαχία τοῦ Τσεσμέ βλ. άναφορὲς σέ όλα τὰ σχετικά μέ τό Ἀνατολικό Ζήτημα έργα. Γιά πολλά στοιχεῖα βλ. «Journal der Kriegsoperationen der Russischen Flotte in der Levante, vom J. 1770-1774», στήν A. L. Schlözer's *Briefwechsel*, XLVIII Heft, Göttingen 1781, σ. 341-343, καί «Nachricht vom Russi-

τή σχεδόν ολοκληρωτική καταστροφή του τουρκικού στόλου¹⁸. 'Ο αντίκτυπος του γεγονότος σέ όλόκληρη τήν Εὐρώπη ὑπῆρξε ἰσχυρότατος καί ὁδήγησε σέ ἀναθεώρηση ἀπόψεων σχετικά μέ τήν πραγματική δύναμη τοῦ ρωσικοῦ κράτους. 'Ο ἐνθουσιασμός πού ἐκφράζουν σέ κείμενά τους οἱ Εὐρωπαῖοι θαυμαστές τῆς Αἰκατερίνης¹⁹ δέ συνοδεύτηκε ἀπό ἀντίστοιχα συναισθήματα στίς εὐρωπαϊκές αὐλές· ἐντονες ἀνησυχίες ἐκδηλώνει ἡ πάντοτε ἐχθρική Γαλλία, ἐνῶ ἡ Αὐστρία στρέφεται πρὸς τὸ σὺμμαχο τῆς Αἰκατερίνης, Φρειδερίκο Β' τῆς Πρωσσίας, καί δέ διστάζει, λίγο ἀργότερα, νά ἔλθει σέ μυστικές διαπραγματεύσεις μέ τήν πατροπαράδοτη ἀντίπαλό της, τήν 'Οθωμανική Αὐτοκρατορία, πού κινδυνεύει²⁰. Οἱ φόβοι τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν ἐντείνονται, καθὼς ὁλόκληρη ἡ Μικρὰ 'Ασία, ἀλλά καί ἡ ἴδια ἡ Κωνσταντινούπολη, μέ τὰ σχεδόν ἀνοχύρωτα Στενά, φαίνονται πλέον εὐκολοὶ στόχοι γιά τὸ ρωσικὸ στόλο.

'Ιδιαίτερα κρίσιμη ἐμφανίζεται ἡ κατάσταση στὸν, λογικά, πρῶτο στόχο τῶν Ρώσων, τῇ γειτονικῇ πρὸς τὸν Τσεσμέ Σμύρνη, τὸ μεγαλύτερο ἐμπορικὸ λιμάνι τῆς 'Ανατολῆς, ὅπου ἔχουν ἐπενδυθεῖ σημαντικά οἰκονομικά συμφέροντα ἀπὸ τὴν πλευρά τῶν ξένων δυνάμεων. Χτισμένη στὸ μυχὸ ἐνὸς στρατηγικοῦ κόλπου, ἡ Σμύρνη συνεχίζει, καί κατὰ τῇ νεότερη ἐποχῇ, τὸ σημαντικό ἐμπορικὸ ρόλο πού διαδραμάτισε κατὰ τὴν 'Αρχαιότητα καί τῇ βυζαντινῇ περίοδῳ²¹. Χάρη στὴν ἐξαιρετικὴ γεωγραφικὴ

schen Seekriege wider die Türken; in den J. 1769-1773», *Berlinische Monatschrift*, 11 (1788), herausgegeben von F. Gedike und J. E. Biester, σ. 219-238. Βλ. ἀκόμη Ε. Β. Tarle, *Τρεῖς ἐκστρατείες τοῦ ρωσικοῦ στόλου*, Μόσχα 1956, σ. 80-83 (γραμμένο στὰ ρωσικά), καί R. C. Anderson, *Naval wars in the Levant, 1559-1853*, Λίβερπουλ 1952, σ. 286-291. Γιά τῇ ζωηρῇ ἀπήχηση τοῦ γεγονότος στὸν ἑλληνικὸ ᾠδον βλ. καί 'Απ. Βακαλόπουλος, «Αἱ ἐν ἔτει 1770 ναυμαχίαι μεταξὺ ρωσικοῦ καί τουρκικοῦ στόλου εἰς τὴν λαϊκὴν μας ποίησιν», *Ἑλληνικά*, 11 (1939), σ. 109-114.

19. Βλ. καί Δ. Παντελοδήμος, «'Ενέργειαι τοῦ Βολταίρου πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς 'Ελλάδος κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ρωσσο-τουρκικοῦ πολέμου (1768-1774)», *Ἡπειρωτικὴ Ἑστία*, 18 (1969), σ. 509-510.

20. Βλ. E. Driault, *ὁ.π.*, σ. 83· J. A. R. Marriot, *ὁ.π.*, σ. 150· K. Roider, *ὁ.π.*, σ. 115-116.

21. Βλ. Richard Chandler, *Travels in Asia Minor*, Δουβλίνο 1775, σ. 58-59· Choiseul-Gouffier, comte de, *Voyage pittoresque de la Grèce*, τ. I, Παρίσι 1782, σ. 200. Γιά τὰ μνημεῖα τῆς πόλης καί τῶν περιχώρων τῆς βλ. καί Luigi Storari, *Guida con cenni storici di Smirne*, Τορίνο 1857, σ. 31-62. Γιά τῇ θέσιν τῆς πόλης κατὰ τῇ βυζαντινῇ περίοδῳ βλ. Hélène Ahrweiler, «L' histoire et la géographie de la région de Smyrne entre les deux occupations turques (1081-1317) particulièrement au XIIIe siècle», *Travaux et Mémoires*, 1, Παρίσι 1965, σ. 34-42.

θέση και τὸ ἀσφαλὲς λιμάνι της, ἡ πόλη προσελκύει ἀπὸ πολὺ ἐνωρὶς τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ξένων ἐμπόρων, οἱ ὅποιοι ἐγκαθίστανται σταδιακὰ, θέτοντας τὶς βάσεις τῆς σημαντικῆς εὐρωπαϊκῆς παροικίας, ποὺ ἀναφέρεται νὰ ἀκμάζει ἤδη ἀπὸ τὸ 17ο αἰῶνα²².

Κατὰ τὸ 18ο αἰῶνα ἡ Σμύρνη, σύμφωνα μὲ τοὺς περισσότερους περιηγητές, δὲν μπορούσε νὰ συγκριθεῖ, ὥς πρὸς τὴν πολεοδομία ἢ τὴν ἀρχιτεκτονική, πρὸς τὶς σύγχρονες εὐρωπαϊκὲς πόλεις· στενοὶ δρόμοι, μικρὰ ξύλινα σπίτια καὶ ἐλάχιστα ἀξιόλογα δημόσια κτίρια, χαρακτηρίζουν τὴ μορφή τῆς πόλης, ἡ τύχη τῆς ὁποίας συχνὰ καθοριζόταν ἀπὸ ἀπρόβλεπτα φαινόμενα, καταστρεπτικούς σεισμούς, μεγάλες πυρκαϊές, ἐξοντωτικὲς γιὰ τὸν πληθυσμὸ ἐπιδημίες²³. Παρ' ὅλα αὐτά, κατὰ τὸν ἴδιο αἰῶνα ἔχει κατορθώσει νὰ ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Ἀνατολῆς²⁴, μὲ ἐντονη κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ζωὴ καὶ ἀξιοσημείωτες ἐλευθερίες στὸ θρησκευτικὸ καὶ πνευματικὸ τομέα, ἀποτέλεσμα τῆς παρουσίας διαφόρων ἐθνότητων καί, κυρίως, τοῦ ἐμπορικοῦ χαρακτήρα τῆς²⁵. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Τούρκους, στὴν Σμύρνη κατοικοῦν Ἕλληνες, Ἑβραῖοι, Ἀρμένιοι καὶ Εὐρωπαῖοι. Συγκεκριμένα, κατὰ τὸ β' μισὸ τοῦ

22. Βλ. *Descrizione storico-geografica dell' Arcipelago, suoi littorali, isole, provincie adjacenti, e Stati Ottomani in quelli parti compresi nella terza carta geografica del teatro della guerra presente tralla Russia, e la Porta ottomana*, Βενετία 1770, σ. 22. Γενικότερα γιὰ τὴν ἐμπορικὴ θέση τῆς πόλης βλ. Paul Masson, *Histoire du commerce français dans le Levant au XVIIIe siècle*, Παρίσι 1896, σ. 416-422· Robert Paris, *Histoire du commerce de Marseille*, τ. V. *De 1660 à 1789*. *Le Levant*, Παρίσι 1957, σ. 438-452· Alfred C. Wood, *A History of the Levant Company*, Λονδίνο 1964, σ. 73.

23. Βλ. R. Chandler, *Travels*, σ. 67-68, καὶ Choiseul-Gouffier, *Voyage*, σ. 201. Κατὰ τὶς ἴδιες πηγές, τὰ κυριότερα μὴ ξύλινα οἰκοδομήματα ἦταν τὰ τζαμιά, τὰ δημόσια λουτρά, ἡ ἀγορὰ καὶ ὀρισμένα πανδοχεῖα. Τὸ ἀξιολογότερο τμῆμα τῆς πόλης ἀποτελοῦσε ἡ συνοικία τῶν Εὐρωπαίων, ὁ περίφημος «Φραγκομαχαλάς» (βλ. καὶ Φίλιππος Κ. Φάλμπος, «Ὁ Φραγκομαχαλάς τῆς Σμύρνης καὶ τὰ φραγκοχρῆματα βιβλία», *Μικρασιατικὰ Χρονικά*, 18 [1959], σ. 175-191).

24. Βλ. τὴν ἀδημοσίευτη διδακτορικὴ διατριβὴ τῆς Elena Frangakis, *The Commerce of Izmir in the Eighteenth Century (1695-1820)*, London University 1985, τὴν ὁποία γνωρίζω ἀπὸ συζητήσεις μὲ τὴ συγγραφέα, καὶ ἡ ἴδια, «Izmir – An international port in the Eastern Mediterranean in the Eighteenth Century (1695-1820)», *Economies méditerranéennes. Équilibres et intercommunications, XIIIe-XIXe siècles. Actes du IIe Colloque International d' Histoire*, Centre des Recherches Néo-helléniques, F.N.R.S., τ. I, Ἀθήνα 1985, σ. 107-128.

25. Βλ. R. Chandler, *Travels*, σ. 66· James Dallaway, *Constantinople Ancient and Modern*, Λονδίνο 1797, σ. 206-207.

18ου αιώνα ή πληθυσμιακή εικόνα της πόλης είναι ή ακόλουθη: 60.000-65.000 Τούρκοι, 21.000 Έλληνες, 10.000 Έβραίοι, 5.000-6000 Αρμένιοι, 200 Εύρωπαίοι, στους οποίους πρέπει να προστεθεί μεγάλος αριθμός υπηρετών και εργατών, σύνολο περίπου 100.000 ατόμων²⁶.

Μειοψηφία ως προς τόν αριθμό οι Εύρωπαίοι, στην πραγματικότητα καθορίζουν τη φυσιογνωμία της πόλης και κρατούν στα χέρια τους τó μεγαλύτερο μέρος από τις οικονομικές συναλλαγές. Στα πλαίσια ειδικών δασμολογικών προνομίων, που προβλέπονται από τις έμπορικές συμφωνίες τών εύρωπαϊκών κρατών με την Όθωμανική Αυτοκρατορία, από την Σμύρνη φορτώνονται, με κατεύθυνση τά εύρωπαϊκά λιμάνια, τά εκλεκτότερα προϊόντα της Ανατολής, συχνά υπό μορφή πρώτων ύλων, που επανεισάγονται ως βιομηχανικά προϊόντα²⁷. Η άσκηση τών έμπορικών δραστηριοτήτων από τούς Εύρωπαίους εμπόρους διεξάγεται μέσα σέ κλίμα ανταγωνισμού και επηρεάζεται άμεσα από τις γενικότερες πολιτικές εξελίξεις, ιδιαίτερα από τις σχέσεις τών χωρών τους με την Όθωμανική Αυτοκρατορία. Στο β' μισό του 18ου αιώνα τó μεγαλύτερο μέρος του έμπορίου διακινούν οι Γάλλοι, οι Άγγλοι και οι Όλλανδοί, ενώ μικρότερης έκτασης δραστηριότητες ασκούν οι Βενετοί, οι Λιβονέζοι, οι άνερχόμενοι Τεργεστίνοι²⁸.

Επίσημοι εκπρόσωποι τών εύρωπαϊκών δυνάμεων, οι πρόξενοι της Σμύρνης, όπως και άλλων όθωμανικών έμπορικών κέντρων, όπου έχουν αναπτυχθεί οικονομικές δραστηριότητες τών Εύρωπαίων, φροντίζουν να εξισορροπούν τις αντίρροπες τάσεις, με επιδίωξη τó μέγιστο δυνατό κέρδος για λογαριασμό της δύναμης που αντιπροσωπεύουν, και προστατεύουν τούς υπηκόους της σέ κρίσιμες περιστάσεις²⁹. Είηαι αξιοσημείωτο

26. Βλ. Choiseul-Gouffier, *Voyage*, σ. 204. Σέ έγγραφα του 1770 ό αριθμός τών Εύρωπαίων κυμαίνεται ανάμεσα στους έπτακόσιους και χίλιους (βλ. *Παράρτημα*, έγγραφα Β' και Ε'): πρόκειται προφανώς για τó σύνολό τους, άνεξάρτητα από κοινωνική τάξη και φύλο. Για τις διακυμάνσεις του πληθυσμού από τά τέλη του 17ου αιώνα ως τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα, βλ. Elena Frangakis, «The "Raya" Communities of Smyrna in the 18th century (1690-1820). Demography and economic activities», *Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Ιστορίας: Νεοελληνική Πόλη. Όθωμανικές κληρονομίες και έλληνικό κράτος*, Ε.Μ.Ν.Ε., τ. Α', Αθήνα 1985, σ. 28-29.

27. Βλ. Choiseul-Gouffier, *Voyage*, σ. 202-203, όπου αναλυτικός κατάλογος τών προϊόντων που εισάγονται και εξάγονται από τη Σμύρνη: βλ. ακόμη Ε. Frangakis, «Izmir», σ. 111-112.

28. Βλ. Choiseul-Gouffier, *Voyage*, σ. 203, όπου λεπτομέρειες για τις δραστηριότητες κάθε έμπορικής κοινότητας.

29. Οι πρόξενοι τών μεγάλων δυνάμεων κατείχαν εξέχουσα θέση και περιβάλ-

ὅτι στή Σμύρνη, ὅπως καί σέ ἄλλες πόλεις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἀναφέρονται προξενικὲς ἀντιπροσωπεῖες δυνάμεων χωρὶς ἰδιαίτερα ἐμπορικὰ ἐνδιαφέροντα γιὰ τὴν περιοχὴ ἢ ὑπηκόους, ὅπως ἡ Σουηδία, ἡ Πρωσσία, ἡ Νεάπολη³⁰. Τῇ σημαντικότερῃ, πάντως, ἐπιρροῇ ἀσκοῦν οἱ πρόξενοι τῶν μεγάλων ναυτικῶν κρατῶν, Ἀγγλίας, Κάτω Χωρῶν καί, ἰδιαίτερα, τῆς φιλότουρκης Γαλλίας, πού δὲν περιορίζονται στὰ αὐστηρὰ καθήκοντά τους, ἀλλά, ὅπως θὰ φανεῖ καί στὴ συνέχεια, διαδραματίζουν καθοριστικὸ ρόλο καί στὶς γενικότερες πολιτικὲς ἐξελίξεις.

Ἀπὸ αὐτὴ τὴν πόλη, μὲ τὴν ἔντονη κοινωνικὴ ζωὴ, τίς σημαντικὲς ἐλευθερίες καί τὴν κυριαρχία τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐμπορικῶν οἰκῶν, οἱ κάτοικοι, ἐγχώριοι καί ξένοι, παρακολουθοῦν μὲ δέος ἐπὶ τρία μερόνυχτα, ἀπὸ τὶς 5 ὡς τὶς 7/8 Ἰουλίου, τὴν ἀναμέτρηση τῶν δύο δυνάμεων, μὲ τὶς ἄγνωστες ἐξελίξεις. Στὴ Σμύρνη, σὲ ἀπόσταση ἑβδομήντα, περίπου, χιλιόμετρων ἀπὸ τὸ σημεῖο τῆς σύγκρουσης, τὰ σίτια δονοῦνται ἀπὸ τὶς ἐκρήξεις τῶν πλοίων πού ἀνατινίσσονται καί ὁ θόρυβος τῶν κανονιῶν πού ἤχουν ἀκατάπαυστα ἀκούγεται καθαρά, ἐνῶ στὴν ἀτμόσφαιρα, ἐπάνω ἀπὸ τὸ Karabournou³¹, διακρίνεται ὁ καπνὸς τῶν πλοίων πού ἡ πυριτιδαποθήκη τους πῆρε φωτιά³². Σὲ ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα οἱ μουσουλμανικοὶ πληθυσμοὶ ζοῦν μέσα στὴν ἀβεβαιότητα καί τὸ φόβο, ἐνῶ οἱ ἀνάστατοι Εὐρωπαῖοι παραμένουν ὑποχρεωτικὰ ἀδρανεῖς, περιοριζόμενοι σὲ ὑποθέσεις γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς ὁποιασδήποτε ἐκβασῆς τῆς σύγκρουσης.

Σὲ ἐπιστολὴ τῆς 7ης Ἰουλίου³³ πρὸς τὸν ὑπουργὸ Ναυτικῶν τῆς χώρας

λονταν ἀπὸ ταμιά, καγκελλάριο, γραμματεῖς, γενίτσαρους, διερμηνεῖς (δραγομάνους). Κατώτεροι βαθμοὶ στὴν ἱεραρχία ἦσαν ὁ ὑποπρόξενος καί ὁ προξενικὸς πράκτορας ἢ ἐπίτροπος. Πολλὰ στοιχεῖα βλ. στὰ Π. Κοντογιάννης, *Οἱ προστατευόμενοι*, ἐν Ἀθήναις 1917, σ. 10, 20, 110-111, καί Α. Wood, *Levant Company*, σ. 219-226.

30. Οἱ πρόξενοι αὐτῶν τῶν δυνάμεων ἐπιτηροῦσαν τὰ συμφέροντα τῶν προστατευομένων τους Ἑλλήνων καί Ἀρμενίων (βλ. Π. Κοντογιάννης, *Οἱ προστατευόμενοι*, σ. 99-100). Οἱ Σουηδοί, πάντως, εἶχαν συμμετοχὴ στὴ μεταφορὰ ἐμπορευμάτων (βλ. Ε. Frangakis, «Izmir», σ. 121).

31. Ἀπώτερο σημεῖο τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης, ἀπὸ ὅπου εἰσέρχεται κανεὶς στὸ στενὸ τῆς Χίου καί ὁδηγεῖται στὸ λιμάνι τοῦ Τσεσμέ. Τὸ ὄνομα προέρχεται ἀπὸ τὸ μαύρο χρῶμα τῆς γῆς (βλ. Démetrius Georgiadès, *Smyrne et l'Asie Mineure au point de vue économique et commercial*, Παρίσι 1881, σ. 5).

32. Βλ. Nanninga, ὁ.π., σ. 144· *Mémoires du baron de Tott*, σ. 79-80, καί Argenti, *Chios*, σ. 356. Ἀπὸ τὸν Tott ἀντλεῖ τίς πληροφορίες καί ὁ Π. Κοντογιάννης, *Οἱ Ἕλληνες*, σ. 338.

33. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 356-358.

του, Choiseul, ο Γάλλος πρόξενος Charles de Peyssonnel³⁴, ο οποίος, λόγω και της παρασκηνιακής ανάμιξης της Γαλλίας στον πόλεμο, δραματίζει σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη των γεγονότων της Σμύρνης, εκφράζει με ενάργεια τα συναισθήματα και τις σκέψεις ολόκληρης της ευρωπαϊκής κοινότητας κατά την κρίσιμη αυτή στιγμή. 'Ενῶ ἡ σύγκρουση συνεχίζεται, οἱ Εὐρωπαῖοι προσπαθοῦν ἀπὸ ἄμεσα καὶ ἔμμεσα στοιχεῖα νὰ ἐξαγάγουν συμπεράσματα καὶ νὰ ἀποστείλουν πρὸς τὶς κυβερνήσεις τους ἀκριβεῖς ἀναφορές. Οἱ ἀντιφατικὲς πληροφορίες τῶν κατασκόπων, πού ἄλλοι μιλοῦν γιὰ ὀλοκληρωτικὴ καταστροφὴ καὶ τῶν δύο στόλων καὶ ἄλλοι γιὰ ἐπικράτηση τῆς τουρκικῆς πλευρᾶς³⁵, ἀνατρέπονται ἀπὸ τὴ στάση τῶν τοπικῶν ἀρχῶν, οἱ ὁποῖες κρατοῦν μυστικὲς τὶς εἰδήσεις πού τοὺς ἀποστέλλει μὲ ἀγγελιαφόρους, κατὰ πυκνὰ διαστήματα, ὁ Καποὺδάν Πασάς. 'Η ἄρνησή τους νὰ ἐνημερώσουν καὶ νὰ καθησυχάσουν τὸ παραγμένο πλῆθος ὁδηγεῖ στοῦ ἀσφαλὲς συμπέρασμα ὅτι ἡ ἔκβαση τῶν γεγονότων δὲν εἶναι εὐνοϊκὴ γιὰ τοὺς Τούρκους. 'Ανήσυχοι οἱ Εὐρωπαῖοι κάτοικοι τῆς πόλης δὲν τολμοῦν κἂν νὰ συνεδριάσουν γιὰ τὴ λήψη μέτρων ἀσφαλείας, ἀπὸ τὸ φόβο ὅτι μιὰ συνάθροιση θὰ ἔδινε τὸ ἔναυσμα γιὰ ἐπίθεση τοῦ ὄχλου ἐναντίον τους, μὲ τὴν παρότρυνση τῶν ἀρχῶν³⁶. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι, ὥς καὶ τὸ μεσημέρι τῆς 7ης 'Ιουλίου, οἱ Εὐρωπαῖοι πρόξενοι δὲν κατορθώνουν νὰ ἔχουν ἐπίσημη πληροφόρηση καί, παρὰ τὸ ὅτι οἱ ἐπαφῆς –ιδιαιτέρως τοῦ Γάλλου προξένου– μὲ τὴν τουρκικὴ διοίκηση εἶναι συχνές, αὐτὲς διακατέχονται ἀπὸ πνεῦμα ἔντασης καὶ ἐπιθετικότητας. Στὶς 6 'Ιουλίου ὁ μουλάς³⁷ τῆς πόλης προειδοποιεῖ τὸν Peyssonnel ὅτι ὅσα πλοῖα εἰσέρχονται στὸν κόλπο τῆς Σμύρνης ἔπρεπε νὰ ὑποστοῦν ἔλεγχο ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχές, διαφορετικὰ θὰ βυ-

34. 'Ο Charles Claude de Peyssonnel, «ἑπὶότης» καὶ «βασιλικὸς σύμβουλος» («chevalier» καὶ «conseiller du Roi»), ἀνήκει σὲ οἰκογένεια προξένων τῆς Γαλλίας στὴν Σμύρνη (βλ. E. Frangakis, «Izmir», σ. 107, καὶ ἡ ἴδια, «The "Raya" Communities», σ. 41, ὑποσ. 15) καὶ ἀναφέρεται ὡς πρόξενος ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνα. Στὰ 1778 βρίσκεται ἀκόμη στὴ Σμύρνη καὶ κατὰ τὸ σεισμὸ τοῦ ἴδιου ἔτους «χάνει τὰ πάντα» (βλ. Constantin Iconomos, *Etude sur Smyrne*, traduite du grec par Bonaventure F. Slaars, Σμύρνη 1868, σ. 132-133). Στὰ 1786 ὑπηρετεῖ ὡς πρόξενος στὴν αὐλὴ τοῦ Χάν τῶν Τατάρων (βλ. *Mémoires du baron de Tott*, cinquième partie, σ. 1). Μεγάλος ἀριθμὸς ἐκθέσεών του βρίσκεται στὰ γαλλικὰ ἀρχεῖα (βλ. Argenti, *Chios*: 'Η Γεωργίου, 'Η γαλλικὴ πολιτικὴ).

35. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 356-357 καὶ 360.

36. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 357.

37. Κυβερνήτης τῆς Σμύρνης (βλ. παρακ., σ. 148, ὅπου ὁ διοικητὴς τῆς πόλης ἀναφέρεται ὡς «καδής»), ὁ ἀνώτατος βαθμὸς τῆς μουσουλμανικῆς δικαιοσύνης.

θίζονταν. Ὁ Γάλλος πρόξενος, μπροστά στήν κρισιμότητα τῆς κατάστασης, ὑποχρεώνεται νά παραβλέψει συμφωνίες καί ὁρους ἐλεύθερης διακίνησης καί ἀποστέλλει στήν εἴσοδο τοῦ κόλπου πλοῖο μέ ἄνθρωπο ἐμπιστοσύνης, γιά νά διαμηνύσει στοὺς Εὐρωπαίους πλοιάρχους νά μὴν ἀντισταθοῦν στὶς τουρκικὲς διαταγές³⁸. Λίγο ἀργότερα, τὸ μεσημέρι τῆς 7ης Ἰουλίου, ὁ Peyssonnel, μετὰ ἀπὸ αὐστηρὲς προειδοποιήσεις τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, σπεύδει νά ἐνημερώσει τοὺς ἐμπόρους καί τοὺς κυβερνήτες τῶν πλοίων, πού βρίσκονταν ἤδη μέσα στὸν κόλπο, νά μὴν τολμήσουν νά ἀποπλεύσουν³⁹.

Ὅλα τὰ ἔκτακτα μέτρα ἀσφαλείας συγκλίνουν πρὸς τὸ ἴδιο συμπέρασμα· τέλος, τὰ ξημερώματα τῆς Κυριακῆς 8 Ἰουλίου, οἱ ἀγγελιαφόροι ἀπὸ τὸν Τσεσμέ μεταφέρουν στὴ Σμύρνη τὸ μήνυμα τῆς καταστροφῆς⁴⁰, πού ἔχει ὀλοκληρωθεῖ τὴν ἴδια νύχτα. Ἡ συνειδητοποίηση ὅτι «ἓνα γεγονός τόσο ἀπίστευτο» εἶχε πράγματι συμβεῖ⁴¹ καί οἱ Ρῶσοι βρίσκονταν σὲ ἀπόσταση ἀναπνοῆς ἀπὸ τὴν πόλη, ἐνέσπειρε ἀνάμεσα στὸ μουσουλμανικὸ πληθυσμὸ τὴν ἀπελπισία. Βέβαια, οἱ Μουσουλμάνοι ἦταν, ψυχολογικά, προετοιμασμένοι γιά τὴν εἶδηση τῆς καταστροφῆς καί, μάλιστα, σύμφωνα μέ μεταγενέστερη πληροφορία τοῦ Peyssonnel, εἶχαν σαφὴ εἰκόνα τῶν ἐξελίξεων ἀπὸ τίς γενικὲς συνελεύσεις πού συγκαλοῦνταν στὸ τελωνεῖο⁴². Ἡ πληροφορία αὐτὴ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μέ τὰ γραφόμενα τοῦ ἴδιου τοῦ Γάλλου προξένου, ὁ ὁποῖος, ὅπως προαναφέρθηκε, μέχρι καί στὶς 7 Ἰουλίου, στὴν ἀναφορὰ πρὸς τὴν κυβέρνησή του, περιορίζεται σὲ ὑποθέσεις⁴³, καί, πιθανότατα, εἴτε συγχέει μεταγενέστερα γεγονότα εἴτε ἀναφέρεται σὲ ἐνημέρωση περιορισμένου χαρακτῆρα. Τὴ σύγχυση ἐπιτείνει ἡ συρροὴ τεσσάρων χιλιάδων ἑνοπλίων Μουσουλμάνων, πού, σύμφωνα μέ πληροφορίες τοῦ Ἀγγλοῦ πρεσβευτῆ στὴν Κωνσταντινούπολη, καταφθάνουν στὴ Σμύρνη ἀπὸ τὰ περίχωρα γιά νά συνδράμουν τίς

38. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 357-358.

39. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 373. Ἀνάμεσα στὰ πλοῖα, πού ὁ ἀπόπλους τοὺς ἀπαγορεύεται, συμπεριλαμβάνονται καί δύο ὁλλανδικὰ μέ κατεύθυνση τὸ Ρότερνταμ (βλ. Nanninga, *ὁ.π.*, σ. 144. Γιά τὸ πλοῖο *Vrouw Margerita*, βλ. παρακ., ὑποσ. 71-72).

40. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 373. Κατὰ τὸν Vassif-Éfendi, *Précis historique*, σ. 96-97, ἡ εἶδηση τῆς καταστροφῆς ἀνακοινώθηκε «παντοῦ» ἀπὸ πληρώματα τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Τὴν ἀποψη ὅτι ἡ εἶδηση τῆς καταστροφῆς ἀνακοινώθηκε στὴν Σμύρνη ἀπὸ τὰ πληρώματα δέχεται καί ὁ Rulhière, *Histoire*, σ. 456.

41. Βλ. *Mémoires du baron de Tott*, σ. 80.

42. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 373-374.

43. Βλ. παραπ., σ. 144.

άρχες σὲ περίπτωση ρωσικῆς ἐπίθεσης, καὶ παραμένουν στὴν πόλη ἐπὶ μεγάλο χρονικὸ διάστημα, δημιουργώντας προβλήματα καὶ στὴν ἴδια τὴν τοπικὴ διοίκηση, πού, ἀργότερα, θὰ ἀναζητήσει τρόπους νὰ τοὺς ἀπομακρύνει⁴⁴.

Ἡ εἶδηση τῆς καταστροφῆς μεταδίδεται στὴν πόλη μὲ ἀστραπιαία ταχύτητα καὶ μεγάλο μέρος τοῦ τουρκικοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς φρουρᾶς συγκεντρώνεται στὸ τελωνεῖο, ἀπὸ ὅπου καὶ δίδεται τὸ σύνθημα τῆς γενικῆς σφαγῆς κατὰ τῶν Χριστιανῶν τῆς πόλης, καὶ μάλιστα κατὰ τῶν Ἑλλήνων, πού θεωροῦνται ὅτι ἀντιμετωπίζουν μὲ ἀγαλλίαση τὴν εἶδηση τῆς καταστροφῆς⁴⁵.

Τὰ συναισθήματα ταπεινώσης καὶ τὴν ἐνστικτώδη ἀνάγκη γιὰ ἐκδίκηση τοῦ τουρκικοῦ πληθυσμοῦ ἐκφράζουν φανατισμένοι Μουσουλμάνοι, ὅπως ὁ τελώνης Ἰμπραὴμ Ἀγάς, οἱ ὅποιοι, μέσα στὴ γενικὴ σύγχυση, ὑπερκεράζουν τὴν παθητικὴ καὶ ἀδύναμη στάση τῶν ἀρχῶν καὶ τὶς ὑποκαθιστοῦν, λαμβάνοντας πρωτοβουλίες καὶ ἀναζητώντας ἐξιλαστήρια θύματα. Ἡ σφαγὴ ἀρχίζει ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνες ὑπαλλήλους καὶ ὑπηρέτες τοῦ τελωνείου, μέσα στὸ ἴδιο τὸ δημόσιο κτίριο, πού θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποτελεῖ «ἄσυλο γιὰ τοὺς καταδιωκόμενους»⁴⁶. Ἐπὶ τέσσερις ὥρες, ἀπὸ τὶς 5 ὡς τὶς 9 –κατὰ ἄλλες πληροφορίες ἀπὸ τὶς 7 ὡς τὶς 11 τὸ πρωῒ⁴⁷– πλήθη Μουσουλμάνων ἐπιδίδονται στὴ σφαγὴ τῶν Χριστιανῶν σὲ ὅλη τὴν ἑκταση τῆς πόλης, στὶς ἀγορές, στὶς πλατείες, στοὺς δρόμους, στὶς προκυμαῖες⁴⁸. Οἱ πηγές δὲ συμφωνοῦν γιὰ τὸν τελικὸ ἀριθμὸ τῶν σφαγιασθέν-

44. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 377-378, καὶ Παράρτημα, ἔγγραφο ΣΤ'.

45. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 373-374. Σύμφωνα μὲ ἄλλες πηγές, ἡ σφαγὴ ξεκινᾷ ἀπὸ πληρώματα τοῦ τουρκικοῦ στόλου πού κατόρθωσαν νὰ διασωθοῦν καὶ κατέφυγαν στὴ Σμύρνη, ἐρεθίζοντας τοὺς κατοίκους (βλ. Argenti, *Chios*, σ. 394· Ἡ Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 109). Τὴν ἀποψη ἀκολουθοῦν οἱ M. de Chénier, *Révolutions de l' empire ottoman*, Παρίσι 1789, σ. 207· Rulhière, *Histoire*, σ. 456· K. N. Σάθας, *Τουρκοκρατούμενὴ Ἑλλάς. 1453-1821*, Ἀθῆναι 1962 (φωτοανατ. ἔκδ. 1869), σ. 512· Tarle, ὁ.π., σ. 80. Κατὰ ἄλλη πηγὴ, πού συνδυάζει τὶς δύο ἀπόψεις, ἡ σφαγὴ ξεκίνησε ἀπὸ μεγάλο ἀριθμὸ ἐνόπλων, ἐνισχυμένων ἀπὸ τὰ πληρώματα πού κατόρθωσαν νὰ διαφύγουν (A.S.V., Cinque Savii alla Mercanzia, b. 749, φ. 377²).

46. Βλ. *Mémoires du baron de Tott*, σ. 80.

47. Βλ. *Mémoires du baron de Tott*, σ. 81· Argenti, *Chios*, σ. 374.

48. Βλ. *Mémoires du baron de Tott*, σ. 80. Στὸν Tott βασίζεται καὶ ὁ Π. Κοντογιάννης, *Οἱ Ἕλληνες*, σ. 338.

των⁴⁹ υπάρχουν πληροφορίες για 100⁴⁹, 250⁵⁰, 800⁵¹, 1000⁵², 1500⁵³ άτομα. 'Ο ίδιος ο Peyssonnel, σὲ δύο διαφορετικὲς πηγές, δίνει καὶ δύο διαφορετικούς ἀριθμούς, 1000 καὶ 1500 ἀτόμων. Παρὰ τὴ διάσταση ἀπόψεων καὶ στοιχείων, πρέπει, λόγω τῆς ἄμεσης ἐπαφῆς τοῦ Γάλλου προξένου μὲ τὰ πράγματα, νὰ θεωρήσουμε τὶς ἀπόψεις του πλησιέστερες πρὸς τὴν πραγματικότητα, ὑποθέτοντας ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν νεκρῶν κυμαίνεται ἀνάμεσα στοὺς χίλιους καὶ χίλιους πεντακόσιους, καθὼς ὁ μὲν πρῶτος ἀριθμὸς ἀναφέρεται σὲ σύγχρονη πρὸς τὰ γεγονότα πηγὴ, γενικὰ ὡς «μὴ χιλιάδα νεκρῶν», ὁ δὲ δεῦτερος σὲ μεταγενέστερη πηγὴ, μὲ κάποια τάση ὑπερβολῆς, στὴν προσπάθεια νὰ δραματοποιηθοῦν ἀκόμη περισσότερο τὰ γεγονότα. "Αν λάβουμε ὑπόψη ὅτι στὰ 1776 ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλλήνων ἀνέρχεται στὶς 21.000⁵⁴, καταλήγουμε στὸ συμπέρασμα ὅτι κατὰ τὴν 8η Ἰουλίου στὴν Σμύρνη σφαγιάσθηκε περισσότερο ἀπὸ τὸ 1/20 τοῦ συνόλου τους.

Στὰ θύματα συμπεριλαμβάνονται καὶ δύο Εὐρωπαῖοι, ὁ Λιβονέζος ἔμπορος Garzani καὶ ὁ δραγομάνος τῶν Ὁλλανδῶν Gallo⁵⁵, ποὺ φονεύεται στὸ παράθυρο τῆς κατοικίας του· ἀκόμη, τραυματίζεται θανάσιμα «ἓνας αὐτοκρατορικός ὑπῆκοος» καὶ κινδυνεύουν νὰ φονευθοῦν πολλοὶ ἄλλοι⁵⁶. Σύμφωνα μὲ ὅλες τὶς πηγές, ἡ γενικὴ σφαγὴ τῶν Εὐρωπαίων ἀποφεύχθηκε ἐπειδὴ, ἀφ' ἑνός, λόγω τῆς Κυριακῆς ἀργίας, ὅλα τὰ καταστήματα ἦταν κλειστὰ καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι βρισκόνταν ἀκόμη στὶς κατοικίες τους, καὶ ἀφ' ἑτέρου, ἡ θέση τῆς συνοικίας τους πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς θάλασσας διευκόλυνε τὴ διαφυγὴ πολλῶν στὰ πλοῖα καὶ τὴν ἀποτελεσματικὴ κάλυψη στὶς κατοικίες τους⁵⁷.

49. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 377.

50. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 368. Τὸ ἔγγραφο δημοσιεύεται σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση ἀπὸ τὸν Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 99-101.

751. Βλ. Joseph von Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Πέστη 1836, τ. 4, σ. 604, ποὺ βασίζεται σὲ πληροφορίες τοῦ Thugut.

52. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 374 (κατὰ τὴν πηγὴ αὐτὴ στὰ θύματα συμπεριλαμβάνονται καὶ Ἀρμένιοι)· Rulhière, *Histoire*, σ. 457.

53. Βλ. *Mémoires du baron de Tott*, σ. 80. Ὑπάρχει ἐπίσης ἡ πληροφορία γιὰ «400 νεκροὺς, σὲ μίαιμιση ὥρα» (βλ. Nanninga, *δ.π.*, σ. 145, ὑποσ. 1).

54. Βλ. παραρ., σ. 142.

55. Βλ. *Mémoires du baron de Tott*, σ. 80-81· Argenti, *Chios*, σ. 374. Κατὰ ὀλλανδικὲς πηγὰς ὁ Gallo ἦταν «Ὁλλανδὸς προστατευόμενος» καὶ τρίτος δραγομάνος τοῦ ὀλλανδικοῦ προξενείου (βλ. Nanninga, *δ.π.*, σ. 144-145, ὑποσ. 1).

56. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 377.

57. Βλ. *Mémoires du baron de Tott*, σ. 81· Argenti, *Chios*, σ. 374. Γιὰ τὶς διάφορες συνοικίες τῆς Σμύρνης, ὅπου κατοικοῦσαν χωριστὰ Τοῦρκοι, Ἑλλήνες,

Στην κρίσιμη αυτή στιγμή στη συνείδηση του πλήθους οι Εὐρωπαίοι αντιμετωπίζονται ως ένια ομάδα αλλοθρήσκων, πού, πέρα από τις ιδιαίτερες σχέσεις των χωρών τους με την Ὀθωμανική Αυτοκρατορία, εἶδαν θετικά, ἂν δὲ συνεπικοῦρησαν στὸ ρωσικὸ θρίαμβο. Οἱ Ἕλληνες, καὶ ὄχι ἀβάσιμα, ἐπισύρουν τὸ γενικὸ μίσος⁵⁸. Τὴν ἴδια ὁμως ἀντιμετώπιση ὑφίστανται οἱ ὑπῆκοι καὶ τῆς φίλης Γαλλίας· τόσο ὁ Γάλλος πρεσβευτῆς στὴν Κωνσταντινούπολη Saint Priest, ὅσο καὶ ὁ Peyssonnel, ἐκφράζουν τὴν πικρία τους γιὰ τὴ «χωρὶς διάκριση» ἐπίθεση τῶν «βαρβάρων» κατὰ τῶν ὁμοεθνῶν τους καὶ τὴν παραγνώριση τῆς τεράστιας προσφοράς τῆς Γαλλίας πρὸς τὴν Πύλη· ὁ Γάλλος πρόξενος, μάλιστα, προσφέροντας, λίγο ἄργότερα, τὶς ὑπηρεσίες του στὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα τῆς Σμύρνης, ἐκφράζει τὴν ἐλπίδα ὅτι σὲ τυχὸν νέα ἐξέγερση «δὲ θὰ συγχέονταν» πλεόν οἱ Γάλλοι μὲ τοὺς ὑπόλοιπους Εὐρωπαίους⁵⁹. Βέβαια, στὴ συνέχεια, οἱ Τοῦρκοι, ἀναμετρώντας κέρδη καὶ ζημίες, θὰ κατηγορήσουν τοὺς Γάλλους γιὰ τὶς παροτρύνσεις στὴν κήρυξη ἐνὸς πολέμου πού οἱ ἴδιοι δὲν ἐπιθυμοῦσαν⁶⁰, στὴ συγκεκριμένη ὁμως στιγμή ἡ ἀντίδραση τοῦ πλήθους δὲ λαμβάνει ὑπόψη λογικὰ δεδομένα ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἀλλὰ στρέφεται ἀδιάκριτα κατὰ τῶν ξένων-Χριστιανῶν.

Τέσσερις ὥρες μετὰ τὴν ἐναρξὴ τῶν ταραχῶν, ἐνῶ οἱ ἀρχὲς ἔχουν, οὐσιαστικά, καταργηθεῖ μέσα στὴ γενικὴ σύγχυση καὶ τὸ πλῆθος δὲ βρίσκει εὐκόλα ἀλλὰ ὑποψήφια θύματα, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Γενιτσάρων, συνοδευόμενοι ἀπὸ τὰ πλεόν ἐπίλεκτα μέλη τοῦ σώματος, διατρέχουν τοὺς δρόμους καὶ ἐγκαθιστοῦν πολυάριθμες φρουρὲς στὶς συνοικίες τῆς πόλης, ιδιαίτερα τὶς χριστιανικές, ἐπιτυγχάνοντας νὰ ἀποκαταστήσουν τὴν τάξη καὶ νὰ θέσουν τέλος στοὺς φόνους καὶ τὶς καταστροφές⁶¹.

Παρενθετικά, πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι, κατὰ τὴ διάρκεια τῶν γεγονότων καί, κατ' ἀναλογία, γενικότερα, στὴ διοικητικὴ δομὴ τῆς Σμύρνης ἐμφανίζονται νὰ δροῦν πολλὰ κέντρα ἐξουσίας, συχνὰ ἐπάλληλα καὶ ἀλληλοκαλυπτόμενα. Κατὰ τὶς πηγές, τὴν ἀνώτατη ἐξουσία ἀσκεῖ ὁ καδής,

⁵⁸ Ἀρμένιοι, Ἑβραῖοι καὶ Εὐρωπαῖοι, βλ. τὸ χάρτη στὸ ἔργο τοῦ D. Georgiadès, *Smyrne et l'Asie Mineure*. Εἰδικότερα γιὰ τὴν παραλιακὴ συνοικία τῶν Εὐρωπαίων βλ. Φ. Φάλμπος, «Ὁ Φραγκομαχαλᾶς», σ. 179-180.

⁵⁹ Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 378, 404.

⁶⁰ Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 368, 373, καὶ Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 105.

⁶¹ Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 404.

⁶² Βλ. *Mémoires du baron de Tott*, σ. 81. Γιὰ τὴν καταστολὴ Βλ. καὶ A.S.V., *Cinque Savii alla Mercanzia*, b. 742 φ. 377³.

νομικός με ἐτήσια θητεία, ἀρμόδιος καὶ γιὰ τὴν ἐκδίκαση ἀστικῶν καὶ ποινικῶν ὑποθέσεων, ὑπὸ τὶς διαταγὲς τοῦ ὁποίου ὑπηρετοῦν ἀξιωματικὸς τῆς ἀστυνομίας καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ τάγματος τῶν Γενιτσάρων καὶ ὁ ὁποῖος συγκροτεῖ, ἀνάμεσα στοὺς ἐπιφανεῖς Μουσουλμάνους τῆς πόλης, συμβουλευτικὸ σῶμα⁶². Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ἡ στρατιωτικὴ ἐξουσία, συχνά, ὄχι μόνο ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς ἀποφάσεις τῆς ἀνώτατης πολιτικῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ ἐφαρμόζει καὶ τὴ διαφορετικὴ γραμμὴ της, προτάσσοντας τὴν ἰσχὺ τῶν ὅπλων⁶³. Ἀκόμη, στὰ γεγονότα τῆς Σμύρνης σημαντικὸ ρόλο παίζουν οἱ λαϊκὲς συνελεύσεις, στὶς ὁποῖες, ἂν καὶ οἱ πληροφορίες δὲν εἶναι σαφεῖς, πρέπει νὰ μετέχουν, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους «ὄλων τῶν τάξεων», «νομικῶν, στρατιωτικῶν, πολιτῶν, ἐμπόρων, τεχνιτῶν»⁶⁴, ὁποιοσδήποτε ἐπιθυμοῦσε. Τὸ συμπέρασμα ἐξάγεται ἀπὸ τὴν προσπάθεια τῶν ἀρχῶν νὰ πείσουν, ἰδιαίτερα τὸ πλῆθος ποὺ ἔχει μεταφερθεῖ ἀπὸ τὰ περὶχωρα, νὰ ἐπιστρέψει στὶς κατοικίες του, ἀναγνωρίζοντας ὡς σφάλμα τὶς πολυάριθμες καὶ πολυπρόσωπες συνελεύσεις, ποὺ, τελικά, δημιουργοῦν μόνο σύγχυση καὶ ἀναστάτωση⁶⁵. Ἐπιφυλάξεις μποροῦμε νὰ διατυπώσουμε σχετικὰ μὲ τὸ ἂν οἱ ἀνοιχτὲς αὐτὲς συνελεύσεις συγκροτοῦν θεσμοθετημένο ὄργανο ἢ ἀποτελοῦν παροδικὸ φαινόμενο, ἀποτέλεσμα τῶν ἑκτακτῶν περιστάσεων.

Ἐπιπλέον, ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια, ἰσχυροὶ τοπάρχες παραμερίζουν τὶς τοπικὲς ἀρχὲς δρώντας ἀνεξάρτητα ἀπὸ αὐτὲς, μέσα στὸ χῶρο τῆς δικαιοδοσίας τους, ἢ τὶς ὑποκαθιστοῦν, ἐπιστρατευόμενοι ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν Πύλη γιὰ τὴν ἀντιμέτωπιση προβλημάτων τῆς ἀρμοδιότητάς τους⁶⁶. Καί, τέλος, καθοριστικὸς παράγοντας παραμένουν οἱ ξένες δυνάμεις διὰ μέσου τῶν ἐκπροσώπων τους, ποὺ, εἴτε συνεργάζονται οἰκιοθελῶς εἴτε ὑποχρεώνονται νὰ προσφέρουν τὴ συνδρομὴ τους στὶς τουρκικὲς ἀρχές, στὴν πραγματικότητά ἐπηρεάζουν ἅμεσα τὶς ἐξελίξεις, ὀφιστάμενοι μὲν διώξεις καὶ πιέσεις, ἀλλὰ καὶ ἐκμεταλλευόμενοι τὶς περιστάσεις γιὰ τὴν αὔξησιν τῆς ἐπιρροῆς τους⁶⁷.

Πέρα ἀπὸ τὰ ἀξιοσημείωτα στοιχεῖα αὐτονομίας, ποὺ μπορεῖ νὰ ἐπισημανθοῦν, στὴν Σμύρνη παρουσιάζονται, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ διείσδυση

62. Βλ. Choiseul-Gouffier, *Voyage*, σ. 204.

63. Βλ. παρακ., σ. 156, τὴν ἀντίθεση τῶν Γενιτσάρων στὴν ἀνάληψη τῆς πρεσβείας καὶ τὴν ἐνεργὸ θέση τους στὴν καταστολὴ τῶν ταραχῶν, στὶς ὁποῖες λαμβάνει μέρος καὶ ἡ φρουρά.

64. Βλ. Παράρτημα, ἔγγραφο Ε'.

65. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 377-378.

66. Βλ. παρακ., σ. 170.

67. Βλ. παρακάτω.

τών ξένων δυνάμεων, τὰ ἴδια φαινόμενα ἀποσύνθεσης καὶ ἐξασθένησης τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας ποὺ ἀναγνωρίζονται στὴν Ὑθωμανικὴ Αὐτοκρατορία κατὰ τὸ 18ο αἰῶνα⁶⁸, μεγεθυμένα στὴ συγκεκριμένη στιγμὴ λόγω τῶν ἑκτακτῶν γεγονότων.

Οἱ ἀρχές τῆς πόλης, παρὰ τὴν, κατὰ γενικὴ ὁμολογία, ἀδυναμία τους νὰ ἐλέγξουν τὴν κατάστασι σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα, ἔχουν ἤδη ἀρχίσει νὰ λαμβάνουν τὰ πρῶτα ἀμυντικὰ μέτρα γιὰ τὴν ἀντιμετώπισι πιθανῆς ρωσικῆς ἐπίθεσης πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναγγελίᾳ τῆς ὀλοκληρωτικῆς καταστροφῆς, καί, κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ταραχῶν, προσπαθοῦν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν, κατὰ τὸ δυνατόν, τὴ δύσκολη θέσι τῶν ξένων. Στις 10 τὸ πρωὶ τῆς 8ης Ἰουλίου, ἐνῶ οἱ σφαγὲς μόλις ἔχουν τελειώσει –κατὰ ἄλλες πηγὲς συνεχίζονται– ὁ μουλὰς διατάζει τὸν Peyssonnel νὰ τοῦ παραχωρήσει δύο γαλλικὰ πλοῖα, μὲ τὴν πρόφασιν ὅτι θὰ τὰ χρησιμοποιήσει γιὰ τὴ μεταφορά στρατευμάτων στὸ φρούριον τῆς πόλης καὶ τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὸ κέντρο τῶν ἐπεισοδίων ἐνὸς τμήματος τῶν στασιαστῶν. Παρόμοια διαταγὴ λαμβάνουν οἱ πρόξενοι τῶν ὑπόλοιπων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν. Οἱ πρόξενοι ἐπιφυλάσσονται νὰ ἀπαντήσουν καὶ συνέρχονται τὸ ἴδιο πρωινὸ γιὰ νὰ συζητήσουν τὸ θέμα⁶⁹, ἀπὸ μεταγενέστερες, ὅμως, πληροφορίες γνωρίζουμε ὅτι ἡ τουρκικὴ ἐντολὴ ἔχει ἐκτελεσθεῖ. Σύμφωνα μὲ μιὰ πηγὴ, ἡ κυβέρνησις «ἀγόρασε» πέντε εὐρωπαϊκὰ ἐμπορικὰ πλοῖα καὶ τὰ ἀπέστειλε στὸ φρούριον τοῦ ἀκρωτηρίου Sandjak Bournou⁷⁰, δώδεκα χιλιόμετρα ἀπὸ τὴν πόλιν, γιὰ νὰ τὰ βυθίσι σὲ περίπτωσιν κινδύνου⁷¹· ἡ «ἀγορά» αὐτὴ

68. Γιὰ τίς νέες πολιτικοκοινωνικὲς δυνάμεις τῆς Ὑθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας στὸ β' μιστὸ τοῦ 18ου αἰῶνα βλ. Denna R. Sadat, «Rumeli Ayanlari: The Eighteenth Century», *Journal of Modern History*, 44 (1972), σ. 346-363.

69. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 374.

70. Τὸ Σαντζάκ Μπουρνού ἦταν τὸ θαλάσσιο τεῖχος τῆς πόλης, στὴν εἰσοδὸ τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης. Ὀνομάσθηκε Σαντζάκ Μπουρνού, «σημαίᾳς ἄκρα», λόγω τῆς τουρκικῆς σημαίᾳς ποὺ συνήθως κυμάτιζε ἐκεῖ, καὶ χτίσθηκε στὰ 1656 (βλ. Κ. Οἰκονόμος, *Αὐτοσχέδιος διατριβὴ περὶ Σμύρνης*, Μελίτη 1831, σ. 29). Τὴ χρονολογία ἀνέγερσιν τοῦ τεύχους ἀναιρεῖ ὁ Slaars, στὴ γαλλικὴ μετάφρασι τοῦ ἔργου, δίνοντας, ταυτόχρονα, πολλὰ συμπληρωματικὰ στοιχεῖα (βλ. C. Iconomos - B. F. Slaars, *Etude sur Smyrne*, σ. 42-43, ὑποσ. 78).

71. Vassif-Efendi, *Précis historique*, σ. 97. Στὴ βύθισι τεσσάρων πλοίων, φερωμένων μὲ πέτρες, ἀναφέρεται ὁ M. de Chénier, *Révolutions*, σ. 207. Κατὰ ὀλλανδικὰς πηγὰς, ἔχουν βυθισθεῖ δύο γαλλικὰ, δύο ραγουζέικα καὶ πέντε τουρκικὰ πλοῖα καὶ ἔχει ἐπιταχθεῖ, χωρὶς ὅμως νὰ ἔχει βυθισθεῖ μέχρι τίς 19 Ἰουλίου, τὸ ὀλλανδικὸ *Vrouw Margerita*, μὲ πλοίαρχον τὸν Krimper (βλ. Nanninga, ὁ.π., σ.

πρέπει να είναι φαινομενική, καθώς όλες οι άλλες γνωστές πηγές μιλούν για επίταξη των πλοίων, ενώ, λίγο αργότερα, δύο Γάλλοι πλοίαρχοι ζητούν αποζημίωση από τους Τούρκους για τη βύθιση των πλοίων τους προς απόφραξη της εισόδου του λιμένα της Σμύρνης, κατά τα έπεισόδια του 'Ιουλίου⁷². Ταυτόχρονα, οι τοπικές αρχές αποστέλλουν στο φρούριο του 'Αγίου 'Ιακώβου⁷³ άνδρες, προμήθειες και πολεμοφόδια και αρχίζουν άμέσως επιδιωρθωτικές εργασίες για την αποτελεσματική κάλυψη του⁷⁴, στις όποιες, αργότερα, θα συμβάλει αποφασιστικά και ο Peyssonnel⁷⁵. Τέλος, συντονίζοντας τις προσπάθειες με τους υπόλοιπους αξιωματούχους της χώρας, προειδοποιούν τους διοικητές των παραθαλάσσιων περιοχών, και ιδιαίτερα τον serdar των Δαρδανελλίων, να μην επιτρέψουν την έξοδο στα πολεμικά πλοία, για το φόβο να πέσουν στα χέρια των εχθρών, και να απαγορεύσουν τον απόπλου σε όλα τα εμπορικά πλοία, μέτρα που, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, εφάρμοσαν οι ίδιες στην Σμύρνη⁷⁶.

Για ένα περίπου μήνα, όσο κυριαρχεί η άβεβαιότητα για το μέλλον της πόλης και τις προθέσεις των Ρώσων, οι αρχές κατορθώνουν με μεγάλη δυσκολία να ελέγξουν το πλήθος, που στρέφεται απειλητικό κατά των Χριστιανών. Τους σοβαρότερους κινδύνους διατρέχουν οι ὀρθόδοξοι πληθυσμοί της πόλης, ή ἔλλειψη, όμως, επαρκών πληροφοριών από την πλευρά τους μᾶς υποχρεώνει να περιορισθούμε στην εξαγωγή ἔμμεσων συμπερασμάτων και στις πληροφορίες των Εὐρωπαίων, που, όπως είναι εὐλογο, ρίχνουν τὸ βάρος στὰ προβλήματα τῶν ὁμοεθνῶν τους.

Ὁλόκληρο τὸν Ἰούλιο τοῦ 1770 τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν Εὐρωπαίων κατοίκων τῆς Σμύρνης ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένει στὰ πλοία, ἀπὸ τὰ ὁποῖα οἱ τουρκικὲς ἀρχὲς ἔχουν υποχρεώσει νὰ ἀφαιρεθοῦν τὰ ἱστία καὶ τὰ πηδάλια, ὥστε ἡ διαφυγὴ τους νὰ εἶναι ἀδύνατη καὶ νὰ τοὺς χρησιμο-

144-145). Για τὸ θέμα βλ. ἀκόμη A.S.V., Cinque Savii alla Mercanzia, b. 749, φ. 377^{4,7}.

72. Βλ. 'Η. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 112. Ὁ Reis Éffendi, στὶς διαμαρτυρίες τοῦ Ὀλλανδοῦ πρεσβευτῆ, παραδέχεται ὅτι πρόκειται γιὰ ἐπίταξη, ἀναγκαία λόγω τῶν περιστάσεων, καὶ ὅτι θὰ δοθεῖ ἀποζημίωση γιὰ τυχόν ζημιές (βλ. Nanninga, ὁ.π., σ. 144-145).

73. Ἀναφορά του δὲν ἔχω βρεῖ σὲ ἄλλη πηγὴ ἢ στὴ βιβλιογραφία. Ἀντίθετα, ὑπάρχουν πολυάριθμες μνείες τοῦ φρουρίου τοῦ Ἁγίου Πέτρου, στὴ βόρεια εἰσοδο τοῦ λιμανιοῦ (βλ. R. Chandler, *Travels*, σ. 63), πού δὲν ἀναφέρεται στὰ ἔγγραφα. Ἴσως τὰ δύο φρούρια ταυτίζονται.

74. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 377.

75. Βλ. παρακ., σ. 169.

76. Βλ. Vassif-Éffendi, *Précis historique*, σ. 97.

ποιήσουν, σὲ περίπτωση ἀνάγκης, ὡς ὁμήρους⁷⁷. Οἱ τεράστιοι κίνδυνοι ποὺ ἀντιμετωπίζουν τόσο ὅσοι Εὐρωπαῖοι ὑποχρεώνονται νὰ κατεβαίνουν ἀπὸ τὰ πλοῖα στὴν πόλη γιὰ τὴν ἀνεύρεση τροφῆς⁷⁸, ὅσο οἱ ἐλάχιστοι ξένοι ποὺ, μαζὶ μὲ τοὺς προξένους, ἔχουν παραμείνει στὶς κατοικίες τους, τοὺς ὑποχρεώνει νὰ προσλάβουν γιὰ τὴν ἀσφάλειά τους Τούρκους φρουροὺς, χωρὶς τοὺς ὁποίους ἡ μετακίνηση εἶναι ἀδύνατη. Ἦδη κατὰ τὴ διάρκεια τῶν σφαγῶν, ὅταν ὁ μουλὰς ὑποβάλλει στὸν Peyssonnel τὴν παράκληση νὰ μὴν ἐγκαταλείψει τὴν πόλη γιὰτὶ, πιθανότατα, θὰ χρειασθεῖ τὴ βοήθειά του, ὁ Γάλλος πρόξενος βρίσκει τὴν εὐκαιρία νὰ ζητήσει καὶ νὰ ἐπιτύχει τὴν τοποθέτηση φρουρῶν στὶς δύο ἐξόδους τῆς «εὐρωπαϊκῆς ὁδοῦ»⁷⁹. Στὴ συνέχεια, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ γενικὰ προστατευτικά μέτρα ποὺ ἐξασφαλίζονται ἀπὸ τὶς ἐπίσημες ἀρχές, ἡ κάθε εὐρωπαϊκὴ κοινότητα προσλαμβάνει τοὺς δικούς της φρουροὺς, προφανῶς ἐπὶ πληρωμῇ (συγκεκριμένα ἀναφέρεται ὅτι οἱ Ἕλληνοι προσλαμβάνουν εἴκοσι «ἐκτακτοὺς» Γενίτσαρους)⁸⁰.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ, μετὰ ἀπὸ ἐπίμονη καὶ ἐντονη παρότρυνση τῶν προξένων τους στὴν Σμύρνη, οἱ πρεσβευτὲς τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων στὴν Κωνσταντινούπολη ὑποβάλλουν αἴτημα πρὸς τὴν Πύλη γιὰ τὴν ἀποστολὴ διατάγματος ποὺ θὰ ἐξασφάλιζε τὴν προστασία τῶν ὁμοεθνῶν τους. Μὲ δηκτικὸ τρόπο ὁ Γάλλος πρεσβευτὴς ἐπισημαίνει ὅτι ἀπὸ τὸ κοινὸ διάβημα ἀπουσίαζαν οἱ πρεσβευτὲς τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Δανίας⁸¹. γνωρίζουμε, πάντως, ὅτι ὁ Ἀγγλος πρεσβευτὴς, ὕστερα ἀπὸ αἴτηση τῆς ἀγγλικῆς factory τῆς Σμύρνης, ἔχει ὑποβάλλει ὑπόμνημα μὲ τὸ ἴδιο περιεχόμενο⁸². Ὁ Reis Effendi⁸³ ἀποδέχεται τὸ αἴτημα τῶν Εὐρωπαίων πρεσβευτῶν, καὶ στὰ τέλη Ἰουλίου διαβεβαιώνει τὸ δραγομένο τῆς ἀγγλικῆς πρεσβείας ὅτι ἔχουν ἤδη ἀποσταλεῖ στὴν Σμύρνη διατάγματα γιὰ τὴ διασφά-

77. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 368, 378.

78. *Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου*, σ. 33.

79. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 374. Ἡ «ὁδὸς τῶν Φράγκων», ἡ «εὐρωπαϊκὴ ὁδός» (rue des Franks), εἶχε τὴ γενικὴ ὀνομασία «Φραγκομαχαλάς» ἂν καὶ ὁ Φραγκομαχαλάς ἀποτελοῦσε τετράγωνο ποὺ συμπεριλάμβανε τὴ δυτικὴ μόνον πλευρὰ τῆς ὁδοῦ (βλ. Φ. Φάλμπος, «Ὁ Φραγκομαχαλάς», σ. 181-182).

80. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 378. Τὸ κάθε προξενεῖο εἶχε ἓνα μόνιμο ἀριθμὸ Γενιτσαρῶν γιὰ τὴν ἀσφάλειά του (βλ. Π. Κοντογιάννης, *Οἱ προστατευόμενοι*, σ. 43). Προφανῶς, στὰ ἐπεισόδια τοῦ 1770 προσλαμβάνονται ἐκτακτοὶ φρουροὶ ἀπὸ ὅλα τὰ προξενεῖα.

81. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 369.

82. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 378-379.

83. Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας μέχρι τὸ 1830.

λιση της τάξης, με τὰ ὁποῖα παρέχεται καὶ ἐπίσημα ἡ ἄδεια νὰ δοθεῖ φρουρὰ σὲ ὅλους τοὺς ξένους⁸⁴.

Τὸ βασικὸ ἀπὸ τὰ διατάγματα αὐτὰ βρίσκεται συνημμένο, σὲ ἰταλικὴ μετάφραση, στὴν ἀλληλογραφία τοῦ Βενετοῦ προξένου τῆς Σμύρνης πρὸς τὶς βενετικὲς ἀρχὲς καὶ ἐκδίδεται στὴ συνέχεια⁸⁵. Σύμφωνα μετ' ὃ ἐγγραφο, ἡ Πύλη, ἀπειθυνόμενη σὲ αὐστηρὸ τόνο πρὸς τὶς ἀρχὲς τῆς Σμύρνης, ὑποστηρίζει, φραστικά, τὰ δικαιώματα τόσο «τῶν πιστῶν ὑπηκόων, ποὺ καταβάλλουν τακτικὰ τοὺς φόρους καὶ δὲ λαμβάνουν μέρος στὶς ταραχές», ὅσο καὶ τῶν Εὐρωπαίων τῆς πόλης. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ προσπάθεια νὰ ἐπιρριφθοῦν οἱ εὐθύνες τῶν ἐπεισοδίων σὲ περιθωριακὰ στοιχεῖα, «κακοποιοὺς καὶ φυγόδικους», ἀποψη ποῦ, χωρὶς νὰ ἀπέχει κατὰ πολὺ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, ἀγνοεῖ ἐσκεμμένα πολλὰ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ συνετέλεσαν στὴν ἐκδήλωση τῶν ταραχῶν καὶ τὴν ἀνικανότητα τῶν τοπικῶν ἀρχῶν νὰ ἀντιμετωπίσουν ἀποτελεσματικὰ ἓνα ἐκτακτὸ γεγονὸς, ὁποιασδήποτε ἐκτασης.

Παρὰ τὴν ἐπίσημη τουρκικὴ θέση, οἱ Εὐρωπαῖοι τὸν Ἰούλιο τοῦ 1770 συνεχίζουν νὰ ἀντιμετωπίζουν σοβαροὺς κινδύνους γιὰ τὴ ζωὴ τους καὶ γιὰ γενικότερη οἰκονομικὴ καταστροφὴ, ὄχι μόνο ἀπὸ τὴν ἀπειλὴ κατὰ τῆς περιουσίας τους στὴν Σμύρνη, ἀλλὰ, κυρίως, ἀπὸ τὴν ὁλοκληρωτικὴ διακοπὴ τῶν ἐμπορικῶν δραστηριοτήτων. Οἱ σχέσεις τους, ἄλλωστε, μετ' ὅς τὶς τοπικὲς ἀρχὲς περνοῦν ἀπὸ ἐναλλασσόμενες φάσεις, προσέγγισης καὶ ἀπομάκρυνσης, φιλικῆς ἀντιμετώπισης καὶ συγγῶν ἐκβιασμῶν. Οἱ τουρκικὲς ἀπαιτήσεις γιὰ εἰσφορὰ σὲ χρηματικὰ ποσὰ καὶ πλοῖα, ποὺ εἶναι γνωστὲς ἀπὸ τὶς πηγές⁸⁶, συνοδεύονται ἀπὸ ὑπαινικτικὲς προτάσεις ποὺ δὲν ἐπιδέχονται ἄρνηση, νὰ ἀναλάβουν οἱ ἴδιοι τὴν ἀποτροπὴ ρωσικῆς ἐπίθεσης, μετ' ὅς τὴν ἀποστολὴ πρεσβείας πρὸς τὸν Ἀλέξιο Ὁρλώφ, ὅπου θὰ χρησιμοποιοῦσαν ὅλη τους τὴν ἐπιρροή γιὰ νὰ τὸν ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὴν Σμύρνη⁸⁷. Οἱ διαπραγματεύσεις γιὰ τὴν ἀποστολὴ τῆς πρεσβείας, ποὺ

84. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 369, 379. Σύμφωνα μετ' ἄλλες πηγές, τὰ διατάγματα ἔχουν ἐκδοθεῖ μετὰ ἀπὸ γνωστοποίησιν τῶν γεγονότων ἀπὸ τὶς τοπικὲς ἀρχὲς τῆς Σμύρνης (βλ. *Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου*, σ. 22-23· *Storia de' fatti memorabili*, σ. 105 καὶ A.S.V., Cinque Savii alla Mercanzia, b. 749, φ. 377⁵⁻⁶).

85. Βλ. Παράρτημα, ἔγγραφο Γ'.

86. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 378.

87. Βλ. Παράρτημα, ἔγγραφο Α', Ε', ΣΤ', Ζ'. Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθεῖ ὅτι πολλὲς πηγὲς ἀναφέρουν ὅτι ἡ πρωτοβουλία ἀνῆκε στοὺς Εὐρωπαίους προξένους (βλ. Nanninga, ὁ.π., σ. 144· *Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου*, σ. 24). Τὴν ἀποψη αὐτῇ, ποὺ ἀναιροῦν τὰ βενετικὰ ἔγγραφα, ἀκολουθοῦν οἱ Ἀθανάσιος Κομνηνός-Υψηλάντης, *Τὰ μετὰ τὴν Ἀλωσιν (1453-1789)*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870, σ. 467, καὶ Π. Κοντογιάννης, *Οἱ Ἑλλήνες*, σ. 340.

γνωρίζουν διάφορες έναλλαγές και επηρεάζονται από έκτακτα γεγονότα, βρίσκονται καταγραμμένες στα πρακτικά τριών διαδοχικών συνελεύσεων των Ευρωπαίων, από τις 11 ως τις 20 'Ιουλίου⁸⁸. Τα πρακτικά των τριών αυτών συνελεύσεων, που δημοσιεύονται στη συνέχεια, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όχι μόνο επειδή αποκαλύπτουν άγνωστες ως σήμερα πτυχές των γεγονότων, αλλά, κυρίως, γιατί, απαλλαγμένες από το διπλωματικό τόνο με τον οποίο συντάσσονται τα επίσημα έγγραφα, παρουσιάζουν ανάγλυφα το κλίμα έντασης και λεπτών ισορροπιών μέσα στο οποίο κινούνται οι Ευρωπαίοι.

Στην πρώτη σύσκεψη, της 11ης 'Ιουλίου, λαμβάνουν μέρος οι πρόξενοι της Γαλλίας Charles de Peyssonnel⁸⁹, της 'Αγγλίας Anthony Hayes⁹⁰, της Νεάπολης Pietro Franceschi⁹¹, της Βενετίας Luca Cortazzi⁹², οι υποπρόξενοι της Σουηδίας Giovanni Giusti⁹³ και της Πρωσσίας Arnold Wisingh⁹⁴, ο αντιπρόξενος των Κάτω Χωρών Guglielmo (Willem) Enslië⁹⁵, ο

88. Βλ. Παράρτημα, Έγγραφα Ε', ΣΤ', Ζ'. Στην έκδοση ακολουθείται όχι χρονολογική σειρά, αλλά η θέση των εγγράφων κατά την αρίθμηση του βενετικού αρχείου.

89. Για τον Peyssonnel βλ. παραπ., σ. 144 ύποσ. 34.

90. Πρόξενος της 'Αγγλίας στην Σμύρνη από το 1762 ως το 1794, «chargé d' affaires» στην πρεσβεία της Κωνσταντινούπολης από τον Μάιο του 1775 ως τον Οκτώβριο του 1776 (βλ. A. Wood, *Levant Company*, σ. 169, 252, 255). Κατά το ταξίδι του Chandler του 1764, τον υποδέχεται φιλόφρονα στην Σμύρνη (βλ. R. Chandler, *Travels*, σ. 57).

91. "Άγνωστος από άλλου. 'Η Νεάπολη ανήκε στις δυνάμεις που είχαν πρόξενο, χωρίς συμμετοχή στις εμπορικές δραστηριότητες και ύπηκόους (βλ. Choiseul-Gouffier, *Voyage*, σ. 203).

92. 'Απόγονος της μεγάλης κρητικής οικογένειας των Χορτάτσηδων, πρόξενος της Βενετίας στην Σμύρνη από το 1753 ως το 1793. Βιογραφικό του βλ. στην έργασία του Μ. 'Ι. Μανούσκα, «Τα έγγραφα των Χορτάτσηδων», σ. 78-79.

93. "Άγνωστος από άλλου. Παρά το μικρό εμπορικό ενδιαφέρον της για την περιοχή, η Σουηδία αναφέρεται να διατηρεί πρόξενο στην Σμύρνη από το 1750, τον Hochepied (βλ. Π. Κοντογιάννης, *Οί προστατευόμενοι*, σ. 152, και παρακ., ύποσ. 108). Δεν είναι γνωστό αν η μνεία του 1750 αναφέρεται στον πρόξενο των Κάτω Χωρών του 1770 ή στον πατέρα του.

94. 'Επιστολή του «'Αρνόλδου Βιελίγκου» προς τον 'Ορλώφ δημοσιεύει ο Κ. Παλαιολόγος, «'Ημερολόγιον αυτόγραφον», σ. 241-242. 'Η Πρωσσία ιδρύει προξενεία στην όθωμανική Αυτοκρατορία μετά από συμφωνία, μόλις στα 1761, παρά το μικρό εμπορικό ενδιαφέρον της για την περιοχή (βλ. Π. Κοντογιάννης, *Οί προστατευόμενοι*, σ. 50-51). Στα 1767 «'Επίτροπος του Γερμανικού Βασιλείου» αναφέρεται ο Hochepied (βλ. Μ. 'Ι. Μανούσκα, «Τα έγγραφα των Χορτάτσηδων», σ. 55).

πρώτος αντιπρόσωπος του γαλλικού έθνους Maren⁹⁶, ό Γάλλος Spavet⁹⁷, οί "Αγγλοι Unfres⁹⁸ και Lecil⁹⁹, ό Βενετός Stefano Albertini¹⁰⁰ και ό 'Ολλανδός Enslie¹⁰¹.

Σύμφωνα με τό πρακτικό, οί Εύρωπαίοι πρόξενοι και λίγοι όμοεθνείς τους κατορθώνουν νά συγκεντρωθούν με πολλές προφυλάξεις στην κατοικία του Γάλλου Maren για νά συζητήσουν τόσο τη γενικότερη κατάσταση, όσο και την πρόταση των τουρκικών άρχών. 'Η γενική παραδοχή ότι, και μετά τό τέλος των πρώτων ταραχών, ή ζωή και ή περιουσία των 700-800 μελών της εύρωπαϊκής κοινότητας εξακολουθούν νά βρίσκονται σε τεράστιο κίνδυνο, και ή εμφάνιση του ρωσικού στόλου θά σήμαινε τη βέβαιη σφαγή τους, την όποία οί άρχες δέ θά μπορέσουν νά άποτρέψουν, και την ολοκληρωτική καταστροφή του εύρωπαϊκού έμπορίου στην 'Ανατολή, όδηγεϊ στην όμοφωνη άποδοχή της τουρκικής πρότασης. 'Η πρεσβεία, σύμφωνα με την άπόφαση, θά άποτελεϊται άπό έναν έμπορο και ένα δραγομένο άπό κάθε έθνος¹⁰², θά εκτελεσθεϊ με κοινά έξοδα της εύρωπαϊκής κοινότητας και θά επιδιώξει, άν όχι νά άποτρέψει τόν 'Ορλώφ άπό σχεδιαζόμενη επίθεση κατά της Σμύρνης, τουλάχιστον νά πληροφορηθεϊ τίς προθέσεις του, ώστε νά λάβουν οί Εύρωπαίοι κάποια μέτρα άσφαλείας¹⁰³.

Παρά τη σύμφωνη γνώμη και των δύο πλευρών -Εύρωπαίων και τουρκικής διοίκησης- ή πραγματοποίηση της άποστολής μέσα στις δύο επόμενες ήμέρες συναντά άπρόβλεπτα έμπόδια· διαβιβάζοντας οί Εύρωπαίοι πρός τίς τουρκικές άρχες την άποδοχή της πρότασης, ζητούν και γραπτές

95. Βλ. B.J. Slot, «Commercial activities of Korais in Amsterdam», *'Ο 'Ερανιστής*, 16 (1980), σ. 58.

96. Στά 1743 αναφέρεται γραμματέας του γαλλικού προξενείου της Σμύρνης ό Joseph Maurin, πθανόν άπό την ίδια οικογένεια (βλ. Μ.Ι. Μανούσακας, «Τά έγγραφα των Χορτάτηδων», σ. 50). 'Ο «Biaggio» (Basil;) Maren μετέχει στην πρεσβεία πρός τόν 'Ορλώφ (βλ. παρακ., σ. 160).

97. 'Αγνωστος άπό άλλοι.

98. 'Ο Valentine Unfres, ταμίας του άγγλικού προξενείου, μετέχει στην πρεσβεία πρός τόν 'Ορλώφ (βλ. παρακ., σ. 160). Σε ήμερολόγιό του βασίζει πολλές πληροφορίες ή *Ιστορία του παρόντος πολέμου*, σ. 23.

99. 'Αγνωστος άπό άλλοι.

100. 'Αγνωστος άπό άλλοι.

101. Προφανώς συγγενής του υποπροξένου των Κάτω Χωρών, ίσως ό ταμίας του προξενείου, πού μετέχει στην πρεσβεία (βλ. παρακ., σ. 160).

102. 'Η άναλογία δέν τηρεϊται άκριβώς στην τελική σύνθεση της πρεσβείας (βλ. παρακ., σ. 160).

103. Βλ. Παράρτημα, έγγραφο Ζ'.

έγγυήσεις για την κάλυψή τους από έκτακτα γεγονότα. Ταυτόχρονα, ο άρχηγος των Γενιτσάρων, πού, λόγω της έπιτυχίας του νά επιβάλλει την τάξη κατά τά γεγονότα της 8ης 'Ιουλίου, έχει περιβληθεί με ιδιαίτερη αϊγλή, άντιτίθεται στην ιδέα της άποστολής, θεωρώντας ταπεινωτικές για τó κύρος της 'Οθωμανικής Αύτοκρατορίας την προσφυγή στους ξένους και τίς ίκεσίες πρós τόν 'Ορλώφ, πού, άν και τίς διατυπώνουν οί Εύρωπαίοι, στην πραγματικότητα προέρχονται από την τουρκική πλευρά¹⁰⁴. Οί άντιθέσεις άνάμεσα στά διάφορα έπίπεδα έξουσίας, ιδιαίτερα άνάμεσα στους πολιτικούς και τούς στρατιωτικούς, πού έπισημάνθηκαν παραπάνω, εϊναι έκδηλες. Την ίδια ήμέρα, ό μουλάς συγκαλεί γενική συνέλευση «όλων των τάξεων» και έπιτυγχάνει τη συναίνεσή τους στην άποστολή, με την άπάλειψη όρων, ταπεινωτικών κατά την κρίση των Μουσουλμάνων' στη συνέχεια διατάζει τούς Εύρωπαίους νά εκτελέσουν την άποστολή χωρίς έγγυήσεις από την τουρκική πλευρά και τούς άποστέλλει ό ίδιος τά διαβατήρια και σχετικές έπιστολές, ώστε νά μη δημιουργηθεί νέα καθυστέρηση¹⁰⁵.

Παράλληλα με τίς εξελίξεις από την τουρκική πλευρά, σημαντικές παρασκηιακές διεργασίες φωτίζουν τó κλίμα άνταγωνισμού και καχυποψίας πού έπικρατεί άνάμεσα στίς προξενικές αντιπροσωπεϊες των εύρωπαϊκών δυνάμεων. 'Ιδιαίτερα άποκαλυπτική εϊναι ή έπιστολή του Peyssonnel πρós τόν Saint Priest, της 1ης Αύγουστου 1770. Σύμφωνα με τόν Γάλλο πρόξενο, ένώ στην Σμύρνη σχεδιάζεται ή άποστολή πρεσβείας πρós έννημέρωση του 'Ορλώφ, εκείνος έχει ήδη πληροφορηθεί τά γεγονότα, και μάλιστα διογκωμένα. 'Ελληνες κάτοικοι της πόλης, πού κατόρθωσαν νά διαφύγουν τή σφαγή της 8ης 'Ιουλίου και νά διασωθοϋν από άλιευτικά πλοία, προσφεύγουν πρós τόν 'Ορλώφ και καταγγέλλουν ότι οί Τούρκοι έχουν κατακρεουργήσει όλους τούς χριστιανούς, 'Ελληνες και Εύρωπαίους, συμπεριλαμβανομένων των προξένων των εύρωπαϊκών κρατών. 'Υπό την έπήρεια των πρώτων έντυπώσεων ό 'Ορλώφ άποφασίζει νά έπιτεθεί άμέσως κατά της Σμύρνης, στη συνέχεια όμως, μετά από ώριμότερη σκέψη, προτιμά νά ζητήσει έγκυρότερες πληροφορίες, και μάλιστα από τόν πρόξενο της φίλης 'Αγγλίας.

Τό πρωϊ της Παρασκευής 13 'Ιουλίου 1770 ό Peyssonnel πληροφορείται την άφιξη μυστικών άπεσταλμένων του 'Ορλώφ, οί όποιοι μεταφέρουν έμπιστευτική έπιστολή του πρós τόν 'Αγγλο πρόξενο Hayes, και, με την πρόφαση νά τόν έννημερώσει έγκαιρα και νά τόν προφυλάξει από τόν αϊφ-

104. Βλ. Παράρτημα, Έγγραφο Ε', και 'Ιστορία του παρόντος πολέμου, σ. 24-25.

105. Βλ. Παράρτημα, Έγγραφο Ε'.

νιδιασμό, αποστέλλει στην προξενική κατοικία Γάλλο δραγομάνο, με σκοπό να πληροφορηθεί το περιεχόμενο της επιστολής. Οί αρχικές έκδηλώσεις ευγνωμοσύνης του "Αγγλου προξένου για την πληροφορία μεταβάλλονται σύντομα σε καχυποψία και σε άρνηση, όχι μόνο να συνεργασθεί με τους Γάλλους, αλλά και να παραλάβει την επιστολή, την οποία, υπό το κράτος των γεγονότων της 8ης 'Ιουλίου, θεωρεί φανταστικό κατασκευάσμα, πού στοχεύει στο να εξαπατήσει τον ίδιο και να εκθέσει την Κυβέρνησή του.

Μπροστά στην απρόβλεπτη αυτή εξέλιξη, ο Peyssonnel κατορθώνει, με τέχνασμα πού δέν αποκαλύπτει, να αποκτήσει την επιστολή, την οποία, αφού άποτυγχάνει να άποσφραγίσει «διά των συνήθων μέσων... ίνα μη γίνη αντίληπτή ή παραβίασίς της», προσκομίζει ό ίδιος στην κατοικία του Hayes, με την έλπίδα ότι, επιτέλους, θά πληροφορηθεί τó περιεχόμενό της. 'Η έπίμονη άρνηση του "Αγγλου, τίς διπλωματικές ικανότητες του όποιου δέ φαίνεται να έκτιμά ιδιαίτερα ό Peyssonnel, να άποδεχθεί τó έγγραφο, τόν υποχρεώνει να διακινδυνεύσει παράτολμη ένέργεια· διστάζοντας, «λόγω της ουδετερότητας», να καταστρέψει την επιστολή με τó να την παραβιάσει, και ύποπτευόμενος ότι ό 'Ορλώφ ζητεί από τους "Αγγλους πληροφορίες για τά γεγονότα της Σμύρνης, άποφασίζει να άπαντήσει ό ίδιος στόν Ρώσο άρχηγό του στόλου, χωρίς να έχει διαβάσει τó κείμενό του, και συντάσσει σημείωμα στά Ιταλικά, «με τρόπο πού να φαίνεται ότι συντάχθηκε για λογαριασμό των "Αγγλων». Στο σημείωμα άναπτύσσει τους λόγους για τους όποιους δέν έγινε δεκτή ή επιστολή από τόν "Αγγλο πρόξενο, δίνει λεπτομερειακή εικόνα των γεγονότων της 8ης 'Ιουλίου, παρουσιάζει τους κινδύνους πού διατρέχουν οί Εύρωπαίοι σέ περίπτωση έπίθεσης του ρωσικού στόλου κατά της Σμύρνης και παρακαλεί τόν 'Ορλώφ, τουλάχιστον, να γνωστοποιήσει στους Εύρωπαίους τίς προθέσεις του, αφού πείθει τους άπεσταλμένους του να μñ επιδιώξουν άλλη συνάντηση με τόν Hayes, γιατί κινδυνεύουν να συλληφθούν από τους Τούρκους¹⁰⁶.

Οί παράτολμες και άστραπιαίες ένέργειες του Peyssonnel παρουσιάζουν άνάγλυφα τó κλίμα λεπτών ίσορροπιών, μέσα στο όποιο κινούνται οί Εύρωπαίοι της Σμύρνης· άπειλές από την τουρκική και ρωσική πλευρά, ύποχρεωτική συνεργασία με τους έκπροσώπους των υπόλοιπων εύρωπαϊκών δυνάμεων, αλλά και βαθιά δυσπιστία και καχυποψία ανάμεσά τους, καθώς ό καθένας, και στίς κρισιμότερες περιστάσεις, δέν παύει, παρασκηνακά, να κινείται για λογαριασμό της δύναμης πού έκπροσωπεί¹⁰⁷.

106. Βλ. 'Η. Γεωργίου, *Η γαλλική πολιτική*, σ. 102-104.

107. Για τίς παρασκηνακές ένέργειες των διπλωματικών και προξενικών άντι-

Είναι χαρακτηριστικό ότι την ίδια ημέρα, της 13ης Ιουλίου, ενώ οι αντιπρόσωποι του Όρλφ βρίσκονται στην πόλη και ο Peyssonnel προσπαθεί να επινοήσει τρόπους για την αποτελεσματική αντιμετώπιση της κατάστασης, συγκαλείται νέα σύσκεψη των Ευρωπαίων, στην κατοικία του προξένου των Κάτω Χωρών, κόμη De Hocheperied¹⁰⁸, στην οποία δε μνημονεύονται καν τα γεγονότα του πρωινού ούτε από την αγγλική ούτε από τη γαλλική πλευρά. Στη σύσκεψη, στην οποία λαμβάνουν μέρος, εκτός από τους προξένους, οι δραγομάνοι της Γαλλίας Fonton¹⁰⁹, της Άγγλιας Calos Abro¹¹⁰, της Νεάπολης Janachi Abaroglu¹¹¹, της Βενετίας Paras d' Amurat¹¹², των Κάτω Χωρών Diodato Abro¹¹³, της Σου-

προσωπειών των ευρωπαϊκών χωρών, ιδιαίτερα τις αντιθέσεις Άγγλων-Γάλλων, και την προσπάθεια υπονόμησης των μὲν ἀπὸ τοὺς δέ, βλ. καὶ Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 87, 126.

108. Ὁ κόμης Daniel de Hocheperied εἶναι μέλος ὀλλανδικῆς οἰκογένειας ποὺ ζεῖ ἐπὶ τὴν Σμύρνη ἀπὸ τὸν 17ο αἰῶνα. Πρόξενοι ἔχουν διατελέσει ὁ παπποὺς καὶ ὁ πατέρας του καὶ ὁ ἴδιος διατηρεῖ τὸ ἀξίωμα τοῦ προξένου ἐπὶ εἰκοσαετία. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Κάτω Χώρα, ὁ Hocheperied ἐκπροσωποῦσε τὰ συμφέροντα τῆς Αὐστρίας, τῆς Δανίας καὶ τῆς Σουηδίας, ποὺ δὲν εἶχαν δικούς τους προξένους ἐπὶ τὴν Σμύρνη, ἐνῶ στὰ 1767 ἀναφέρεται καὶ ὡς «Ἐπίτροπος τοῦ Γερμανικοῦ Βασιλείου» (βλ. Β. J. Slot, «Ἡ φυγάδευσις τοῦ Ἰωάννου Παλατινοῦ ἐκ Σμύρνης», *Μνημοσύνη*, 9 [1982-1984], σ. 120, καὶ παραπ., ὑποσ. 93-94). Πολλὰ στοιχεῖα γιὰ τὴ δράση του καὶ τὴ σχέση του μὲ τοὺς Ἕλληνας βλ. στὸ ἄρθρο τοῦ Β. J. Slot, *ὁ.π.*, σ. 119-128.

109. Ὁ Fonton ἀναφέρεται ὡς «πρῶτος δραγομάνος» τοῦ γαλλικοῦ προξενείου (βλ. Παράρτημα, ἔγγραφο ΣΤ'). Οἱ δραγομάνοι τοῦ γαλλικοῦ προξενείου στὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνα ἀνέρχονταν σὲ ἑννέα καὶ ὁ πρῶτος ἦταν πάντα Γάλλος, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι μπορεῖ νὰ ἦταν καὶ «μπερατλήδες» (βλ. Π. Κοντογιάννης, *Οἱ προστατευόμενοι*, σ. 11, 43). Ὁ Fonton μετέχει ἐπὶ τὴν πρεσβεία πρὸς τὸν Όρλφ, καὶ ἐπὶ τὴν ἐπιστροφή του ὑποβάλλει ἐνδιαφέρουσα ἀναφορά πρὸς τὸν Saint Priest (βλ. Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 111-112). Στὰ 1771 ἀντικαθίσταται (βλ. Ἡ. Γεωργίου, *ὁ.π.*, σ. 133). Στὰ 1790 ἀναφέρεται ἕνας Fonton, «καντζιλιέρης» τῆς γαλλικῆς πρεσβείας ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολη (βλ. Π. Κοντογιάννης, *Οἱ προστατευόμενοι*, σ. 229), ἀλλὰ ἡ σχέση ἀνάμεσα στὰ δύο πρόσωπα δὲν εἶναι γνωστὴ.

110. Ἀγνωστος ἀπὸ ἄλλοῦ. Ἡ ἀρμενικὴ οἰκογένεια τῶν Abro συμπεριλαμβάνει στὰ 1770 τρία μέλη, δραγομάνους ευρωπαϊκῶν δυνάμεων, τὸν Calos, τῆς Ἀγγλίας, τὸν Diodato, τῆς Σουηδίας, καὶ τὸν Apollo, τῆς Πρωσσίας. Στὰ 1779 πρῶτος δραγομάνος τοῦ ὀλλανδικοῦ προξενείου ἀναφέρεται ὁ Jacob Abro (βλ. Β. J. Slot, «Ἡ φυγάδευσις», σ. 122-123).

111. Ἀγνωστος ἀπὸ ἄλλοῦ, πιθανὸν μέλος τῆς μεγάλης οἰκογένειας τῶν Abaroglu (βλ. Ε. Frangakis, «The "Raya" Communities», σ. 31).

112. Ἀγνωστος ἀπὸ ἄλλοῦ.

113. Βλ. παραπ., ὑποσ. 110.

ηδίας Murazà¹¹⁴, τής Πρωσσίας Apollo Abro¹¹⁵ και οί γραμματεῖς τής Γαλλίας Arasi¹¹⁶, τής Πρωσσίας Emmanuel Michiel¹¹⁷, τής Νεάπολης Marion¹¹⁸, τής Βενετίας Mudiano¹¹⁹, τῶν Κάτω Χωρῶν Johann Mann¹²⁰ καί ὁ ὑπόγραμματέας τής Σουηδίας Murazà¹²¹, οἱ Εὐρωπαῖοι περιορίζονται σέ ἀναδρομή τῶν ἐξελίξεων τῶν δύο τελευταίων ἡμερῶν ἀπὸ τὴν τουρκικὴ καὶ μόνο πλευρὰ καὶ συζητοῦν τὴ νέα ἀπειλητικὴ κατάσταση ποὺ διαμορφώνεται σὲ βάρος τούς· ἀναγνωρίζοντας ὅτι, κατὰ τὴν κρίσιμη αὐτὴ στιγμή, δὲν μποροῦν νὰ ὑπαγορεύσουν στοὺς Τούρκους ὄρους, ἀποδέχονται τὴν τουρκικὴ ἐντολὴ γιὰ τὴν ἀποστολὴ τῆς πρεσβείας, καὶ χωρὶς ἐγγυήσεις, ὥστε νὰ ἐξασφαλισθεῖ τὸ ἄμεσο μέλλον τούς. Ἡ νέα ἀπόφαση γίνεται ἐπίσης ὁμόφωνα δεκτὴ καὶ προσυπογράφεται ἀπὸ ὄλους τοὺς παρόντες¹²².

Λίγο ἀργότερα, στίς 17 Ἰουλίου, ὁ Ἄγγλος πρόξενός θὰ μετανοήσει γιὰ τὴ στάση του καὶ θὰ ἐπιδιώξει νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ὀρλώφ, ἀλλὰ πλέον εἶναι ἀργά. Οἱ ἀπεσταλμένοι του ἔχουν ἀναχωρήσει ἀπὸ τὴν προηγούμενη καὶ τὸ ἐπόμενο πρωινὸ παραδίδουν στὸν Ρῶσο ναύαρχο τὸ ἀνώνυμο σημεῖωμα¹²³. Ἐπηρεασμένος, προφανῶς, ἀπὸ τὸ περιεχόμενό του, ὁ Ὀρλώφ εἰδοποιεῖ μὲ ἀπεσταλμένους τοὺς Εὐρωπαίους ὅτι δὲν ἀπαντᾷ στὸ σημεῖωμα, ἀλλὰ ἀποστέλλει πρὸς τὶς τουρκικὲς ἀρχὲς ἐπίσημη ἀντιπροσωπεῖα ἀπὸ Τούρκους αἰχμαλώτους, οἱ ὅποιοι καὶ μεταφέρουν τὸ μήνυμά του· ἂν δὲ σεβασθοῦν τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς καὶ συνεχίσουν τὶς ἐναντίον τούς ἐπιθέσεις, ὁ ἴδιος θὰ στραφεῖ ἀμείλικτα τόσο κατὰ τῶν πολυάριθμων αἰχμαλώτων του, ὅσο καὶ κατὰ τῆς Σμύρνης· διαφορετικὰ, ὡς δείγμα ἐκτίμησης πρὸς τὴν στάση τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, θὰ ἀπελευθερώσῃ καὶ ἄλλους αἰχμαλώτους. Ἀρχηγός τῆς ἀποστολῆς, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ σαράντα ἄτομα, ὀρίζεται ὁ Σεῖδ Γανάν, παλαιὸς Ἀγὰς τῶν Γενιτσαρῶν ἀπὸ τὴν Κρήτη, μὲ τὸν ὄρο νὰ ἐπιστρέψῃ πίσω,

114. Ἀγνώστος ἀπὸ ἄλλου.

115. Βλ. παραπ., ὑποσ. 110.

116. Ἀγνώστος ἀπὸ ἄλλου.

117. Ἀγνώστος ἀπὸ ἄλλου.

118. Μέλος τῆς πρεσβείας πρὸς τὸν Ὀρλώφ (βλ. παρακ., σ. 160).

119. Στὰ 1775 ἀναφέρεται ὡς «vice console» καὶ στὰ 1793-94 ὡς «proconsole» τῆς Βενετίας (βλ. Μ. Ἰ. Μανουσάκας, «Τὰ ἔγγραφα τῶν Χορτάτησδων», σ. 23).

120. Βλ. B.J. Slot, «Korais», σ. 125.

121. Ἀγνώστος ἀπὸ ἄλλου, προφανῶς συγγενὴς τοῦ δραγομάνου τῆς Σουηδίας.

122. Βλ. Παράρτημα, ἔγγραφο Ε'.

123. Β. Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 104.

μόλις ολοκληρώσει την αποστολή του, προσκομίζοντας και έγγραφη έκθεση των συμβάντων από την πλευρά των Ευρωπαίων¹²⁴.

Η αντιπροσωπεία των αιχμαλώτων φθάνει στη Σμύρνη το πρωί της 20ης Ιουλίου και γίνεται άμέσως δεκτή από τις τουρκικές αρχές¹²⁵. Θορυβημένη ή τοπική διοίκηση από τις απειλές του Όρλωφ επανέρχεται στη σκέψη της πρεσβείας, πού, παρά τον επείγοντα χαρακτήρα της, δεν έχει πραγματοποιηθεί, λόγω νέων αντιρρήσεων που προβάλλουν οι Γενίτσαροι¹²⁶, και ζητεί από τους Ευρωπαίους να εκθέσουν όλα τα πρόσθετα στοιχεία που απαιτεί ο άρχηγός του ρωσικού στόλου, με έμφαση στη δική της προσπάθεια να καταστείλει τις ταραχές και να προστατεύσει τους Χριστιανούς από τη μανία του όχλου. Οι έγγυήσεις προς τους Ευρωπαίους, πάντως, παραμένουν σε θεωρητικό επίπεδο και στη διατύπωση φραστικών διαβεβαιώσεων ότι με τις νέες συνθήκες περιμένει την ύπηρεσία αυτή με τη μεγαλύτερη εμπιστοσύνη και από τη στιγμή της επανάστασης μοναδικό στόχο έχει τη διασφάλιση της ζωής και της περιουσίας τους¹²⁷.

Το ίδιο βράδυ, της 20ης Ιουλίου, οι πρόξενοι των ευρωπαϊκών δυνάμεων έχουν την τελική συνάντηση πριν από την αποστολή της πρεσβείας, στην κατοικία του Maren, παρουσία και του πρώτου και δεύτερου αντιπροσώπου της Γαλλίας Maren και Sabò, και των αντιπροσώπων της Αγγλίας και των Κάτω Χωρών Richard Ley και Ensleie¹²⁸. Λαμβάνοντας υπόψη τις νέες συνθήκες που δημιουργήσε η άφιξη των αιχμαλώτων, τις λεπτομέρειες της αποστολής των οποίων έχουν περιγράψει οι δραγομάνοι της Γαλλίας, Αγγλίας και Κάτω Χωρών Fonton, και Calos και Diodato Abro, και τις εντολές των τουρκικών αρχών και κρίνοντας ότι, όχι μόνο δεν υπάρχουν περιθώρια άρνησης, αλλά η αποστολή εξυπηρετεί και τα δικά τους συμφέροντα, αποδέχονται όμοφωνα, για μιá ακόμη φορά, την ανάληψη της αποστολής και όρίζουν ως μέλη της πρεσβείας τον πρώτο αντιπρόσωπο της Γαλλίας Maren, τους ταμίες των προξενείων της Αγγλίας και των Κάτω Χωρών Unfres και Ensleie, τους γραμματείς των προ-

124. Βλ. Παράρτημα, έγγραφο Α', Β'· 'Η. Γεωργίου, *Η γαλλική πολιτική*, σ. 104· *Ιστορία του παρόντος πολέμου*, σ. 25-26.

125. Βλ. Παράρτημα, έγγραφο ΣΤ'.

126. Σύμφωνα με επιστολή του Hayes της 16ης Ιουλίου, οι αρχές υποχωρούν στην απαίτηση των Γεντισάρων, αφού απευθύνουν ευχαριστίες προς τους Ευρωπαίους (βλ. Argenti, *Chios*, σ. 378).

127. Βλ. Παράρτημα, έγγραφο ΣΤ'.

128. Για τον Maren και τον Ensleie βλ. παραπ., ύποσ. 95, 96, 101. Ο Sabò και ο Ley μου είναι άγνωστοι.

ξεναίων της Νεάπολης Francesco Marion και της Βενετίας Carlo Mudi-
ano και τὸν πρῶτο δραγομάνο τοῦ γαλλικοῦ προξενείου Charles Fonton.
μὲ κοινὰ ἔξοδα τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινότητος¹²⁹. Τὴν ἐπόμενη ἢ τὴν ἴδια
νύχτα, πιθανὸν κατὰ τὴ συγκέντρωση στὴν κατοικία τοῦ Magen, συντάσ-
σεται ἡ ἐπιστολὴ τῶν Εὐρωπαίων προξένων πρὸς τὸν Ἀλέξιο Ὁρλώφ¹³⁰.

Τὸ κείμενο, πέρα ἀπὸ τὶς κολακευτικὰ καὶ φιλόφρονες ἐκφράσεις πρὸς
τὸν Ὁρλώφ γιὰ τὴ «φιλόφρων καὶ μεγαλόψυχη στάση του», στρέφεται
γύρω ἀπὸ δύο ἄξονες: τὴν ἀνθρώπινη πλευρά, μὲ τὴν ἐκθεση τῶν δεινῶν
ποῦ ὑπέστησαν οἱ χριστιανικοὶ πληθυσμοὶ καὶ τῶν ἀπειλούμενων νέων
ἐπιθέσεων, ἀπὸ τὶς ὁποῖες οἱ Εὐρωπαῖοι δὲν ἔχουν ἐλπίδα νὰ ἐξαιρεθοῦν·
καὶ τὴν οἰκονομική, μὲ τὴν πλήρη διακοπὴ τῶν ἐμπορικῶν δραστηριοτή-
των, μέσα στὸ κλίμα τῆς ἀναρχίας καὶ τῆς ἀβεβαιότητος ποῦ ἐπικρατεῖ
στὴν πόλη, καὶ μὲ ὅλες τὶς συνέπειες γιὰ τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη. «Τὸ μεγα-
λύτερο μέρος τῶν χιλίων Εὐρωπαίων ἔχει βρεῖ καταφύγιο στὰ πλοῖα, οἱ
ὑπόλοιποι παραμένουν κλεισμένοι στὰ σπίτια τους, τὸ ἐμπόριο ἔχει νε-
κρωθεῖ, τὰ μαγαζιά καὶ οἱ ἀγορὲς ἐκλείσαν καὶ ἡ πόλη δίνει τὴν πλέον
ζωντανὴ εἰκόνα τῆς ἐρήμωσης» γράφουν οἱ Εὐρωπαῖοι πρόξενοι, συμπυ-
κνώνοντας σὲ λίγες γραμμὲς τὴ δραματικὴ θέση τους καὶ τὴ γενικότερη
κατάσταση.

Ὑπερκεράζοντας σὲ θερμότητα τὶς τουρκικὰς ὁδηγίες, οἱ Εὐρωπαῖοι δὲ
φείδονται ἐπαίνων γιὰ τὴ συνετὴ στάση τῶν Τούρκων διοικητῶν, οἱ ὁποῖ-
οι, «ὄχι μόνο δὲν εἶχαν συμμετοχὴ στὶς ἀσχημίες τοῦ ὄχλου, ἀλλὰ δια-
κινδύνευσαν τὴ ζωὴ τους, στὴν προσπάθεια νὰ ἐπιβάλουν τὴν τάξη», καί,

129. Βλ. Παράρτημα, ἔγγραφο ΣΤ'.

130. Βλ. Παράρτημα, ἔγγραφο Α'. Ἡ ἐπιστολὴ τῶν Εὐρωπαίων προξένων ἔχει
δημοσιευθεῖ σὲ πολλὰς γλώσσας (βλ. *Geschichte des gegenwärtigen Kriegs*, σ.
46-49· K. Παλαιολόγος, «Ἡμερολόγιον αὐτόγραφον», σ. 240-241). Κατὰ τὴν A.
Camariano-Cioran, «La guerre russo-turque», σ. 540, ἡ ἐπιστολὴ δημοσιεύεται
στὰ ρουμανικά στὸ «Istoria evenimentelor din Orientu, cu referinta la principa-
tele Moldova si Valahia, din anii 1769-1774. Scrisa de bir vel Stol. Dumitrache si
editata, dupa copia lui Nicolai Piteşteanulu din auli 1782 de V. A. Urechia»,
Analele Academiei Romane, 2 seria, X (1889), σ. 386. Στὴν πραγματικότητα,
ὁμως, στὸ παραπάνω ἔργο δὲ δημοσιεύεται ἡ ἐπιστολὴ τῶν Εὐρωπαίων προξένων,
ἀλλὰ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ὁλλανδοῦ πρεσβευτῆ (βλ. παρακ., ὑποσ. 132). Ἐκτὸς ἀπὸ
τὸ ἀντίγραφο τῆς σειρᾶς Cinque Savii alla Mercanzia, ποῦ δημοσιεύεται στὴ συν-
ἔχεια, κατὰ πληροφориὰ τοῦ C. Manfroni, «Documenti veneziani», σ. 1170, ὑποσ.
1, ἄλλο ἀντίγραφο τῆς ἐπιστολῆς βρίσκεται συνημμένο σὲ ἔγγραφο τοῦ βαίλου
τῆς 3ης Αὐγούστου 1770. Μνεῖες, τόσο τῆς ἐπιστολῆς, ὅσο καὶ τῆς πρεσβείας,
ὑπάρχουν στὰ περισσότερα ἔργα ποῦ ἀσχολοῦνται μὲ τὸ ρωσοτουρκικὸ πόλεμο
καὶ εἰδικότερα μὲ τὰ Ὁρλωφικά.

ἀν καὶ παραδέχονται ὅτι ἡ ἀποστολὴ τους ὑποκινήθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἰδιαίτερα μετὰ τὴν ἀναφορὰ τοῦ Σεῖδ Γανάν, ἐμμένουν στὸ κεντρικὸ σημεῖο τοῦ προβλήματος, πού ἀφορᾷ πλέον, ὄχι μόνο στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, ἀλλὰ κυρίως στὶς εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις, τοῦ προβλήματος δηλαδή τῆς ἀπρόσκοπτης διεξαγωγῆς τῶν ἐμπορικῶν δραστηριοτήτων τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν μὲ τὴν Ἀνατολή, πού ἐξαρτᾶται, σὲ μεγάλο βαθμό, ἀπὸ τὴ δυνατότητα ἄσκησης ἐμπορίας στὸ λιμάνι τῆς Σμύρνης. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ διατυπούμενη ἄποψη τῶν Εὐρωπαίων ὅτι τὸ λιμάνι τῆς Σμύρνης «πρέπει νὰ θεωρεῖται περισσότερο ὡς ἀποικία διαφόρων ἐθνῶν, παρά ὡς ἐχθρικός τόπος». Παρά τὸ στοιχεῖο ὑπερβολῆς καὶ τοὺς συγκεκριμένους, διαφανεῖς στόχους πού ἐξυπηρετεῖ, ἡ θέση τῶν Εὐρωπαίων εἶναι ἀξιοπρόσεκτη καὶ δὲν ἀπέχει κατὰ πολὺ ἀπὸ τὴ γενικότερη ἄποψη πού, καὶ σὲ περιόδους ὁμαλότητας, ἔχουν οἱ Εὐρωπαῖοι κατὰ τὸ 18ο αἰῶνα γιὰ χώρους τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ὅπου βρίσκονται ἐγκατεστημένοι ἐμπορικοὶ σταθμοὶ τους. Ἄλλωστε, παρὰ τὶς ἐκβιαστικὲς συνθήκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες συντελεῖται, ἡ ἐνεργὸς συμμετοχὴ τους τόσο στὶς διακρατικὲς διαπραγματεύσεις, ὅσο καὶ στὶς ἐσωτερικὲς προσπάθειες ἀνασυγκρότησης, ἀποδεικνύει τὸ ρόλο τους. Σὲ μικρότερη κλίμακα, ἀνάλογα φαινόμενα παρατηροῦνται καὶ πρὸς τὴν ἄλλη πλευρά· μέσα ἀπὸ τὸ ταπεινόφρον καὶ ἱκετευτικὸ ὕφος, οἱ πρόξενοι ὑποδεικνύουν, ἔμμεσα, στὸν Ὁρλώφ, ὅτι ἡ παραγνώριση τῶν προβλημάτων τους ἀφορᾷ κυρίως στὶς χῶρες τους, πού, μπροστὰ στὴν ἀπειλὴ ζωτικῶν συμφερόντων, ἐμπλέκονται στὶς πολεμικὲς ἐξελίξεις. Διατυπωμένες, βέβαια, στὴ διπλωματικὴ γλῶσσα, οἱ ὑποδείξεις αὐτὲς καλύπτονται πίσω ἀπὸ πλέγμα κολακευτικῶν ἐκφράσεων, μὲ κύριο στόχο τὴν ἀπόσπαση τῆς ὑπόσχεσης τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ρωσικοῦ στόλου ὅτι δὲ θὰ ἐπιτεθεῖ κατὰ τῆς Σμύρνης καί, ὡς δεῖγμα καλῆς θέλησης, θὰ ἀπελευθερώσει καὶ ἄλλους αἰχμαλώτους, ἐνέργεια πδύ, θεωρούμενη ὡς ἀπόρροια τῆς ἐπίδρασης τῶν Εὐρωπαίων, θὰ ἐνισχύσει τὴ θέση τους¹³¹.

Πέρα ἀπὸ τὴν κοινὴ ἐπιστολὴ, ἀτομικὲς ἐπιστολὲς μὲ ἀνάλογο περιεχόμενο ἀπευθύνουν πρὸς τὸν Ὁρλώφ καὶ τέσσερις ἀπὸ τοὺς προξένους τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν.¹³²

131. Ἀνάλογη καὶ ἐπιτυχημένη ἀποστολὴ ἔχουν ἀναλάβει οἱ πρόξενοι τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Κάτω Χωρῶν στὴν Σμύρνη πρὸς τοὺς Βενετοὺς κατὰ τὴ διάρκειά τῆς βενετικῆς κατάληψης τῆς Χίου, τὸ 1694· βλ. Demetrius Cantimir, *Histoire de l' empire othoman* (γαλλ. μετάφραση), τ. 4, Παρίσι 1743, σ. 169, καὶ Philip P. Argenti, *The Occupation of Chios by the Venetians (1694)*, Ὁξφόρδη 1935, σ. XLI-XLII.

132. Σὲ μετάφραση στὰ ἑλληνικὰ ἔχουν δημοσιευθεῖ οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Arnold

Για την περάτωση της επικίνδυνης αποστολής ναυλώνεται με έξοδα της ευρωπαϊκής κοινότητας το πλοίο του Τούρκου Ali Halil Carabagli, με καπετάνιο τόν ίδιο και πλήρωμα έπτά Τούρκους και έξι Έλληνες. Σύμφωνα με το ναυλοσύμφωνο που συντάσσεται στις 21 'Ιουλίου, οί Ευρωπαίοι αναλαμβάνουν νά αποζημιώσουν τόν ιδιοκτήτη γιά κάθε απρόβλεπτο γεγονός, πού θά μπορούσε νά βλάψει τόσο τó πλοίο, όσο και τó πλήρωμα, ιδιαίτερα από επίθεση πειρατών, καθ' όλη τή διάρκεια πού τó σκάφος θά βρίσκεται στήν ύπηρεσία τους, ως και τήν αποβίβαση των αντιπροσώπων τους στήν Σμύρνη¹³³.

Ή αποστολή παρουσιάζει εξαρχής μεγάλη έμπόδια. Μέσα σέ μιá επικίνδυνη θάλασσα, πού κυριαρχείται από τίς δύο έχθρικές δυνάμεις και τή λυμαίνονται πειρατές, οί Ευρωπαίοι προσπαθούν νά έντοπίσουν τόν Όρλώφ, ó όποιος γιά στρατηγικούς λόγους τηρεί μυστικές τίς κινήσεις του και μετακινείται συνεχώς στο χώρο του Αιγαίου. Ή αντιπροσωπεία των Ευρωπαίων ξεκινά από τήν Σμύρνη στις 21 'Ιουλίου, με κατεύθυνση τή θαλάσσια περιοχή τής Χίου, όπου πιστεύει ότι βρίσκεται ακόμη ó ρωσικός στόλος. Έκει, όμως, πληροφορείται ότι οί Ρώσοι έχουν πλέον αναχωρήσει πρòς βορρά. Θορυβημένοι, οί αντιπρόσωποι στέλνουν τήν είδηση στήν Σμύρνη, επισημαίνοντας ότι με τίς νέες συνθήκες πρέπει είτε νά επιστρέψουν πίσω άπρακτοι είτε, γιά νά φέρουν σέ πέρας τó έργο τους, νά τους άποσταλεί άσφαλέστερο πλοίο και ένισχύσεις σέ άνδρες¹³⁴. Οί διαβουλεύσεις πού, άσφαλώς, άκολούθησαν στήν Σμύρνη άνάμεσα στις τουρκικές άρχές και τούς Ευρωπαίους δέν είναι γνωστές, ή τελική, όμως, άπόφαση νά άποσταλεί στους αντιπροσώπους νέο πλοίο, με όκτώ καλά όπλισμένους Τούρκους, άποδεικνύει ότι οί γενικότερες συνθήκες παραμένουν άμετάβλητες.

Ή άναμονή των νέων διαταγών σημαίνει και νέα καθυστέρηση· παρά τόν έπείγοντα χαρακτήρα τής άποστολής τους, οί αντιπρόσωποι παραμέ-

Wissingh (βλ. Κ. Παλαιολόγος, «Ήμερολόγιον αυτόγραφον», σ. 241-242) και του Daniel de Hocheperied (βλ. *Ίστορία του παρόντος πολέμου*, σ. 31-35). Ή έπιστολή του Όλλανδοú προξένου έχει δημοσιευθεί και στα ρουμανικά (βλ. «Stol. Dumitrache», σ. 386). Άπλή μνεία τής έπιστολής του Άγγλου Hayes βλ. στοú Argenti, Chios, σ. 387.

133. Βλ. Παράρτημα, έγγραφο Δ'. Στήν *Ίστορία του παρόντος πολέμου*, σ. 26-27, άναφέρεται ότι οί αντιπρόσωποι αναχώρησαν με «βάρκαν γραϊκήν» και, λόγω του ελληνικού πληρώματος, υπέστησαν επιθέσεις από Τούρκους. Ή πληροφορία πρέπει νά είναι άκριβής, διαφορετικά δέ θά ήταν άναγκαία ή άλλαγή πλοίου γιά μεγαλύτερο ταξίδι (βλ. άμέσως παρακάτω).

134. Βλ. *Ίστορία του παρόντος πολέμου*, σ. 26-27.

νουν καθηλωμένοι στην Χίο επί οκτώ ημέρες. Τέλος, στις 31 Ιουλίου ξεκινούν και πάλι προς αναζήτηση του ρωσικού στόλου. Την 1η Αυγούστου άγκυροβολούν στο άκρωτήριο Βαβά, όπου μαθαίνουν ότι ο Όρλωφ βρίσκεται στην Τένεδο· φθάνοντας στην Τένεδο πληροφορούνται ότι έχει ήδη αναχωρήσει για την Ίμβρο· στην Ίμβρο, όμως, δε συναντούν παρά τον Έλφινστον, ο οποίος αρνείται μὲν νὰ τοὺς δεχθεῖ στο πλοῖο του ἀπὸ τὸ φόβο μετάδοσης πανώλους, τοὺς δίνει ὅμως ἐνημερωτικά στοιχεῖα γιὰ τὰ μελλοντικά του σχέδια ὡς πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη¹³⁵, ἐνῶ, κατὰ ἄλλη πηγή, ἀφοῦ ὑφίστανται ἀπολύμανση, πληροφοροῦνται ὑπεύθυνα ὅτι ὁ Όρλωφ βρίσκεται στην Λήμνο, ἐπιχειρώντας τὴν κατάληψή της¹³⁶.

Στις 4 Αυγούστου αναχωροῦν γιὰ τὴν Λήμνο καὶ τὴν ἐπομένη φθάνουν στο Καστέλλι τοῦ νησιοῦ, ὅπου, ἐπιτέλους, κατορθώνουν νὰ ἐρθουν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν Όρλωφ, μέσα σὲ κλίμα ἀβροφροσύνης καὶ ἀμοιβαίων φιλοφρονήσεων.

Στὴν πρώτη αὐτὴ συνάντηση, ἀφοῦ παραδίδουν τὴν κοινὴ ἐπιστολὴ καὶ τίς ἀτομικὲς ἐπιστολὲς τῶν προξένων, οἱ Εὐρωπαῖοι ἀντιπρόσωποι ἐκθέτουν μὲ συντομία τὰ προβλήματα ποὺ ἀντιμετώπισαν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ ἀντιμετωπίζουν οἱ χριστιανικοὶ πληθυσμοὶ τῆς Σμύρνης. Παρὰ τὴν εὐμενὴ ἀντιμετώπιση, ὁ Όρλωφ δὲν ἀναλαμβάνει συγκεκριμένες δεσμεύσεις καὶ ζητεῖ μικρὸ χρονικὸ περιθώριο γιὰ νὰ συντάξει τὴν ἀπάντησή του. Στὸ διάστημα αὐτό, παραμένοντας σὲ ὑποχρεωτικὴ ἀδράνεια, οἱ ἀντιπρόσωποι προσπαθοῦν νὰ ἐπηρεάσουν ἀνώτερους ἀξιωματοῦχους τοῦ ρωσικοῦ στόλου, δημιουργώντας συγκινησιακὸ κλίμα, μὲ τὴν ἐπαναλαμβανόμενη περιγραφή τῶν τραγικῶν συμβάντων, καὶ συλλέγουν πληροφορίες γιὰ προγενέστερα γεγονότα τοῦ πολέμου καὶ τίς μελλοντικὲς κινήσεις τῶν Ρώσων¹³⁷.

Ίδιαίτερη συγκίνηση γιὰ τὰ παθήματα τῶν ὁμοεθνῶν του δείχνει ὁ Ἄγγλος ἀξιωματοῦχος Greyg¹³⁸, ποὺ τοὺς προειδοποιεῖ, ὅμως, νὰ μὴν ἐλπίζουν ὅτι ὁ Όρλωφ θὰ δώσει σαφὴ ἀπάντηση στο αἶτημά τους νὰ μὴν ἐπιτεθεῖ κατὰ τῆς Σμύρνης. Ἄλλοι ἀξιωματοῦχοι, σὲ διάφορες συζητήσεις, δίνουν πληροφορίες τόσο γιὰ τὰ γεγονότα τῆς Πελοποννήσου, ἐπιρρίπτοντας ὅλες τίς εὐθύνες, κατὰ τὴν ἐπίσημη ρωσικὴ γραμμὴ, στὴν

135. Βλ. *Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου*, σ. 27-29.

136. Βλ. *An authentic narrative*, σ. 106-107.

137. Βλ. *Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου*, σ. 29-36.

138. Γιὰ τὸν Greyg βλ. Κ. Ἀ. Παλαιολόγος, «Ἡμερολόγιον αὐτόγραφον τοῦ Ρώσου ναυάρχου Γρέυγ κατὰ τὴν εἰς Πελοπόννησον ἐκστρατείαν τῶν Ρώσων τῷ 1769», *Παρνασσός*, 3 (1879), σ. 34-50.

«ἀχρειότητα τῶν Μανιατῶν», πού «ἀρνήθηκαν νά πολεμήσουν», ὅσο καί γιά τή ναυμαχία τοῦ Τσεσμέ, στήν ὁποία προσήλθαν, μετὰ τήν ἀποτυχημένη ἐκστρατεία τῆς Πελοποννήσου, ἀποφασισμένοι «ἢ νά νικήσουν ἢ νά χαθοῦν»¹³⁹.

Στις ἐπόμενες τρεῖς ἡμέρες οἱ ἀντιπρόσωποι δέ γίνονται δεκτοί ἀπό τόν 'Ορλώφ καί, μόλις στίς 8 Αὐγούστου καί μόνοι ὁ 'Αγγλος Unfres καί ὁ 'Ολλανδὸς Enslee, κατορθώνουν νά ξανασυναντηθοῦν μαζί του. 'Η συνομιλία, πού διεξάγεται στὰ γαλλικά μέσω διερμηνέα, δέν ξεφεύγει ἀπὸ τὰ καθιερωμένα: προσπάθεια τῶν Εὐρωπαίων νά συγκινήσουν μετ' τὴν περιγραφή τῶν δεινῶν τους, ἐπιφυλακτικότητα ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ 'Ορλώφ καί ἄρνησή του νά ἐξωτερικεύσει τίς προθέσεις του. Σὲ ἔνδειξη μόνο καλῆς θέλησης, ὁ 'Ορλώφ δέχεται νά ἱκανοποιήσῃ τὸ δευτερεῖον αἴτημα τῶν Εὐρωπαίων καί περισσότερο ἀνώδυνο γιὰ τὸν ἴδιο, τὴν ἀπελευθέρωση ὀρισμένων αἰχμαλώτων. Στὴν προφορική συνομιλία δέν κρύβει ὅτι ἡ ἀπελευθέρωση γίνεται ἀποκλειστικά γιὰ χάρη τῆς φίλης 'Αγγλίας¹⁴⁰, σκέψη πού στήν ἐπίσημη ἀπάντησή του, καί μάλιστα μετὰ ἀπὸ παράκληση τοῦ 'Αγγλου προξένου μέσω τοῦ Unfres, ἀποκρύπτει ἐπιμελῶς, πίσω ἀπὸ διπλωματικὲς ἐκφράσεις πού κολακεύουν ὅλες τίς δυνάμεις¹⁴¹.

Τὸ ἴδιο ἀπόγευμα ὁ Unfres ἀποβιβάζεται στήν ξηρὰ καί ἐπισημαίνει τίς πυρετώδεις προετοιμασίες τῆς πολιορκίας καί τὸ μωσαϊκὸ τῶν ἐθνοτήτων, «Ρώσων, Ἀρβανητῶν, Σκλαβούνων», πού ἀποτελοῦν τίς ρωσικὲς δυνάμεις¹⁴². Ἀνάλογες παρατηρήσεις ἔχει κάνει καί ὁ Γάλλος Fonton, ὁ ὁποῖος, στὴν ἐκθεσὶ τοῦ πρὸς τὸν Saint Priest, ἀναφέρει ὅτι ὁ ρωσικὸς στόλος ἦταν κακῶς ἐξοπλισμένος, παρουσίαζε ἔλλειψη πολεμοφοδίων καί τὰ πληρώματά του ἀποτελοῦνταν κατὰ τὰ 2/3 ἀπὸ «'Αλβανούς, Μανιάτες, Ζακυνθίους καί ἓνα συρφετὸ 'Ελλήνων ἀπὸ τὰ νησιά τοῦ Ἀρχιπελάγους»¹⁴³.

Στις 9 Αὐγούστου ὅλοι οἱ ἀντιπρόσωποι καλοῦνται στὴ ναυαρχίδα καί λαμβάνουν τὴν ἀπαντητικὴ ἐπιστολή. Τὴν ἐπόμενη ἡμέρα, κατὰ τὴν τελευταία συνάντησή τους, ὁ 'Ορλώφ, σὲ προσπάθεια ἐντυπωσιασμοῦ, καλεῖ

139. Βλ. *Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου*, σ. 36-37, καί 'Η. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 111. Γιά τὴ στάση τῶν Μανιατῶν κατὰ τὰ Ὀρλωφικά βλ. τὴν ἔρμηνεία τοῦ Ρώσου ἱστορικοῦ Solowieff στὸ Π. Κοντογιάννης, *Οἱ Ἕλληνες*, σ. 192-195.

140. Βλ. *Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου*, σ. 38-40.

141. Βλ. *Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου*, σ. 39-40, καί Παράρτημα, ἔγγραφο Β'.

142. Βλ. *Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου*, σ. 40-41.

143. Βλ. 'Η. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 111-112. Γιά τὴν πολιορκία βλ. ἀκόμη A.S.V., Cinque Savii alla Mercanzia, b. 749, φ. 377¹¹⁻¹².

ενώπιόν τους τμήμα των αιχμαλώτων, οί όποιοι, ανάμεσα στίς ίκεσίες γιά τήν προσωπική τους τύχη, υποχρεώνονται νά εκφράσουν και δημόσια τήν ευγνωμοσύνη γιά τήν άψογη συμπεριφορά των Ρώσων άπέναντί τους¹⁴⁴. Στή συνομιλία μέ τούς Εύρωπαίους ό 'Ορλώφ δείχνει ιδιαίτερα ένοχλημένος άπό τή στάση του Σεϊδ Γανάν, πού περιορίσθηκε στήν άποστολή έκθεσης¹⁴⁵ καί, παραβαίνοντας τό λόγο του, δέν έχει άκόμη έπιστρέψει, καί άρνούμενος νά άπελευθερώσει έπιφανείς αιχμαλώτους, περιορίζεται στήν άπελευθέρωση ύπηρετών, όκτώ άνδρων, τεσσάρων γυναικών καί πέντε παιδιών¹⁴⁶ (σύμφωνα μέ άλλη πηγή όκτώ άνδρων καί δέκα γυναικών¹⁴⁷).

Τό βράδυ τής 10ης Αύγούστου οί άντιπρόσωποι άποβιβάζονται γιά τελευταία φορά στήν ξηρά, όπου έχουν τίς τελευταίες έπαφές μέ Ρώσους άξιωματούχους, καί τό έπόμενο πρωί άναχωρούν γιά τήν Σμύρνη, άφού έφεραν σέ πέρας μιá άποστολή ιδιαίτερα έπίπονη καί έπικίνδυνη. Είναι χαρακτηριστικό ότι τό τελευταίο βράδυ, κατά τήν άποβίβαση στήν ξηρά, ό Unfres κινδυνεύει νά φονευθεί άπό βλήμα πυροβόλου, ένώ, κατά τό ταξίδι τής έπιστροφής, κοντά στήν Μυτιλήνη, τό πλοίο τους ύφίσταται έπίθεση άπό Ρώσους, οί όποιοι, τελικά, άφού έλέγχουν τά έγγρατά τους, εκφράζουν τή λύπη τους γιά τό περιστατικό¹⁴⁸.

144. Βλ. *An authentic narrative*, σ. 107-108, καί *Ίστορία του παρόντος πολέμου*, σ. 41-42. 'Ανάμεσα στους αιχμαλώτους συμπεριλαμβάνεται ή μικρή γοητευτική κόρη του Ahmet Effendy τής Αίγυπτου, πού τή γραφική ίστορία της άφηγούνται άρκετές πηγές. 'Επιστρέφοντας ό Ahmet Effendy μέ τήν τεσσαρακονταμελή οικογένειά του άπό τήν Αίγυπτο στήν Κωνσταντινούπολη μέ πλοίο, μαθαίνει ότι στόν Τσεσμέ καταστράφηκε ό ρωσικός στόλος καί, άφού άποβιβάζεται στήν ξηρά, συνεχίζει τό ταξίδι μέ άλογο, ώστε νά φέρει γρήγορα τά νέα στήν πρωτεύουσα. Στήν Κωνσταντινούπολη, όμως, πληροφορεΐται τόσο τήν πραγματική έκβαση των γεγονότων, όσο καί τήν αιχμαλωσία τής οικογένειάς του άπό τούς Ρώσους. 'Ο 'Ορλώφ, μαθαίνοντας τήν καταγωγή των αιχμαλώτων, τούς φέρεται μέ μεγάλο σεβασμό, έπηρεασμένος καί άπό τήν όμορφιά τής δωδεκάχρονης (κατά άλλη πηγή έπτάχρονης) κόρης του Τούρκου άξιωματούχου. Παρουσία καί των Εύρωπαίων άντιπροσώπων, τήν καλεί στό πλοίο του, καί, γοητευμένος άπό τήν παρουσία καί τή διήγηση των παθημάτων της, τής χαρίζει διαμαντένιο δαχτυλίδι καί βαρύτιμη γούνα καί άπελευθερώνει γιά χάρη της όλη της τήν οικογένεια (βλ. *Ίστορία του παρόντος πολέμου*, σ. 43-45· *An authentic narrative*, σ. 109-112).

145. Βλ. Κ. Παλαιολόγος, «'Ημερολόγιον αυτόγραφον», σ. 241.

146. Βλ. *Ίστορία του παρόντος πολέμου*, σ. 43.

147. Βλ. *An authentic narrative*, σ. 108.

148. Βλ. *Ίστορία του παρόντος πολέμου*, σ. 46-47. Στό σημείο αυτό πρέπει νά σημειωθούν κάποια προβλήματα πού δημιουργούν οί ήμερομηνίες τής *Ίστορίας*, σύμφωνα μέ τήν όποία οί άντιπρόσωποι γίνονται δεκτοί άπό τόν 'Ορλώφ γιά τε-

Στά μέσα Αυγούστου τοῦ 1770, οἱ ἀντιπρόσωποι φθάνουν, ἐπιτέλους, στήν Σμύρνη, βαθιά ἱκανοποιημένοι, ὅχι βέβαια ἀπό τὰ πενιχρά ἀποτελέσματα τῆς ἀποστολῆς τους, ἀλλά ἀπό τὸ ὅλο κλίμα ποῦ πέτυχε νὰ δημιουργήσει ὁ Ὁρλώφ, καί παραδίδουν τὴν ἐγγραφή ἀπάντησὶς του¹⁴⁹.

Τὸ περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς δὲν προσθέτει τίποτε σὲ ὅσα καί προφορικὰ εἶχε ἀφήσει ὁ Ὁρλώφ νὰ γίνουν ἀντιληπτὰ σχετικὰ μὲ τὶς προθέσεις του, βρίθει μεγαλοστομιῶν καί ἀποπνέει τόνο ὑπεροψίας, ποῦ δίνει ἡ αἰσθησις τῆς ὑπεροχῆς. Ἀφοῦ ὑπενθυμίζει ὅτι, μόλις ἔμαθε γιὰ τὰ γεγονότα τῆς Σμύρνης καί πολὺ πρὶν νὰ ἔρθει σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς Εὐρωπαίους, ἀπέδειξε ἔμπρακτα τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν τύχη τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν, μὲ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Σεῖδ Γανάν, ὡς πρὸς τὰ συγκεκριμένα αἰτήματα ἀκολουθεῖ τὴ γραμμὴ ποῦ ὅλοι οἱ ἔμπειροι διπλωμάτες ἀναμένουν· ἀρνεῖται μὲ εὐσχημο τρόπο νὰ ἀναλάβει συγκεκριμένες δεσμεύσεις, διαβεβαιώνει, φραστικά, μέσα σὲ πλέγμα ὥραιολογιῶν, ὅτι, ὅχι μόνο δὲ θὰ βλάψει τὸ ἐμπόριο, ἀλλὰ ἀντίθετα τὸ θέτει ὑπὸ τὴν προστασία τῆς Αἰκατερίνης –θεωρώντας, προφανῶς, ὡς βέβαιη τὴν ἐπικράτησίν του καί παραβλέποντας τὶς πραγματικὲς συνθήκες καί τὰ ὑπαρκτὰ καταστροφικὰ ἐπακόλουθα τῆς σύγκρουσης. Ταυτόχρονα, ἀφήνοντας ἀνοιχτὲς διόδους γιὰ περαιτέρω κινήσεις, ἀπορρίπτει μὲ εὐγένεια, ἀλλὰ καί δηκτικότητα, τὴν ἄποψη τῶν Εὐρωπαίων ὅτι ἡ Σμύρνη πρέπει νὰ θεωρηθεῖ περισσότερο ὡς εὐρωπαϊκὴ ἀποικία, παρά τόπος τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἐπισημαίνοντας ὅτι σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωσιν μὲ τὴν ἴδια ὀπτικὴ θὰ πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζονται ὅλες οἱ παραλιακὲς πόλεις, ὅπου ὑπάρχουν εὐρωπαϊκοὶ ἐμπορικοὶ σταθμοί, καί, βέβαια, ἡ Κωνσταντινούπολη. Ἡ ψυχρότητα μὲ τὴν ὁποία ἀποκρούει τὸ κεντρικὸ αἶτημα δὲν ἀφήνει περιθώρια παρανοήσεων γιὰ τὴν ἐπίδρασιν ποῦ θὰ μπορούσαν νὰ ἀσκήσουν τὰ προβλήματα τῶν Εὐρωπαίων στὰ ρωσικὰ σχέδια. Ἀντίθετα, ἡ ἀπόφασίς του νὰ ἀπελευθερώσει τοὺς λίγους αἰχμαλώτους παρουσιάζεται μὲ τὸ θερμότερο τόνο, διανθισμένο ἀπὸ τὶς διαβεβαιώσεις περὶ τῶν φιλικῶν συναισθημάτων πρὸς τὶς εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις, γιὰ χάριν τῶν ὁποίων δέχθηκε τὴν ἀπελευθέρωσιν, καί περὶ τῆς παροχῆς σθεναρῆς προστασίας πρὸς τοὺς ὑπηκόους τους, καί γενικότερα τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς¹⁵⁰.

λευταία φορὰ στὶς 10 Αυγούστου καί ἀναχωροῦν γιὰ τὴν Σμύρνη στὶς 20 τοῦ ἴδιου μηνῆ. Ἡ καθυστέρηση στὴν ἀναχώρηση δὲν ἐρμηνεύεται καί, προφανῶς, πρόκειται γιὰ λάθος· οἱ ἀντιπρόσωποι πρέπει νὰ ἀναχωροῦν στὶς 11 Αυγούστου.

149. Βλ. *Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου*, σ. 45, καί *An authentic narrative*, σ. 109.

150. Βλ. Παράρτημα, ἔγγραφο Β'. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ὁρλώφ εἶναι γνωστὴ στὴν ἔρευνα καί δημοσιευμένη σὲ πολλὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας· βλ. *Geschichte des gegenwärtigen Kriegs*, σ. 57-60· S. M. Solowieff, *Ἱστορία τῆς Ρωσίας*, τ. 27-28, Μόσχα 1965, σ. 384-385 (γραμμμένο στὰ ρωσικά)· «Stol. Dumitrache», σ. 387-388.

Ἡ ἄρνηση τοῦ Ὁρλώφ νὰ ἀποκαλύψει τίς προθέσεις του σχετικὰ μετὴν Σμύρνη μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖ μέρος στρατηγικοῦ σχεδίου, ὅπως ὁ ἴδιος δηλώνει ἀπερίφραστα πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους ἀντιπροσώπους¹⁵¹. πιθανότατα, ὅμως, στὸ διάστημα ποὺ ἀκολουθεῖ τὴ θριαμβευτικὴ τους ἐπικράτηση στὸν Τσεσμέ οἱ Ρῶσοι δὲν ἔχουν κατασταλαγμένες ἀπόψεις γιὰ τίς μετέπειτα κινήσεις τους, ἐνῶ οἱ τεταμένες σχέσεις ἀνάμεσα στοὺς ἀρχηγοὺς Ὁρλώφ, Σπυριδῶφ καὶ Ἐλφινστον, δὲν ὑποβοηθοῦν στὴ λήψη συντονισμένων ἀποφάσεων. Ἡ ἐμμονὴ τοῦ πρώτου νὰ περιορισθεῖ σὲ ἀποκλεισμό τῶν Στενῶν καὶ ἡ ἀπόρριψη τοῦ σχεδίου τοῦ Ἐλφινστον γιὰ ἄμεση ἐπίθεση κατὰ τῆς Κωνσταντινούπολης ὁδηγοῦν στὴν ἀπώλεια πολυτίμου χρόνου¹⁵² καὶ δίνουν στοὺς Τούρκους τὴ δυνατότητα νὰ ἀναλάβουν ἀπὸ τὸν ἰσχυρὸ κλονισμό ποὺ δημιούργησε στὴν πρωτεύουσα ἡ ἐπίσημη ἀναγγελία τῆς καταστροφῆς τοῦ Τσεσμέ. Ἐνῶ οἱ μουσουλμανικοὶ πληθυσμοὶ τῆς πόλης βυθίζονται στὴν ἀπελπισία καὶ μετὰ δημόσιες προσευχὲς ἐπικαλοῦνται τὴ συνδρομὴ τῆς θείας δύναμης, οἱ τουρκικὲς ἀρχὲς ἐπιτυχάνουν νὰ λάβουν τὴ βοήθεια τῶν ξένων, ἰδιαίτερα τῶν Γάλλων, ποὺ, ξεπερνώντας τὴν ἀρχικὴ διστακτικότητα νὰ ἐκτεθοῦν ἀνοιχτά, σὲ μιὰ τόσο κρίσιμη στιγμή, τελικὰ θὰ συνδράμουν ἀποφασιστικὰ στὴν ὀχύρωση τῶν Στενῶν, μετὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ βαρῶνου De Tott¹⁵³.

Ἡ ἀδράνεια τῶν Ρώσων –κατὰ ἄλλες ἀπόψεις ἡ ρεαλιστικὴ ἐκτίμηση τῶν δυνάμεών τους– θὰ τοὺς στερήσει ἀπὸ μιὰ, ἐκ πρώτης ὄψεως, εὐκολὴ ἐπικράτηση καὶ θὰ ἀποδειχθεῖ σωτήρια τόσο γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη ὅσο καὶ γιὰ τίς υπόλοιπες πόλεις τῶν μικρασιατικῶν παραλίων. Μέχρι τὸ 1774 ὁ ρωσικὸς στόλος, μετὰ ἔδρα τὴ Νάουσα τῆς Πάρου, θὰ κινεῖται ἐλεύθερα στὸ Αἰγαῖο, προκαλώντας συνεχεῖς ἀψιμαχίες ἀλλὰ ὄχι τὴν ἀποφασιστικὴ σύγκρουση ποὺ θὰ καθόριζε τὴν πορεία τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων¹⁵⁴.

151. Βλ. Παράρτημα, ἔγγραφο Β', καὶ *Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου*, σ. 39.

152. Γιὰ τίς ἀντιθέσεις τῶν ἀρχηγῶν καὶ τὴν τελικὴ καθαίρεση τοῦ Ἐλφινστον βλ. Tarle, *ὁ.π.*, σ. 85-87.

153. Μετὰ τὴν ἀναγγελία τῆς καταστροφῆς στὴν Κωνσταντινούπολιν διατυπώνονται ὑπόνοιες ἐπίθεσης κατὰ τῶν Χριστιανῶν (βλ. Argenti, *Chios*, σ. 404· Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 106), ἐνῶ ἐπεισόδια ἀνάλογα μετὰ τῆς Σμύρνης ἔχουν σημειωθεῖ στὴν Μυτιλήνη (βλ. Μελετίου Πατριάρχου τοῦ Τενεδίου, «Ἱστορικὸν Ἀπομνημόνευμα», *Πανδώρα*, 11 [1860-1861], σ. 574-575). Γιὰ τὴ συμβολὴ τοῦ De Tott στὴν ὀχύρωση τῶν Στενῶν βλ. Argenti, *Chios*, σ. 369-370.

154. Βλ. Δημήτριος Π. Πασχάλης, «Αἱ Κυκλάδες ὑπὸ τοὺς Ρώσους (1770-1774)

Ειδικότερα ως πρὸς τὴν Σμύρνη, οἱ Ρῶσοι δὲν ἐπιχειροῦν κὰν νὰ κυριαρχήσουν σὲ μιὰ πόλη πού, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ στρατηγικὴ σημασία της, θὰ τοὺς ἀπέφερε σημαντικὲς χρηματικὲς εἰσφορές, καὶ ὥς τὸ 1774, περιορίζονται σὲ περιστασιακὲς συλλογὲς χρηματικῶν ποσῶν¹⁵⁵. Σύμφωνα με πηγές, οἱ ἐλλπίδες τῶν προξένων ἐπαληθεύονται¹⁵⁶ καὶ πρὸς χάρη τους ὁ Ὀρλώφ, ἂν καὶ δὲν ἔχει ἀναλάβει συγκεκριμένους δεσμεύσεις, δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἐμφάνιση ρωσικῶν πλοίων στὸν κόλπο τῆς Σμύρνης¹⁵⁷. Ὁ Γάλλος πρεσβευτὴς Saint Priest, ὅμως, ἀκόμη καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἀποστολῆς, ἐκφράζει τὴ βεβαιότητα ὅτι ὁ Ὀρλώφ δὲ θὰ συγκινηθεῖ ἀπὸ τὰ παθήματα τῶν Εὐρωπαίων, ἂν σκοπεύει νὰ ἐπιτεθεῖ κατὰ τῆς πόλης, ὅπως δὲν ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὴν τύχη τῶν Πελοποννήσιων πού ἐγκατέλειψε¹⁵⁸. Καὶ εἶναι βέβαιο ὅτι οἱ λόγοι τῆς μὴ ἐπίθεσης δὲν ὀφείλονται στὶς προσπάθειές του «πρὸς διάσωση τῶν Χριστιανῶν τῆς Σμύρνης», ὅπως ἐπιδιώκει ὁ Ὀρλώφ νὰ πείσει τοὺς Εὐρωπαίους, οὔτε στὴν πίεση τῶν ξένων δυνάμεων, καὶ αὐτῆς τῆς φίλης Ἀγγλίας, ἀλλὰ στὶς διαφορετικὲς ἐπιλογές πού ἀκολουθοῦν οἱ Ρῶσοι στὸ Αἶγαίον¹⁵⁹.

Ἐκμεταλλεζόμενοι τὴν ἀδράνειά τους, οἱ Τοῦρκοι ἐπιχειροῦν νὰ καλύψουν ἀμυντικὰ καὶ τὴν Σμύρνη, ὅπως τὴν Κωνσταντινούπολη, μετὰ τὴ βοήθεια τοῦ Peyssonnel, πού ἐπιδεικνύει ἀνάλογη δράση μετὰ ἐκείνη τοῦ De Tott στὴν πρωτεύουσα. Ὁ Γάλλος πρόξενος προσφέρει οἰκιοθελῶς τὴ συνδρομὴ τοῦ ἥδη ἀπὸ τὶς πρώτες ἡμέρες τῶν ταραχῶν, καὶ ἐπιτυγχάνει, μετὰ τὴ συνεργασία τοῦ κόμη Morelly, τὴν ἀποτελεσματικὴν ὀχύρωση τῆς πόλης, μετὰ τὴν ἐπιδιόρθωση τῶν ὀχυρωματικῶν ἔργων καὶ τὴν ἐγκατάσταση κανονιοστοιχιῶν κατὰ μῆκος τῆς παραλίας. Οἱ ὑπηρεσίες του ἔχουν γίνεи ἀποδεκτὲς μετὰ εὐγνωμοσύνη ἀπὸ τὴν τουρκικὴ πλευρά, πού ἀναγνωρίζει τὴν κακὴ κατάσταση τῶν ὀχυρώσεων¹⁶⁰, καὶ ὁ Γάλλος πρό-

μετ' ἀνεκδότων ἐγγράφων», *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν*, 1 (1961), σ. 234-292.

155. Βλ. Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 106.

156. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 384· Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 113.

157. Βλ. *An authentic narrative*, σ. 112-113. Τὴν ἀποψη ὑποστηρίζει καὶ ὁ Ἀθ. Κομνηνός-Ύψηλάντης, *Τὰ μετὰ τὴν Ἀλωσιν*, σ. 467.

158. Βλ. Argenti, *Chios*, σ. 368.

159. Βλ. M. de Chénier, *Révolutions*, σ. 207· Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 118· Παράρτημα, ἔγγραφο Β'. Κατὰ τὸν Rulhière, οἱ λόγοι τῆς μὴ ἐπίθεσης ὀφείλονται στὴν ἀδυναμία τῶν Ρώσων νὰ ἀναλάβουν μιὰ τέτοια ἐπιχείρηση (βλ. Rulhière, *Histoire*, σ. 457). Τὴν ἀποψη δέχεται καὶ ὁ Τ. Γριτσόπουλος, «Οἱ Ρῶσοι», σ. 128.

160. Βλ. Rulhière, *Histoire*, σ. 457, καὶ Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 105, 113, 117.

ξενος θεωρείται «σωτήρας της Σμύρνης». Για τη σημαντική αυτή προσφορά ή γαλλική κυβέρνηση μελετά στα 1771 την καταβολή άμοιβής του¹⁶¹.

Η άμυντική κάλυψη της Σμύρνης και η έλλειψη συστηματικής επιθετικής δράσης των Ρώσων εναντίον της δε σημαίνουν ότι, κατά τη διάρκεια της τετράχρονης πολεμικής σύρραξης που άκολουθεί, ή ζωή της πόλης έχει άνευρει τον προηγούμενο ρυθμό. 'Ανάμεσα στα διάφορα κέντρα έξουσίας σημειώνονται έντονες συγκρούσεις, ενώ οι κάτοικοι, Μουσουλμάνοι και Χριστιανοί, ζουν με τὸ φάσμα επίθεσης τοῦ ρωσικοῦ στόλου, που κυριαρχεί στο Αἶγαίο, παρέχοντας άφορμές για νέες επιθέσεις τοῦ πλῆθους κατά των Χριστιανῶν, ἰδίαιτερα κατά των Ἑλλήνων.

Ἡδη κατά τὰ τέλη Ἰουλίου 1770, και ἐνῶ οἱ Εὐρωπαῖοι ἀντιπρόσωποι διεκπεραιώνουν τὴν ἀποστολή τους, στὴν πόλη ἀπειλοῦνται νέα ἐπείσοδια. Για τὴν ἀποτροπή τους ή Πύλη προσφεύγει στὸν Καραοσμανογλου¹⁶², τὸν ἰσχυρότερο τοπάρχη τῶν μικρασιατικῶν παραλίων, και, παραμερίζοντας τὶς τοπικὲς ἀρχές, τοῦ ἀναθέτει τὸ ἀξίωμα τοῦ Διοικητῆ τῆς πόλης. Στὶς 31 Ἰουλίου ὁ Karaosmanoglu εἰσέρχεται στὴν Σμύρνη συνοδευόμενος ἀπὸ ἰσχυρὴ δύναμη ἀνδρῶν του και γίνεται ἀποδεκτὸς με ἀνακούφιση ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαῖους και γενικότερα τοὺς χριστιανικοὺς πλῆθυσμούς¹⁶³.

Ἐναντίον του θά στραφεῖ ἀργότερα ὁ διοικητῆς τῆς μικρῆς περιοχῆς Bourounabad (Μπουρνόβα) Aivas Aga, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ κατορθώνει νὰ εἰσέλθει στὴν Σμύρνη, ἐπιδίδεται σὲ πράξεις βίας και τρομοκρατίας τόσο κατά τῶν Χριστιανῶν ὅσο και κατά τῶν ἐκπροσώπων τῆς κεντρικῆς έξουσίας, ὅπως τοῦ ἀξιωματικοῦ τῶν Γενιτσάρων Koul Kiaissi και τοῦ Karaosmanoglu, τὸν ὁποῖο ἀποκλείει στὸ Διοικητήριο¹⁶⁴. Ἡ σύγκρουση τῶν δύο ἀνδρῶν -στὴν πραγματικὴτητα δύο διαφορετικῶν γραμμῶν, τῆς μετριοπάθειας και τῶν «καθαρῶν», ἀκράϊων θέσεων- ἔχει ἄμεσες ἐπιπτώσεις στὴ ζωή τῶν Χριστιανῶν, που ἐμφανίζονται και πάλι ὡς ἐξίλαστήρια θύματα.

Ἰδιαιτέρα προβλήματα ἀντιμετωπίζει ὁ Peyssonnel, ὁ ὁποῖος, λόγω τῶν φιλικῶν του σχέσεων τόσο με τὸν Karaosmanoglu ὅσο και με τὸν Koul

161. Βλ. Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 112-113, 118-119.

162. Για τοὺς Karaosmanoglu βλ. τὸ ἄρθρο τοῦ C. Orhonlu, στὴν *Encyclopédie de l' Islam*, τ. IV, Λέιντεν 1978, σ. 616-618, ὅπου και βιβλιογραφία.

163. Βλ. *Ἱστορία τοῦ παρόντος πολέμου*, σ. 75-76.

164. Βλ. *Mémoires du baron de Tott*, σ. 129-130. Πιθανόν, ή κίνηση τοῦ Aivas ἐντάσσεται στὴ γενικότερη τάση ἐπιβολῆς τῶν ayans (βλ. V. P. Mutaftchieva, «L' institution de l' ayanlik pendant les dernières décennies du XVIIIe siècle», *Etudes Balkaniques*, 2-3 [1965], σ. 233-247, και D. Sadat, «Rumeli Ayanlari»).

Kiaissi, γίνεται στόχος επιθέσεων και πολιορκείται στην κατοικία του από ένοπλους ταραχοποιούς¹⁶⁵. Μετά από επίμονες παραστάσεις του Saint Priest πρὸς τὴν Πύλη, καὶ κυρίως λόγω τοῦ πλήγματος ποὺ ὑφίσταται ἡ κεντρικὴ ἐξουσία ἀπὸ μιὰ ἀκόμη αὐτονομιστικὴ ἐνέργεια, ὁ Σουλτάνος ἀναθέτει στὸν Καπουδάν Πασά Hasan Bey τὴν ἐπιβολὴ τῆς τάξης. Μὲ τὴ συνδρομὴ πληρωμάτων τοῦ στόλου ποὺ παραχωρεῖ ὁ Hasan, ὁ Karaosmanoglu θὰ ἐπιτύχει τὴν ὀριστικὴ καταστολὴ τῶν ταραχῶν καὶ τὴ σύλληψη τοῦ Aivas Aga, ποὺ ὁδηγεῖται στὸν Καπουδάν Πασά καὶ ἀποκεφαλίζεται μαζί μὲ συνεργάτη του¹⁶⁶.

Ἡ εἰσβολὴ τοῦ Aivas Aga στὴν Σμύρνη ἀποτελεῖ, ἴσως, τὴ σοβαρότερη ἀναταραχὴ μετὰ ἀπὸ τὰ ἐπεισόδια τῆς 8ης Ἰουλίου. Κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα, ὅμως, 1770-1774, σημειώνονται πολυάριθμες ταραχὲς καὶ ἐπιθέσεις τῶν Μουσουλμάνων κατὰ τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν. Ἐνδεικτικὰ, κλίμα ἐντασης ἢ καὶ ἐσωτερικὲς συγκρούσεις σημειώνονται στὰ 1771, ὅταν φημολογεῖται ἐπίθεση τῶν Ρώσων, ὑπὸ τὸν Harff¹⁶⁷. στὰ 1772, ὅταν οἱ Ρῶσοι ἐπιχειροῦν νὰ λάβουν ἀπὸ τὴν πόλιν χρηματικὲς εἰσφορὰς¹⁶⁸ καὶ ἀποκλείουν τὸν κόλπο τῆς Σμύρνης¹⁶⁹. στὰ 1774, ὅταν ρωσικὰ πλοῖα ἐμφανίζονται κοντὰ στὴν Χίο, δημιουργώντας ὑπόνοιες ἐπίθεσης κατὰ τῆς Σμύρνης¹⁷⁰.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦ πολέμου, μέχρι καὶ τὸ 1774, ἡ διεξαγωγὴ τῆς θαλάσσιας μεταφορᾶς στὸ Αἰγαῖο βρίσκεται στὴν ἀπόλυτὴ ἐξουσία τοῦ ρωσικοῦ στόλου καὶ οἱ εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις, κυρίως ἡ τουρκόφιλη Γαλλία, μὲ τοὺς τριάντα ἐμπορικὸς οἶκους μόνο στὴν Σμύρνη, ὑφίστανται σοβαρὰ οἰκονομικὰ πλήγματα¹⁷¹.

165. Βλ. *Mémoires du baron de Tott*, σ. 130. Κατὰ τὴν ἴδια πηγὴ, κατὰ τὴν πολιορκία τῆς προξενικῆς κατοικίας κινδύνευσαν νὰ φονευθοῦν ἀπὸ ἀδέσποτη σφαῖρα ὁ Fonton καὶ ὁ γιὸς του, ποὺ βρίσκονταν στὴν αὐλὴ τῆς.

166. Βλ. *Mémoires du baron de Tott*, σ. 130-131. Σύμφωνα, πάντως, μὲ ἐγγραφο τοῦ 1774, ἡ καταστολὴ δὲν παρουσίασε μεγάλες δυσκολίες (βλ. Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 164).

167. Βλ. Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 133.

168. Βλ. Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 159.

169. Βλ. Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 149-150.

170. Βλ. Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 166. Ἀνάλογες φήμες γιὰ ἐπίθεση κατὰ τουρκικῶν πλοίων στὸ ναύσταθμο τῆς Ρόδου σημειώνονται στὰ 1771 καὶ 1772· βλ. *Archives Nationales de France*, AE B¹ 352 (*La Canée*, 1771-1773), 1060 (*Smyrne*, 1771-1772), 1113 (*Scio*, 1763-1772).

171. Βλ. Ἡ. Γεωργίου, *Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ*, σ. 159.

Με τὸ τέλος τῶν ἐχθροπραξιῶν ἡ ἐμπορικὴ κίνησις τῆς πόλης ἀποκαθίσταται· νέοι, ὁμως, συσχετισμοὶ δυνάμεων, ποὺ ξεπηδοῦν τόσο ἀπὸ τὴ συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζή ὅσο καὶ ἀπὸ τὶς γενικότερες εὐρωπαϊκὲς πολιτικὲς ἐξελίξεις¹⁷², δημιουργοῦν πρόσφορο ἔδαφος γιὰ τὴν ἀνάδειξη καὶ νέων στοιχείων ποὺ καθορίζουν τὴ φυσιογνωμία τῆς πόλης κατὰ τὸ 19ο αἰῶνα. Ἡ εἰσροὴ μεγάλου ἀριθμοῦ προσφύγων, κυρίως ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο καὶ τὴν ὑπόλοιπὴ Ἑλλάδα, ἀλλάζει τὴ δημογραφικὴ εἰκόνα τῆς Σμύρνης, καὶ γενικότερα τῆς Ἰωνίας¹⁷³. Ἐνῶ στὸ μεσογειακὸ χῶρο ἐμφανίζονται νέες δυνάμεις, ὅπως ἡ Ρωσία, καὶ ἀνατρέπονται πατροπαράδοτες συμμαχίες καὶ συσχετισμοί¹⁷⁴, οἱ Ἕλληνες τῆς Σμύρνης καταλαμβάνουν, κοντὰ στοὺς Εὐρωπαίους, σημαντικὴ θέσις στὶς ἐμπορικὲς συναλλαγές¹⁷⁵. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς πόλης εἶναι ἀλματώδης, ὥστε κατὰ τὸ 19ο αἰῶνα νὰ θεωρεῖται ἓνα ἀξιόλογο οἰκονομικὸ ἀλλὰ καὶ πνευματικὸ κέντρο, μὲ σημαντικὴ τὴν παρουσία τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου καὶ κυρίως ἀρχο τὸν κοσμοπολίτικο χαρακτήρα¹⁷⁶. Ἡ ζωὴ τῆς χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴ γαλήνη ποὺ ὕμνου ὅλοι οἱ ἐπισκέπτες τῆς· αἵματηρὰ ὁμως ἐπεισόδια, ὅπως τὸ γνωστὸ «Ρεμπελιό» τοῦ 1797¹⁷⁷, ἀποδει-

172. Βλ. J. A. R. Marriot, *The Eastern Question*, σ. 151-164.

173. Μεγάλο μέρος προσφύγων καταφεύγει στὸν Karaosmanoglu, ἀπὸ τὸν ὁποῖο γίνονται δεκτοὶ μὲ μεγάλῃ εὐμένειᾳ (βλ. Π. Κοντογιάννης, *Οἱ Ἕλληνες*, σ. 385-390).

174. J. A. R. Marriot, *The Eastern Question*, σ. 159-164.

175. Βλ. E. Frangakis, «The "Raya" Communities», σ. 35-39. Γιὰ τὶς κοινωνικὲς καὶ ἰδεολογικὲς διαμάχες στοὺς κόλπους τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος κατὰ τὸ β' μισό τοῦ 18ου αἰῶνα, καί, ἰδιαίτερα, κατὰ τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰῶνα βλ. Φίλιππος Ἡλιοῦ, *Κοινωνικοὶ ἀγῶνες καὶ Διαφωτισμός. Ἡ περίπτωση τῆς Σμύρνης (1819)*, Ἀθήνα, Ε.Μ.Ν.Ε.-Μνήμων, 1981, καὶ Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, «Ἰδεολογικὲς συνέπειες τῆς κοινωνικῆς διαμάχης στὴ Σμύρνη (1809-1810)», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν*, 3 (1982), σ. 9-39, ὅπου καὶ ὅλη ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

176. Βλ., ἐνδεικτικὰ, J. M. Tancoigne, *Voyage à Smyrne, dans l' Archipel et l' île de Candie en 1811, 1812, 1813 et 1814*, Παρίσι 1817, σ. 30-38· George Rolleston, *Report on Smyrna*, Λονδίνο 1857, σ. 28-42· D. Georgiadès, *Smyrne et l' Asie Mineure*.

177. Ἀπὸ τὴ μεγάλῃ βιβλιογραφίᾳ γιὰ τὸ «Ρεμπελιό» βλ. Ν. Κ. Χ. Κωστής, «Σμυρναϊκὰ Ἀνάλεκτα. Τὸ ἐν Σμύρνη ρεμπελιὸν τοῦ 1797 κατὰ νέας ἀνεκδότους πηγὰς», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος*, 6 (1901-1906), σ. 358-372· Ἱ. Παπαγιαννόπουλος, «Τὸ ρεμπελιό τῆς Σμύρνης τοῦ 1797, κατὰ νέαν πηγήν», *Μικρασιατικὰ Χρονικά*, 1 (1938), σ. 241-267· Νίκος Α. Βέης, «Τὸ "Μεγάλο Ρεμπελιό" τῆς Σμύρνης (Μάρτιος τοῦ 1797) κατὰ νεωτάτας ἐρεῦ-

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΑ ΟΡΑΩΦΙΚΑ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ

κνύουν ότι ή άρμονική συνύπαρξη Μουσουλμάνων-Χριστιανών βασίζεται σε εϋθραυστες ίσορροπίες που εύκολα ανατρέπονται υπό την επήρεια είτε έσωτερικών συγκρούσεων είτε έξωτερικών εξελίξεων, όπως κατά τις τα-
ραχές του 1770 που προηγήθηκαν και τα γεγονότα του 1821 που θα άκο-
λουθήσουν¹⁷⁸.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΛΑ

νας», *Μικρασιατικά Χρονικά*, 4 (1948), σ. 411-422· Richard Clogg, «The Smyrna "Rebellion" of 1797 : Some documents from the British Archives», *Δελτίο Κέν-
τρον Μικρασιατικών Σπουδών*, 3 (1982), σ. 71-125.

178. Βλ. και Richard Clogg, «Smyrna in 1821 : Documents from the Levant Company Archives in the Public Record Office» *Μικρασιατικά Χρονικά*, 15 (1972), σ. 313-371.

Παράρτημα Ἐγγράφων

Α'. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΩΝ ΠΡΟΞΕΝΩΝ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΣΜΥΡΝΗ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΛΕΞΙΟ ΟΡΛΩΦ ΜΕ ΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΖΗΤΕΙΤΑΙ ΝΑ ΜΗ ΣΤΡΑΦΕΙ Ο ΡΩΣΙ-
ΚΟΣ ΣΤΟΛΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ

Ἀντίγραφο (Archivio di Stato di Venezia, Cinque Savii alla Mercanzia,
b. 749, φ. 378^{r-v-r}).

*Copia di lettera scritta da tutti li signori consoli residenti in Smirne a Sua
Eccellenza signor conte Alessio Orlovv, comandante in capite della flotta russa
verso Scio, e Metelino. Di 21 Luglio 1770.*

*La clemenza che Vostra Eccellenza hà usato verso un grande numero
di schiavi Turchi, che teneva in suo potere, ed alli quali con tanta gene-
rosità hà data la libertà, le hà attirato dalla parte del nemico gl' omaggi
d' ammirazione, e di rispetto, che de tratti di tale natura devono neces-
sariamente imprimere negl' animi delle nazioni le più barbare.*

*Il Gianizzar Agà di Canea, che fù del numero dei sudditi schiavi, si è
disimpegnato fedelmente appresso questo governo della commissione, di
cui l' Eccellenza Vostra l' avea incaricato, e si è fatto carico di render-
gliene conto. Il rapporto esatto ch' hà fatto quì di tutto ciò, che gli fù
confidato da Vostra Eccellenza, ha fatto tal impressione ai comandanti
del paese, che ci hanno forzato di farle una deputazione generale per
darle la più esatta relazione del tumulto, che ha suscitato quì la notizia
giuntavi della totale distruzione della flotta ottomana.*

*Egli è vero, che gl' 8 del corrente il popolo, e la milizia di questa città,
nel primo moto del furore, e della disperazione, che causò loro una sì
dolorosa notizia, si gettorono sopra tutt' i Greci, che trovarono a le stra-
de, e ne macellorono un grande numero, e due Europei furono egual-
mente la vittima di questo popolaccio. Il disordine, che questa solleva-
zione cagionò nella città, impresso terrore à tutte le nazioni franche, la
più parte de nostri nazionali cercò l' asilo sopra i bastimenti, gl' altri si*

serorono dentro le loro case; il commercio restò intieramente interdetto, le botteghe, ed i merccati serrati, e lo stato in cui tutt' in un istante si vide ridotta questa città, fù la più viva immagine // di desolazione. Per altro è certo, che gli ufficiali del governo non hanno avuto alcuna parte à tutti questi orrori, non possiamo negare la verità, e dobbiamo in tal occasione render giustizia allo loro buona condotta; hanno travagliato con zelo, e con prudenza, ed' anche con rischio della loro vita per ristabilirvi la calma, e la tranquillità, e si sono mostrati sempre impegnati a prestare alle nazioni europee la protezione, e l' assistenza, che devono in vista dei loro trattati colla Porta, di modo che non possiamo che lodarci delle loro buone intenzioni verso di noi, che sè le loro procedure non hanno potuto sempre corrispondervi, non dobbiamo accusare che la debolezza della loro autorità, che non auea, ch' un ombra di potere sopra una milizia dissoluta ai capricci della quale furono forzati di cedere.

Da qualche giorni in quà la calma pare ristabilita, il commercio ha cominciato a riprendere la sua attività, e la confidenza sembra ritornare poco à poco frà i cittadini, nulla di meno le nazioni europee sono sempre nello stesso rischio, ed incertezza. Il timore della comparsa della flotta comandata da Vostra Eccellenza ispira loro il più giusto terrore. Non vi è da dubitare, che tale terribile istante sarebbe l' epoca del mace-lo, e del saccheggio d' un migliajo de sudditi de nostri rispettivi sovrani, e della totale rovina del commercio.

Questa orrida estremità ci hà determinati di autorizzare i deputati delle nostre rispettive nazioni di trasferirsi a Vostra Eccellenza per esporle la nostra pericolosa situazione. La supplichiamo di degnarsi accoglierli favorevolmente, ed osiamo sperare che le diverse considerazioni, che formano l' oggetto di questa deputazione, aviano bastante forza per dissuaderla del progetto di volgere le// armi vitoriose di Sua Maestà contro una città di commercio, che deue esser riguardata, meno com' una piazza nimica, che come una colonia fondata di diverse potenze neutrali, delle quali, quella grande Principessa, non vorrà certamente distruggere il commercio, nè sacrificare i sudditi. La sorte nostra è nelle mani di Vostra Eccellenza, e l' interesse, che hà dimostrato di prenderui, colli passi fattine sono capaci di tranquilizarci intorno alle sue disposizioni.

Gl' ufficiali di questo gouerno aspettano sulle testimonianze favorevoli, che noi rendiamo della loro condotta, la libertà degl' altri schiavi che Vostra Eccellenza hà ritenuti in ostaggio della medesima loro condotta. Noi non abbiamo preso alcun impegno sul proposito, ma se si degnasse prender in qualche considerazione la nostra intercessione, e render ripiena la sua generosità col rilascio di tali schiavi, questo nuovo tratto di clemenza le farebbe tanto onore, quanto una vittoria, e farebbe a noi

negl' occhi de Turchi un merito, che contribuirebbe infinitamente ad assicurare la nostra tranquillità.

<i>In margine posto</i>	PEYSSONNEL, console di Francia
<i>il regio sigillo</i>	HAYES, console d' Inghilterra
<i>d' ogni rispettivo</i>	PIETRO FRANCESCHI, console di Napoli
<i>sovrano</i>	LUCA CORTAZZI, console Veneto
	DANIEL DE HOCHEPIED, console d' Olanda
	GIUSTI, vice console di Suezia
	WISSINGH, vice console di Prussia

Β'. ΑΠΑΝΤΗΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΛΕΞΙΟΥ ΟΡΛΩΦ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΠΡΟΞΕΝΟΥΣ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΣΜΥΡΝΗ: ΑΡΝΗΣΗ ΝΑ ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΕΙ ΤΙΣ ΠΡΟΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΣΜΥΡΝΗ – ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΑΙΧΜΑΛΩΤΩΝ

*Αντίγραφο (Archivio di Stato di Venezia, Cinque Savii alla Mercanzia, b. 749, φ. 379^{r-v-r}).

Alli Signori Consoli delle nazioni europee stabiliti in Smirne.

Dall' isola di Lemnos 8 Agosto 1770.

Monsieurs,

Hò ricevuto la vostra lettera del 21 del passato a mezzo de deputati delle vostre nazioni. La pittura viva de vostri terrori mi commove, me lo sonno di già immaginato ed hò cercato a quanto dipendeva da me di prevenire le vostre istanze. Con questa mia risposta vi metterò al chiaro della mia maniera di pensare.

Conformandomi io ai principj della mia Augustissima Sovrana, mi conformo pure a quelli dell' umanità; seguendo le Sue Alte Volontà, io seguo la legge a me sempre invistabile, di prestare tutta la possibile assistenza alle nazioni tante alleate, che neutre. Tali sonno e saranno, signori, le massime costanti della mia condotta, massime che mi hanno determinato, subito che hò saputo la ribellione del popolazzo di Smirne, di abbandonare le viste che auevo sopra questa città, affine che l'apparizione della flotta di Sua Maestà Imperiale aumentandosi la conservazione non ne agravasse li di già insorti disordini. A questo effeto hò subito rimesso in libertà il Giannizzar Agà che tenevo prigionier di guerra con molti altri Turchi, le istruzioni di cui ne hò incarricato il primo, hanno avuto il solo oggetto di arrestare il più presto il massacro, e particolar-

mente di assicurare le vostre persone. Egli se nè incaricato di eseguirle pontualmente; l' hà egli fatto? Questo e quello che io non saprei garantire auendo tutte le ragioni di difidarmi della fede di un huomo che, essendo stato rilasciato sopra la sua parola, non se ne ritornato.

Voi vedete bene, signori, che prevenindo le vostre preghiere non hò niente trascurato a farvi conoscere di qual natura sonno le || mie || disposizioni verso di voi.

Io mi farai || ancora || un sensibile piacere di accordarvi tutto quello che voi mi dimandate attualmente, se molte ragioni, delle quali voi stessi douete sentirne la forza, non si opponessero, e nel medesimo || tempo non mi scusaserò. E posso io rispondere, senza compromettermi, di ciò che le circostanze mi consiglieranno d' intraprendere?

Quanto à ciò che volete farmi credere contro tutte le nozioni ricevute, che la città di Smirne deue esser riguardata piuttosto come una colonia formata da diverse nazioni europee, che come una piazza inimica, questo mi pare incomprendibile. In conseguenza di questi medesimi principj, io dovrei riguardare come tale la città ancora di Constantinopoli, ed inoltre ancora tutte le altre piazze marittime dell' Impero ottomano, dove vi è qualche stabilimento europeo.

Quanto a ciò che riguarda il vostro commercio, siate pienamente persuasi, che le forze che hò sotto i miei ordini non solamente non lo turberanno punto e non vi apporteranno alcun pregiudizio nè danno, ma, al contrario, sin tanto che il padiglione di Sua Maestà Imperial regnerà sopra questi mani, voi dovete contare sopra la Sua protezione, di cui voi ne auete di già avute delle riproue convincenti, purché niente vi abbia di contrario alle leggi della guerra; e ancorche la mia apparizione nelle vicinanze della vostra città venisse ad' occasionarvi qualche tumulto, io sarei in questo caso tanto colpevole, quanto stato lo sonno della distruzione totale della flotta ottomana, la di cui infelice sorte vi a costato tanti spaventì.

Il rilascio di alcuni prigionieri, ed il buon trattamento degl' altri, non hà prodoto ne cuori turchi quella riconoscenza, che doueuo aspettare dopo questa condotta dal canto mio. Questa mancanza di umanità mi autorizzerebbe a caugiare la mia maniera di pensare, e di aggire verso di loro; ma in considerazione delle vostre istanze voglio bene rimettere in libertà ancora alcuni, e questo unitamente per soddisfarvi e mettervi al sicuro di tutti gl' insulti, distrugendo in questo modo tutti li motivi che potrebbero darvi loco. Potesse almeno la mia condotta servir di esempio ai nostri inimici.||

Tranquillizzatevi dunque, signori, e restate persuasi, che voi mi troverete sempre disposto a rendervi ogni sorte di servizio, e che la sicurezza non

solamente delle nazioni alleate, ma anchora de loro individui, sparsi trà nostri inimici, ricorrendo alla potente protezione della mia Augusta Sovrana, formerà sempre un oggetto constante de mie pensieri li più cari; sapendo con tutto l' universo che || la || Sua gloria non è uguale che alla Sua umanità, che ella hà preso le armi per punire la violazione della fede de trattati, e che la Sua giusta iudiguazione è tanto terribile a Turchi, quanto è a suoi alleati officiosa la sua attenzione. Io vi prometto dunque, signori, in suo nome, || in || quanto è a tanto tempo che da me dipenderà, senza frastornare però essenzialmente le mie operazioni militari, di assicurare le vostre persone, le vostre famiglie, ed i vostri beni col sacrificio ancora di alcuni trofei delle sue vittoriose armi. Quanto a me, la mia unica ambizione e quella di conformarmi il più che mi è possibile a suoi generosi sentimenti. Felice me d' esser impiegato a far risentire nelle contrade le più lontane le rare virtù che caratterizzano il Suo gran cuore, e di servirsi della Sua potenza a ispirare il terrore a nemici e la sicurezza agl' amici.

In fine prego li signori consoli di volerli scusare se non rispondo a ciascuno in particolare; come tutte le loro lettere non tendono che allo stesso oggetto, hò creduto di averlo fatto rispondendo alla loro lettera generale. Il breve soggiorno che li signori deputati hanno qui fatto mi hà privato della soddisfazione di esser loro utile. Spero del resto che vi renderanno conto delle mie offerte, e che voi medesimi renderete giustizia ai miei sentimenti verso di voi.

Sonno con considerazione

Signori

Il vostro affetionissimo servitore

conte ALESSIO ORLOV

Γ'. ΣΟΥΛΤΑΝΙΚΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΔΟΙΚΗΤΕΣ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ ΜΕ ΤΟ ΟΠΟΙΟ ΔΙΑΤΑΣΣΕΤΑΙ ΝΑ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΘΟΥΝ ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΚΑΙ ΝΑ ΤΙΜΩΡΗΘΟΥΝ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΙΚΑ ΟΙ ΤΑΡΑΧΟΠΟΙΟΙ

*Αντίγραφο (Archivio di Stato di Venezia, Cinque Savii alla Mercanzia, b. 749, φ. 380^{r-v}).

L' Eccelente frà li grandi il Naip di Smirne che la vostra virtù Là aumenti et il potente fra grandi il voivoda e governatore di Smirne, che la vostra gloria cresca.

Al ricever questo mio imperial comandamento vi si fa noto, che li sudditi stabiliti in Smirne essendo amati è stimati da me più che degl' altri, non che li consoli, mercanti, e loro sudditi franchi essendo con la mia fulgida Porta in antica amicitia et concordia.

La mia imperial volontà è che non siano mai molestati dalli libertini, e contumaci et fuorusciti, mà, al incontrario, siano sempre impediti è difesi dall' ostilità, e malignità de scelerati.

Per questo motivo vi ordino rigorosamente a tutti et a cadauno di voi di restar sempre attenti, e vigilantissimi e con il vostro potere impedire quelli che volessero sollevarsi et essere ostinati e maligni, e di meter buon ordine verso tutti li ufficiali, comandanti di codesta città, e per tal particolar fine è stato emanato il presente mio imperial comandamento e spedito col mio amatissimo Salakov per poter con la maggior attitudine sempre più di mostrare la dovuta cordial amicitia e perchè sia col vostro potere eseguita impedindo la malignità et ostinazione de fuorusciti e mostrare cordialità et amicitia alli nostri benevoli Franchi.

Quanto vi sarrete ben informati della pretesami imperial intenzione quei che vi sonno ben accettati, che pagano li loro tributi, che non hanno parte nelli tumulti, che sono ubidienti sudditi secondo il mio imperial comandamento, e secondo l' istruzione del nostro amatissimo Profeta, che li sudditi nostri abbiano sempre ad' aver particolar protezione, e che siano sempre conservati sotto le nostre alli, et, a canto di queste, li ressidenti delle nazioni Franchi, secondo li concessi articoli delle sacre capitolazioni imperiali, e come nostri cordiale amici, di || non usarli molestia nè ostilità, ma bensì impedire la malignità delli furfanti mal intenzionati, et in tutt' i modi mostrarli benevolenza e di non permetter che contro le sacre capitolazioni la malignità et ostinazione delli maligni abbia l' effetto.

E questo mio imperial ordine sia osservato e considerato senza pretesti, e con la maggior attitudine et attenzione sia eseguito. Per questo motivo è stato emanato il presente mio imperial regionico comando, che espressamente ordino nel momento al recapito dello stesso, come di sopra specificato, secondo il contenuto del imperial emanato mio sacro comando, di prestar fede e fondarsi nelli sopradetti miei rigorosi ordini, e di non far all' incontrario prendendo il contenuto di questi miei sentimenti in equivoco, e prestarete piena fede al imperial mio comando. Dato nell' anno 1184 alla fine della Luna.

RABIEL EVEL

Δ'. ΝΑΥΛΟΣΥΜΦΩΝΟ ΑΝΑΜΕΞΑ ΣΤΟΥΣ ΕΥΡΩΠΑΙΟΥΣ ΠΡΟΞΕΝΟΥΣ ΣΤΗ ΣΜΥΡΝΗ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟ ΚΥΒΕΡΝΗΤΗ ΠΛΟΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΟΡΛΩΦ ΚΑΙ ΠΑΡΟΧΗ ΕΓΓΥΗΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΒΛΑΒΗΣ ΤΟΥ ΠΛΟΙΟΥ

*Αντίγραφο (Archivio di Stato di Venezia, Cinque Savii alla Mercanzia, b. 749, φ. 381').

Noi consoli delle nazioni europee stabilite in questa Scala di Smirne trovandoci nella necessità a li affari di Smirne di nolleggiare un bastimento del paese comandato da Reis Turco nominato Agi Halil Carabagli, auendo con lui gente d' equipaggio sette Turchi lui compresi, e sei Greci a rendersi a Taghieri, a imbarcarvi li nostri nazionali rispettivi che vi si trovano attualmente è condurli alla squadra russa, alla quale noi li spediamo, noi ci rendiamo garranti verso il detto Agi Halil Carabagli di tutti li avvenimenti all' eccezione di quelli del mare che possono arrivarli, ed alle genti del suo equipaggio a tutto il tempo che li nostri nazionali avranno al loro servizio il detto bastimento sia a le loro persone, e loro beni in caso di riscontro di corsari, sino al loro ritorno in questa Scala, dove deve aver fine il nostro presente impegno con lo sbarco de nostri deputati. Fattene due coppie a Smirne, l' una a esser rimessa al detto Agi Halil Carabagli, e l' altra a restare nella Cancelleria del consolato di Francia, questo giorno 21 Luglio 1770.

Sottoscritti

Miser PEYSSONEL, Console di Francia

HAYES, console d' Inghilterra

PIETRO FRANCESCHI, console generale di Napoli

LUCA CORTAZZI, console Veneto

DANIEL DE HOCHEPIED, console d' Olanda

GIOVANNI GIUSTI, vice console di Svezia

ARNOLDUS WISSINGH, vice console di Prussia

Ε'. ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΩΝ ΠΡΟΞΕΝΩΝ ΣΤΗΝ ΣΜΥΡΝΗ ΤΗΣ
13ΗΣ ΙΟΥΛΙΟΥ 1770, ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΤΑΡΑΧΩΝ ΚΑΙ ΤΗΝ
ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΠΡΕΣΒΕΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΛΕΞΙΟ ΟΡΑΩΦ

Ἀντίγραφο (Archivio di Stato di Venezia, Cinque Savii alla Mercanzia,
b. 749, φ. 382^{r-v}).

Questo giorno 13 Luglio 1770.

Noi consoli delle nazione europei stabiliti in questa Scala, e radunati nella casa del signor conte d' Hoche pied, console delle loro Alte Potenze, dichiariamo, che l' undecimo del corrente il governo di questa città con l' oggetto di garantirla per la nostra mediazione dalle agressioni de quali si crede minacciata ci hà fatto insinuare di spedire una deputazione generale di tutte le nostre nazioni rispettive al comandante della squadra russa per espor à lui il pericolo urgente in cui si trouano tutti li Franchi residenti in questa Scala, e di rimuoverlo con le nostre preghiere d' un atentato chè porterebbe senza il minimo dubbio il massacro ed il saccheggio di tutti li nostri nazionali. Chè all' istanza de' nostri nazionali rispettiui, e di un conssenso unanime, noi abbiamo acconsentito à questo passo, e deliberato verbalmente ed unanimamente chè noi nè dimanderessimo all' ufficiali di detto governo una dimanda per iscritto con una garanzia di tutti gl' auenimenti preueduti e non preueduti chè potessero arrivare tanto al di dentro quanto al di fuori. Chè il corpo de' Gianizzari auea subito disapprovato questa insinuazione à noi fatta al governo, e si era opposto riguardandola come umiliante per parte sua. Mà chè questo giorno il Mulà avendo raccolto li sufraggi di tutte le potenze del paese, dalle genti di leggi, dalla milizia, de' cittadini, de' mercanti, de' artiggianni, e generalmente di tutti li ordini della città, auea cambiato l' insinuazione in una richiesta formale chè fatta ci auea di effettuare la sopradeta deputazione senza volerci dare nella richiesta per iscritto, nè alcuna sorte di garanzia chè potesse comprometerlo, e chè senza aspetare chè li nostri dragomani andassero presso di lui per dimandargli li passaporti e lettere necessarie à questo effeto ci averebbe mandato sul momento le dette carte, perchè questa deputazione non soffrisce più alcuna replica nè il minimo ritardo. Alchè noi siamo stati sforzati di acconsentire per sollevare il bene, e la vita de' nostri nazionali nell' orrido pericolo chè li minaccia. In fede di chè abbiamo esteso il presente atto sottoscritto da noi, e delli nostri primi negozianti, chè sono stati impiegati nel corso de' questi affari, controscritto da nostri cancelieri de' nostri consolati rispettiui, e munito del // sigilo de' nostri sourani per seruire all' occorrenze.

Fatto à Smirne l' anno ed il giorno segnato di sopra.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ

PENSIONEL, console di Francia.

ANTONIO HAYES, console d' Inghiltera

PIETRO FRANCESCHI, console generale di Napoli

LUCA CORTAZZI, console Veneto

DANIEL D' HOCHÉPIED, console d' Olanda

GIOVANI GIUSTI, vice console di Svezia

ARNOLD WISSINGH, vice console di Prussia

FONTON, primo dragomano di Francia

CALOS ABRUM, primo dragomano d' Inghiltera

JANACHI ABAROGLU, dragomano di Napoli

PARAS D' AMURAT, dragomano Veneto

DIODATO ABRUM, dragomano d' Olanda

MURAZÀ, dragomano di Svezia

APOLLO ABRUM, dragomano di Prussia

ARASI, cancelliere del consolato di Francia

EMMANUEL MICHIEL, cancelliere del consolato di Prussia

MARION, cancelliere di Napoli

MUDIANO, cancelliere Veneto

MURAZÀ, vice cancelliere di Svezia

GIOVANNI MANU, cancelliere d' Olanda

ΣΤ'. ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΩΝ ΠΡΟΞΕΝΩΝ
ΕΝ ΤΗΝ ΣΜΥΡΝΗ, ΤΗΣ 20ΗΣ ΙΟΥΛΙΟΥ 1770, ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΑΠΟΦΑΣΗ
ΓΙΑ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΠΡΕΣΒΕΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΟΡΛΩΦ

*Αντίγραφο (Archivio di Stato di Venezia, Cinque Savii alla Mercanzia,
b. 749, φ. 383^{r-v}).

Questo giorno venti Luglio 1770 à dieci ore della sera.

Noi consoli delle nazioni europee stabiliti in questa città di Smirne radunati con quelli pochi nazionali rispettiui ch' abbiamo potuto raccogliere nella casa di miser Maren, primo deputato della nazione francese, abbiamo ascoltato li signori Carlo Fonton, Diodato e Calos Abro, dragomani di Francia, Inghiltera et Olanda, li quali ci hanno fatto il rapporto, chè il Mollà di questa città e l' altri ufficiali chè compongono il governo, avendoli chiamati al Diuano chè teneuano per afari del paese, il Mollà loro hà detto, chè questa mattina erano arriuati in questa città

diuersi Turchi, trà li quali v' era un antico Gianizar Aghà di Candia, chè li Moscouiti aueano fatto schiauo, ed a quali Sua Eccellenza, il signor conte d' Orlovv, generale della flota, auea generosamente donata la libertà, mà chè spedindoli gli auea incaricato espressamente al Gianizar Agà di dichiarare al Molà di questa città, principale ufficiale di Sua Altezza, chè essendo stato informato dei disordini chè la nuouità della distruzione dell' Armata Ottomana auea occasionati in questa città, e chè in un primo mouimento del popolazo aueua fatto perire gran numero de' Greci e de' Franchi, egl' era disperato auendoli soggiunto chè sè sapeua chè qualche soggetto rimarcheuole le de' Franchi fosse stato maltratato se nè sarebbe vendicato, tanto sopra di altri Turchi schiaui ch' egli custodiua à bordo à quest' oggetto, ed à quali in questo caso non userebbe veruna compassione e tanto farebbe sopra la città medesima, uenendoci apportatàmente, auendo in oltre esigesto chè la uerità delle cose gli fosse confermata per mezzo di carte autentiche chè doueuanò spedirgli le nazioni europee. Chè sopra di chè tutto il Diuano auea incaricato li dragomani rispetiui di dirci dalla parte loro di volerli impiegare à giustificare appresso il signor generalissimo la condotta che è stata tenuta dal gouerno, le insorte turbolenze trà la milizia al primo auiso chè ella auuto della distruzione della flota turca, ed ai quali disordini il gouerno non hà auuto alcuna parte, e d' impegnare il signor conte d' Orlovv à continuare d' usare dalla sua clemenza, tanto verso li sudditi del Gran Signore, chè hà sopra la sua squadra, quanto sopra questa città di Smirne, attenendosi di mostraruisi. Chè il gouerno aspetaua questo // seruizio da noi, con tanto più di confidenza, che dal momento della riuoluzione, il gouerno non auea niente più à cuore, che di meter à sicuro le nostre persone, e nostri beni. Chè questo raporto fato dalli nostri dragomani, noi abbiamo tuti unanimamente consentito di fare verso il signor generalissimo della squadra russa una deputazione composta dalli Signori Biasio Maren, primo deputato di Francia, Valentino Unfres, tesoriere d' Inghiltera, Francesco Marion, cancelliere di Napoli, Carlo Mudiano, cancelliere Veneto, Guglielmo Ensli, tesoriere d' Ollanda, e Carlo Fonton, primo dragomano del consolato di Francia, per informarlo dello stato delle cose, e supplicarlo con istanze le più pressanti d' auer riguardo alla nostra posizione ch' è tale, chè s' egli prendesse il patito d' usare rigore verso li Turchi chè hà in suo potere, e di mostrarsi alla vista di questa città, egli esporrebbe infalibilmente le nostre persone e nostri beni a restar la vittima d' un soleuamento generale dalla parte della soldatesca, tanto di questa città, che di quella de' luochi circonvicini, de' quali la città è ripiena; chè questo patito così preso di fare questa de-

putazione, si eseguirà il più presto chè sarà possibile, e si munivano li deputati di lettere per il signor conte d' Orlovv relatiuamente all' oggetto chè si tratta, e la spesa che ne rissulterà sarà sopor^{ta}ta in proporzioni commune.

Fatta in Smirne il giorno e l' anno di sopra.

Miser PENSIONEL, console di Francia
Miser ANTONIO HAYES, console d' Inghiltera
Miser PIETRO FRANCESCHI, console di Napoli
Miser LUCA CORTAZZI, console Veneto
Miser DANIEL D' HOCEPIED, console d' Ollanda
Miser GIOUANI GIUSTI, vice console di Svezia
Miser ARNOLDUS WISSINGH, vice console di Prussia

Miser MARIN, primo deputato di Francia
Miser SABÒ, secondo deputato di Francia
Miser RICARDO LEY, deputato d' Inghiltera
Miser GULIELMO ENSLI, deputato d' Ollanda

Ζ'. ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΩΝ ΠΡΟΞΕΝΩΝ ΣΤΗΝ ΣΜΥΡΝΗ, ΤΗΣ 11ΗΣ ΙΟΥΛΙΟΥ 1770, ΜΕ ΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΓΙΝΕΤΑΙ ΑΠΟΔΕΚΤΗ Η ΠΡΟΤΑΣΗ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ ΓΙΑ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΠΡΕΣΒΕΙΑΣ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΟΡΛΩΦ

᾽Αντίγραφο (Archivio di Stato di Venezia, Cinque Savii alla Mercanzia, b. 749, φ. 384^{r-v}).

Il giorno undecimo di Luglio 1770 — à mezzo giorno.

Noi consoli delle nazioni europee stabiliti in questa città di Smirne, radunati con alcuni de nostri rispettivi nazionali, che abbiamo potuto raccogliere nella casa del signor Biagio Maren, primo deputato della nazione francese. Vedendo noi l' urgente et evidente perricolo in cui si trouano li nostri beni e la nostra vita nella rivoluzione popolare, e la ribelione della milizia che è successa in questa città a la nuova della distruzione della flotta ottomana, e considerando con spavento la nostra certa alla comparsa della flotta moscovita, dopo auer deliberato sopra li mezzi praticabili a prouedere alla sicurezza commune di tutte le nazioni europee egualmente esposte al più orrido perricolo e minaciate in ogni istante di esser rubate, e massaccrate da un popolo sfrenato, ch' il gouerno non può più contenere, habbiamo stabilito di un conceto unanime

di adderire all' istanza chè ci è stata fatta dal gouerno di spedire una deputazione composta d' un negoziante, e d' un dragomano d' ogni nazione al comandante della flotta russa, per esporli tutte le ragioni capaci di rimouerlo dalle intraprese, ch' egli potrebbe fare sopra questa città, rappresentargli ch' esse non terminarebbero che a far tagliare in pezzi sette ottocento europei che vi risiedono à causare a loro stati rispettivi una perdita immensa, ed a rovinare il principale commercio delle nazioni amiche nel Levante. Rappresentare a Sua Eccellenza il prospetto lagrimevole della nostra trista situazione, procuran(do) di piegarlo con le preghiere, ò d' ottenere almeno da lui, che ci manifesti le sue intenzioni per poter prender nuove || misure per la nostra sicurezza. Noi siamo unitamente convenuti che quello passo è il solo da cui noi potiamo aspetare la nostra salute, ed è stato del sentimento di tutti di eseguirlo a spese comuni il tenore della presente deliberazione.

PENSIONEL, console di Francia
ANTONIO HAYES, console d' Inghilterra
PIETRÒ FRANCESCHI, console generale di Napoli
LUCA CORTAZZI, console di Venezia
GIOVANNI GIUSTI, vice console di Svezia
ARNOLDO WISSINGH, vice console di Prussia
GUGLIELMO ENSLIE, proconsole d' Olanda
MAREN, primo deputato della nazione francese

SPAUET, Francese
UNFRIS | nazionali Inglesi
LECIL |
STEFANO ALBERTINI, Veneto
GUGLIELMO ENSLIE, Olandese